

RAYMOND A. MOODY

ŽIVOT PO
ŽIVOTE

POĎAKOVANIE

Veľmi veľa ľudí mi pomáhalo a povzbudzovalo ma počas môjho výskumu i písania a bez nich by som nebol mohol tento projekt dokončiť. Bol to môj dobrý priateľ John Ouzts, ktorý ma prehovoril k prvej verejnej diskusii na túto tému. John Egle z Mockingbird Books bol prvý, kto naliehal, aby som o svojich výsledkoch napísal a celý čas mi pri tom pomáhal. Leonard, Mae, Becky a Scott Brokovci sa mi veľakrát postarali o ubytovanie, stravu a taxík, keď som to potreboval. Kathy Tabakian ma sprevádzala pri nejednom interview a dlhé rozhovory, ktoré potom nasledovali, boli pre mňa veľmi užitočné. Russ Moores, Richard Martin a Ed McCranie z lekárskej fakulty v Georgii mi poskytli mnoho cenných podnetov a upozornili ma na množstvo dôležitej literatúry. Moja manželka strávila dlhé hodiny pri písaní a redigovaní rukopisu. Nakoniec by som chcel poďakovať všetkým tým, ktorí mi rozprávali o svojom stretnutí so smrťou. Môžem len dúfať, že táto kniha sa dočká rovnakej dôvery, akú do mňa vložili tí, o ktorých tu píšem.

OBSAH

Predslov /11

Úvod /13

1 FENOMÉN SMRTI 111

2 ZÁŽITOK UMIERANIA 125

Neopísateľnosť /29

Vypočutie správy o smrti /30

Pocity mieru a pokoja /31

Hluk /32

Tmavý tunel /33

Opustenie tela /35

Stretnutia s inými /49

Svetelná bytosť /51

Prehľad života /55

Hranica /61

Návrat /64

Problémy s opisom /68

Vplyv na ďalší život /71

Nový pohľad na smrť /115

Dôkazy /78

3 POROVNANIA 85

Biblia /87

Platón /90

Tibetská kniha mŕtvych /92

Emanuel Swedenborg /94

4 OTÁZKY /99

5 VYSVETLENIA /117

6 DOJMY /135

PREDSLOV

Mala som možnosť čítať rukopis knihy Dr. Moodyho *Život po živote* a som potešená, že tento mladý vedec našiel dost odvahy, aby zhrnul svoje výsledky a sprístupnil tak širokej verejnosti tento nový druh výskumu.

Pracujem so smrteľne chorými pacientmi vyše dvadsať rokov a stále viac ma zamestnáva fenomén smrti. Vefa už vieme o procese umierania, ale ešte mnoho otázok ostáva, ktoré sa týkajú momentu smrti ako aj pocitov pacienta no chvíli, keď je vyhlásený za mŕtveho.

Výskum, o ktorom píše Dr. Moody vo svojej knihe, môže osvietiť mnohých a potvrdiť to, čo nás učia už dvetisíc rokov - že existuje život po smrti. Hoci netvrdí, že študoval smrť samotnú, z jeho nálezov je zrejmé, že umierajúci pacient pokračuje vo vedomej existencii a vníma svoje okolie po tom, čo bol vyhlásený za klinicky mŕtveho. Tento fakt je v dokonalom súlade s mojím vlastným presvedčením a výskumom, kde som použila výpovede pacientov, ktorí zomreli a vrátili sa späť. A to aj napriek našim očakávaniam a často na prekvapenie niektorých dobre známych a určite povolaných odborníkov.

Všetci títo pacienti cítili, ako sa vznášajú nad svojím telom, čo bolo spojené s úžasným pocitom pokoja a dokonalosti. Väčšinou vnímali inú osobu, ktorá im pomáhala pri ich prechode do inej roviny existencie. Zvyčajne boli pozdravovaní svojimi milovanými, ktorí zomreli pred nimi, alebo určitou náboženskou postavou, ktorá mala v ich živote rozhodujúci význam a bola v súlade s ich náboženským presvedčením.

Je pre mňa veľmi poučné čítať Moodyho knihu v čase, keď sa sama chystám napísať o svojich zisteniach. Dr. Mo-

ody sa bude musieť pripraviť na veľkú kritiku, ktorá ho očakáva hlavne z dvoch strán. Niektorí kňazi môžu byť znepokojení tým, že sa niekto odvažuje robiť výskum v oblasti, ktorá bola tabu. Niektorí predstavitelia oficiálnych cirkví už vyjadrili svoju kritiku k podobným štúdiám. Jeden kňaz to nazval „predávanie lacnej útechy“. Iným sa jednoducho zdá, že otázka života po smrti by mala ostať záležitosťou slepej viery a nikto by ju nemal spochybňovať. Druhá skupina ľudí, od ktorých môže Dr. Moody očakávať reakciu, sú vedci a lekári, ktorí budú považovať takýto druh štúdie za „nevedecký“.

Myslím, že sme sa dostali do akéhosi obdobia prechodu v našej spoločnosti. Musíme mať odvahu otvoriť sa novým myšlienkam a pripustiť, že naše súčasné vedecké nástroje nie sú adekvátne takýmto novým výskumom. Myslím, že táto kniha odstráni zábrany v ľuďoch a dodá im nádej i odvahu zhodnotiť neprebádané oblasti výskumu. Spoznajú, že táto správa o nálezoch Dr. Moodyho je pravdivá, pretože ju napísal ozajstný a čestný bádateľ. Potvrďuje ju i môj vlastný výskum a zistenia iných vážených vedcov, učencov i kňazov, ktorí mali odvahu skúmať v tejto novej oblasti v nádeji, že pomôžu tým, ktorí potrebujú skôr vedieť ako veriť.

Odporúčam knihu každému, kto dokáže uvažovať bez predsudkov a blahoželám Dr. Moodymu k odvahe zverejniť svoje výskumy.

Flossmoor, Illinois

Elisabeth Kübler-Ross, M. D.

ÚVOD

Táto kniha, ako každá iná, napísaná človekom, odzrkadľuje minulosť, názory i predsudky autora. A tak, hoci som sa snažil byť čo najobjektívnejší a najotvorenejší, niekoľko faktov o mne by mohlo byť užitočných, až bude čitateľ hodnotiť niektoré moje neobyčajné tvrdenia.

Predovšetkým, nikdy som nebol sám blízko smrti, a teda neopisujem skúsenosti z prvej ruky. Nemôžem zároveň hovoriť o dokonalej objektívnosti, pretože som sa v tomto projekte nedokázal vyhnúť vlastným emóciám. Keď som počul rozprávať toľkých ľudí o svojich fascinujúcich zážitkoch, o ktorých hovorí kniha, mal som pocit, akoby som ich bol takmer prežil ja sám. Musím len dúfať, že tento postoj nehrozil racionálnosť a rovnováhu môjho prístupu.

Po druhé, píšem ako človek, ktorý nie je detailne oboznámený s rozsiahlou literatúrou o paranormálnych a okultných javoch. Nehovorím to preto, aby som ju znevážil, ale cítim skôr, že jej lepšie poznanie by mi pomohlo hlbšie pochopiť aj prípady, ktoré som študoval. Chcem teda podrobnejšie preštudovať niektoré z týchto spisov, aby som zistil, do akej miery sa skúmania iných zhodujú s mojím vlastným.

Treťou otázkou, ktorá si zaslúži trochu pozornosti, je moja náboženská výchova. Moja rodina navštevovala presbyteriánsky kostol, avšak rodičia nikdy nevnucovali svoje náboženské presvedčenie alebo predstavy deťom. Snažili sa vždy podporovať moje vlastné záujmy a vytvárali mi príležitosti, aby som sa im mohol venovať. Vyrastal som teda s určitým „náboženstvom“, ale nie so súborom nemenných doktrín. Zaujímal som sa o rôzne duchovné a teologické učenia a otázky. Myslím, že všetky veľké náboženstvá obsahujú

veľa právd a som presvedčený, že nikto z nás nepozná odpovede na hlboké a základné otázky, ktorými sa zaoberá náboženstvo. Čo sa týka organizačnej stránky, som členom metodistickej cirkvi.

Po štvrté, moja akademická a profesionálna minulosť je dosť rozmanitá - niektorí by povedali, nesúvislá. Skončil som štúdium filozofie na univerzite vo Virgínii a získal titul PhDr. v roku 1969. Predmetom môjho zvláštneho záujmu vo filozofii bola etika, logika a filozofia jazyka. Tri roky som vyučoval filozofiu na univerzite vo východnej časti štátu Severná Karolína. Potom som sa rozhodol pre medicínu, keďže sa chcem stať psychiatrom a prednášať filozofiu medicíny na lekárskej fakulte. Všetky tieto záujmy a skúsenosti nevyhnutne napomohli vytvoriť prístup, ktorý som zaujal v tejto štúdií.

Knihu som písal s nádejou, že pomôže upútať pozornosť na jav, ktorý je veľmi rozšírený a zároveň dobre utajovaný, a prekoná odmietavý postoj verejnosti. Som totiž pevne presvedčený, že tento jav má veľký význam nielen pre mnohé akademické a praktické oblasti - zvlášť psychológiu, psychiatriu, medicínu, filozofiu, teológiu a duchovenstvo - ale i pre spôsob, akým žijeme svoj každodenný život.

Hneď v úvode chcem povedať, že z dôvodov, ktoré vysvetlím neskôr, nesnažím sa dokázať, že existuje život po smrti. Nemyslím si, žeby takýto „dôkaz“ bol v súčasnosti možný. Čiastočne aj z tohto dôvodu som sa vyhol používaniu skutočných mien a v jednotlivých príbehoch som zmenil určité detaily, pričom som ponechal ich obsah nezmenený. Bolo to nevyhnutné, aby som zachoval súkromie dotýčaných osôb a v mnohých prípadoch som tak získal povolenie písať o zážitku, ktorého prvým poslucháčom som bol ja.

Mnohým sa budú zdať tvrdenia tejto knihy neveriteľné a v návale prvej reakcie ich odmietnu. Nemám právo zavrhovať nikoho, kto sa ocitne v tejto kategórii, pretože len pred niekoľkými rokmi by som reagoval rovnako. Nežia-

dam od nikoho, aby akceptoval obsah knihy a uveril mu iba na základe mojej autority. Ako logik, ktorý odmieta vieru, odvolávajúcu sa na nejakú autoritu, dôrazne žiadam, aby nikto tak nekonal. Všetko, čo chcem od tých, ktorí neveria tomu, čo čítajú, je, aby sa trocha poobzerali okolo seba. Istý čas som svoju výzvu opakoval a tí, ktorí ju prijali, prestali byť zväčša skeptikmi a spolu so mnou sa čudovali nad takýmito prípadmi.

Na druhej strane, bude určite mnoho tých, ktorí pri čítaní knihy pocítia veľkú úľavu, pretože zistia, že nie sú jediní, ktorí mali takýto zážitok. Im - zvlášť, ak ukryvali svoj zážitok a okrem svojich najbližších sa s ním nezdôverili nikomu - môžem povedať iba toto: Dúfam, že kniha vás povzbudí a budete rozprávať trochu slobodnejšie, -aby sa objasnili aj táto najzáhadnejšia stránka ľudskej duše.

1

Fenomén
smrti

Čo vlastne znamená smrť pre človeka?

Túto otázku si kladie ľudstvo od samého počiatku svojej existencie. V priebehu niekoľkých minulých rokov som mal možnosť položiť túto otázku na mnohých početných stretnutiach. Publikum tvorili študenti psychológie, filozofie a sociológie, cirkevné organizácie, hostia v televíznych štúdiách, rôzne spolky, kluby, profesionálne združenia lekárov. Na základe spomínaných stretnutí môžem s určitosťou povedať, že táto téma zasahuje veľmi hlboko do citovej oblasti človeka, bez ohľadu na jeho emotívny stav alebo spôsob života.

Napriek všeobecnému záujmu ostáva pravdou, že pre väčšinu z nás je ťažké hovoriť o smrti. Má to prinajmenšom dva dôvody. Jeden z nich je hlavne psychologický a kultúrny: téma smrti je pre nás tabu. Možno len podvedome cítime, že keď sa dostávame do nejakého kontaktu so smrťou, hoci nepriamo, konfrontuje nás to s vyhliadkou na vlastnú smrť, približuje ju a robí reálnejšou. Študenti medicíny, ktorí sa dostanú do prvého kontaktu so smrťou pri laboratórnych prácach z anatómie, hovoria o silných pocitoch nevoľnosti. Zažil som to i ja. Dnes chápem svoju reakciu celkom dobre. Uvedomil som si totiž, že tu nešlo vôbec o súcit s človekom, ktorého telesné pozostatky som videl, i keď istú úlohu mohlo zohrať aj to. To, čo som sledoval na pitevnom stole, bol symbol mojej vlastnej smrteľnosti. Niekde vo svojej mysli som si musel vtedy uvedomiť - toto sa stane aj so mnou.

Rozhovor o smrti sa môže tiež chápať zo psychologického hľadiska ako spôsob nepriameho prístupu k nej. Mnoho ľudí má dojem, že hovoriť o smrti znamená vytvárať si jej

predstavu tak, aby si človek uvedomil jej zákonitosť, a teda aj nevyhnutnosť vlastného zániku. Aby sme sa tejto psychologickej traume vyhli, rozhodli sme sa, pokiaľ to bude možné, vôbec o nej nehovoriť.

Druhá príčina problémov pri rozhovore o smrti je zložitejšia, pretože pramení zo samotnej podstaty jazyka. Slová sa z rozhodujúcej časti vzťahujú na veci a skúsenosti, ktoré vnímame svojimi fyzickými zmyslami. Smrť je však niečím, čo leží za hranicami vedomej skúsenosti väčšiny z nás, pretože sme to nikdy nezažili.

Keď predsa len máme hovoriť o smrti, musíme sa vyhnúť sociálnemu tabu i hlboko zakoreneným jazykovým rozporom, ktoré pramenia z nedostatku skúseností. Často potom končíme tým, že rozprávame v euforických podobenstvách. Porovnávame smrť alebo umieranie s príjemnejšími stránkami nášho sveta skúseností, s vecami, ktoré dôverne poznáme.

Snáď najbežnejšou analógiou tohto typu je porovnanie smrti a spánku. Sami si hovoríme, že zomrieť je niečo ako zaspať. Tento zvrät sa veľmi často používa v každodennom živote, ako aj v literatúre mnohých kultúr a dôb. Toto porovnanie bolo zrejme celkom bežné už v starovekom Grécku. V *Iliade* napríklad Homér nazýva spánok „sestrou smrti“ a Platón vo svojom dialógu *Apologetika* dáva do úst svojho učiteľa Sokrata slová, ktoré vyslovil po tom, čo bol odsúdený na smrť aténskym súdom:

„Ak je teda smrť len bezsenným spánkom, určite je obrovským ziskom. Myslím, že keby si hocikto mal vybrať noc, v ktorej spal tak zdravo, že sa mu ani nič nesnívalo a mal by potom porovnať túto noc so všetkými nocami a dňami svojho života a musel by ešte po dôkladnom zvážení povedať, koľko lepších a šťastnejších dní a nocí v priebehu svojho života strávil, myslím, že každý, prostý človek i kráľ, by sa rozhodol jednoznačne. Ak je smrť taká, potom ju nazývam ziskom a všetok čas sa nám javí iba ako jedna dlhá noc.“

Tá istá analógia sa skrýva i v našom dnešnom jazyku. Zamyslite sa nad výrazom „uspať“ niekoho. Keď privediete k veterinárovi svojho psa so žiadosťou, aby ho uspal, obyčajne máte na mysli čosi úplne odlišné, ako keď hovoríte tie isté slová aneztézológovi a vzťahujú sa na vašu manželku alebo manžela. Niektorí používajú inú, ale podobnú analógiu a hovoria o zabúdaní. Ak ktosi zomiera, zabúda údajne na všetky svoje trápenia a zanikajú všetky jeho bolestné a nepríjemné spomienky.

I keď sú analógie o spánku a zabúdaní staré a rozšírené, rozhodne nás nemôžu dostatočne potešiť a upokojiť. Obe tvrdia to isté, len odlišným spôsobom. Hoci nám to oznamujú s ohľaduplnosťou, obe v skutočnosti tvrdia, že smrť je proste anihilácia vedomého prežívania, a to navždy. Ak je to tak, potom smrť nemá nič z príjemných stránok spánku a zabúdania. Spánok je pozitívnym a žiadúcim zážitkom v živote preto, lebo po ňom nasleduje prebudenie. Po celonočnom odpočinku v spánku sú nasledujúce hodiny v bdelom stave príjemnejšie a produktívnejšie. Keby nenasledovalo bdenie, nebol by možný ani prospech zo spánku. Podobne anihilácia všetkých vedomých zážitkov znamená, že nezanikajú len bolestné, ale aj príjemné spomienky. Po tejto analýze vidíme, že ani jedna analógia nám nemôže poskytnúť skutočnú útechu alebo nádej, ak pozeráme na blížiacu sa smrť.

Existuje však iný názor, ktorý odmieta predstavu, že smrť je anihilácia vedomia. Podľa tejto, zrejme oveľa staršej tradície, určitý aspekt ľudskej bytosti pokračuje v existencii dokonca i vtedy, keď ľudské telo prestáva fungovať a nakoniec sa rozloží. Tomuto pretrvávajúcemu aspektu sa dostalo veľa mien, medzi nimi: psyché, duša, myseľ, duch, ja, bytie a vedomie. Nech to už nazveme akokoľvek, predstava, že človek pri svojej smrti prechádza do inej oblasti existencie, je jednou z najposvätnějších. V Turecku je pohrebisko, ktoré používali neandertálci asi pred stotisíc rokmi. Skamenené odtlačky umožnili archeológom objaviť, že

pravekí ľudia pochovávali svojich mŕtvych do hrobov plných kvetov, čo znamená, že možno chápali smrť ako príležitosť na oslavu - ako prechod mŕtveho z tohto sveta do ďalšieho. Pohrebiská z území raného osídlenia človekom na celom svete naozaj dokazujú vieru v prežitie jeho telesnej smrti.

Stojíme skrátka pred dvoma opačnými odpoveďami na našu pôvodnú otázku o podstate smrti. Obe odpovede sú rovnako staré a rovnako zastúpené ešte aj dnes. Niektorí hovoria, že smrť je anihiláciou vedomia; iní s rovnakou istotou tvrdia, že smrť je prechodom duše alebo mysle do inej dimenzie reality. Na nasledujúcich stránkach nechcem nijako spochybňovať ani jednu z týchto odpovedí. Mojmím jediným želaním je podať správu o výskume, ktorý som podnikol.

Počas niekoľkých predošlých rokov som sa stretol s veľkým množstvom ľudí, ktorí zažili čosi, čo budem nazývať „zážitok na prahu smrti“. Dostal som sa k nim za rôznych okolností. V prvom prípade išlo o náhodu. V roku 1965, keď som študoval filozofiu na univerzite vo Virgínii, zoznámil som sa s klinickým profesorom psychiatrie, ktorý pôsobil na lekárskej fakulte. Hneď od začiatku som bol očarený jeho srdečnosťou, láskavosťou a zmyslom pre humor. Veľmi ma prekvapilo, keď som sa neskôr o ňom dozvedel zaujímavú skutočnosť. Vraj bol už mŕtvy - nielen raz, ale hneď dvakrát za sebou v rozpätí asi desiatich minút - a že rozprával o tom najfantastickejšie veci. V tom čase, hoci to na mňa veľmi zapôsobilo, som nebol schopný zaujať k tomu nejaké stanovisko, a tak som to odložil zo svojej mysle rovnako ako magnetofónový záznam rozprávania.

O niekoľko rokov neskôr, keď som získal doktorát, učil som na univerzite na východe Severnej Karolíny. V jednom kurze čítali moji študenti Platónovo dielo *Phaedo*, v ktorom sa rozoberá i téma nesmrteľnosti. Vo svojich prednáškach som sa vtedy zaoberal inými doktrínami Platóna a nešlo vôbec o diskusiu o živote po smrti. Raz po

vyučovaní sa u mňa zastavil jeden študent. Požiadal ma, či sa nemôžem s ním pohovárať na tému nesmrteľnosti. Zaujímal sa o to, pretože jeho stará mama „zomrela“ počas operácie a rozprávala potom o neuveriteľnom zážitku. Príkázal som, aby mi ho zopakoval. Na moje veľké prekvapenie som počul tie isté údaje, ktoré spomínal profesor psychiatrie pred niekoľkými rokmi.

V tom čase som začal už aktívnejšie vyhľadávať takéto prípady a zaoberať sa otázkou prežitia biologickej smrti i v kurzoch z filozofie. Nikdy som však nespomenul svoje dva konkrétne prípady a zaujal som vyčkávací postoj. Ak sú takéto prípady naozaj časté, uvažoval som, stačí, ak ich spomeniem všeobecne a vyjadrím svoje pozitívne stanovisko. Na veľké prekvapenie som zistil, že takmer v každej triede, z počtu asi tridsiatich študentov, sa našiel aspoň jeden, ktorý sa neskôr u mňa zastavil, aby mi porozprával svoj osobný zážitok na prahu smrti.

Čo ma udivovalo už od začiatku, boli značné podobnosti v týchto správach, napriek odlišnému náboženskému, sociálnemu i výchovnému prostrediu. V čase, keď som začal pôsobiť na lekárskej fakulte v roku 1972, mal som už nazbieraných dosť veľa postrehov. Rozhodol som sa spomenúť svoju neoficiálnu štúdiu medzi kolegami. Nakoniec ma jeden priateľ presvedčil, aby som predniesol o tom referát v lekárskej spoločnosti. Za ním nasledovali ďalšie a ďalšie vystúpenia. Po každom vystúpení sa u mňa niekto zastavil, aby mi porozprával o vlastnom zážitku.

Keďže som sa stal vďaka svojim záujmom široko-dialeko známy, lekári začali za mnou posilať ľudí, ktorých sa im podarilo vrátiť k životu a ktorí hovorili o svojich neobyčajných skúsenostiach. Ďalší mi napísali, keď sa objavili v novinách moje články.

V súčasnosti poznám zhruba 150 prípadov, spojených s týmto javom. Zážitky, ktoré som študoval, možno rozdeliť do troch odlišných kategórií:

(1) Zážitky osôb, ktoré boli oživované po tom, čo ich lekári pokladali alebo vyhlásili za klinicky mŕtvych.

(2) Zážitky osôb, ktoré sa dostali mimoriadne blízko k stavu fyzickej smrti v dôsledku nehody, ťažkého zranenia alebo choroby.

(3) Zážitky osôb, ktoré počas vlastného umierania hovorili o svojich pocitoch ostatným prítomným. Títo potom reprodukovali obsah zážitku mne.

Z veľkého množstva informácií, ktoré možno odvodiť zo 150 prípadov, je nutný určitý výber. Pri tomto výbere som sledoval vždy určité ciele. Tak napríklad, hoci sa správy o zážitkoch tretieho typu veľmi dobre zhodujú so zážitkami prvého typu, z podstatnej časti som ich vylúčil z ďalšieho uvažovania. Spravil som tak z dvoch príčin. Po prvé: znížil som počet študovaných prípadov na prijateľnú úroveň, a po druhé: čo najviac som sa mohol venovať autentickým rozprávaniam. Môžem takto veľmi podrobne referovať asi o 50 prípadoch. Prípady prvého typu (pri ktorých naozaj nastala klinická smrť) sú rozhodne dramatickejšie ako prípady druhého typu (kde možno hovoriť len o akomsi letmom dotyku smrti). Aj počas mojich verejných vystúpení mali najväčší úspech len tie, kde nastúpila skutočná „smrť“. Občas sa v novinách vyvolával dojem, akoby to bol jediný typ prípadov, o ktoré som sa zaujímal.

Pri ich výbere do tejto knihy som však odolal pokušeniu zadeliť sem len tie prípady, pri ktorých nastala „smrť“. Prípady druhého typu totiž nie sú odlišné, ale tvoria skôr akési kontinuum s prípadmi prvého typu. Hoci sa zážitky na prahu smrti na seba pozoruhodne podobajú, okolnosti, ktoré ich sprevádzali a ľudia, ktorí ich prežívali, sú značne rozdielni. Pri výbere zážitkov som sa preto snažil zohľadniť práve túto rozmanitosť. Obráťme teraz svoju pozornosť k samotnému zážitku na prahu smrti a pokúsme sa ho objasniť, pokiaľ sa mi to podarilo, vo svetle mojich výskumov.

2

Zážitok umierania

K stretnutiam so smrťou prichádza za veľmi zvláštnych okolností a zažívajú ich najrozmanitejšie typy ľudí. Pravdou ostáva napriek tomu prekvapujúca podobnosť všetkých týchto zážitkov. Súvislosti sú pritom také očividné, že nie je problém vybrať asi pätnásť rôznych prvkov, ktoré sa stále opakujú vo všetkých prípadoch, čo som zhromaždil. Na základe týchto prvkov podobnosti sa teraz pokúsim zostaviť krátky, teoreticky „ideálny“ alebo „úplný“ zážitok, ktorý bude obsahovať všetky spoločné prvky v takom poradí, v akom sa typicky vyskytujú:

Človek zomiera. Keď sa dostáva do najväčšej fyzickej úzkosti, počuje, ako ho lekár vyhlasuje za mŕtveho. Začína vnímať nepríjemný hluk, akési zvonenie a zároveň má pocit, že sa veľmi rýchle pohybuje cez dlhý tunel. Potom sa zrazu očitá mimo svojho fyzického tela. Pozoruje ho z určitej vzdialenosti priestoru, akoby bol divákom. Sleduje pokusy lekárov o resuscitáciu z tohto neobvyklého zorného uhla a je v stave citového vzrušenia.

Po chvíli sa spamätá a zvykne si na tento zvláštny stav. Spozoruje, že vlastní ešte „telo“, ale veľmi odlišné a s inými schopnosťami, než je telo, ktoré opustil. Čoskoro nasledujú nové udalosti. Prichádzajú ho pozdraviť iní ľudia a snažia sa mu pomôcť. Zazrie duchov príbuzných a priateľov, ktorí už zomreli. Objavuje sa pred ním vznešená bytosť, plná lásky, tepla a svetla, akú nikdy doteraz nestretol. Táto svetelná bytosť mu kladie otázku bez slov a privádza ho k hodnoteniu vlastného života panoramatickým premietaním hlavných udalostí, ktoré človek zažil. V istom okamihu sa očitá pred akousi bariérou či hranicou, ktorá zrejme predstavuje

zlom medzi životom na zemi a životom nasledujúcim. Zisťuje však, že sa musí vrátiť, pretože čas jeho smrti ešte neprišiel. Tu sa však už bráni, pretože skúsil, čo znamená ďalší život a nechce sa vrátiť. Napriek tomuto postoju sa znova spája so svojím telom a pokračuje v pozemskom živote.

Neskôr sa pokúša rozprávať o tom iným, naráža však na problémy. Márne hľadá slová, ktoré by adekvátne opísali nadpozemský zážitok. Keď navyše zistí, že sa mu ľudia posmieávajú, prestane o tom hovoriť. Napriek tomu zážitok hlboko zasiahne do jeho myslenia, zvlášť, čo sa týka názorov na smrť a jej vzťahu k životu.

Nesmieme zabudnúť, že spomínaný opis nepredstavuje konkrétny zážitok niektorej osoby. Je to skôr univerzálny „model“, väzba spoločných prvkov, vyskytujúcich sa v mnohých prípadoch. Uvádžam ho preto, aby som umožnil čitateľovi vytvoriť si všeobecnú predstavu o tom, čo asi prežíva umierajúci. Keďže je to abstrakcia a nie skutočný príbeh, v ďalšej kapitole rozoberiem podrobne každý spoločný prvok a ilustrujem ho príkladmi.

Predtým však chcem ešte uviesť niekoľko skutočností, na ktoré musíme pamätať pri nasledujúcich úvahách.

(1) Napriek nesporným podobnostiam medzi rôznymi prípadmi neexistujú dva, ktoré by boli presne rovnaké.

(2) Ani jedna osoba nezahrnula do svojho rozprávania všetky prvky spomínaného „ideálneho“ zážitku. Mnohí uvádzali z nich väčšinu (t. j. osem alebo viac) a len niekolkí potvrdili až dvanásť prvkov.

(3) Ani jeden prvok môjho abstraktného modelu nie je taký, aby sa bol objavil len v jednom prípade. Každý prvok sa opakoval v mnohých odlišných prípadoch.

(4) Ani jeden prvok modelového zážitku nie je všeobecný, aby ho uvádzala každá osoba. Niektoré prvky sú však veľmi podobné, čím budia dojem univerzálnosti.

(5) Poradie jednotlivých štádií, cez ktoré prechádza umierajúci a ktoré som už načrtol, sa môže líšiť od theoretic-

kého modelu. Človek dokáže napríklad vidieť svetelnú bytosť predtým alebo práve vtedy, keď opúšťa fyzické telo, a nie ako uvádza model, až istý čas neskôr. Poradie, ktoré uvádza model, je však veľmi typické a odchýlky sú dosť výnimočné.

(6) Ako ďaleko sa dostane umierajúci človek v hypotetickom „úplnom“ zážitku, závisí od toho, či naozaj bol v stave klinickej smrti a ako dlho tento stav trval. Poznatky ľudí, ktorí boli skutočne „mŕtvi“, sú všeobecne bohatšie a kompletnejšie než u tých, ktorí sa k smrti iba priblížili. Rovnako tí, ktorí boli „mŕtvi“ dlhšie, sa dostávajú ďalej ako tí, ktorí boli „mŕtvi“ kratší čas.

(7) Rozprával som s niekoľkými ľuďmi, ktorí boli vyhlásení za mŕtvych, oživovali ich a vrátili sa späť bez toho, aby konštatovali čo len jeden z uvedených spoločných prvkov. Hovorila, že si nič nepamätajú z obdobia svojej „smrti“. V súvislosti s tým sa objavila ďalšia zaujímavá okolnosť. Diskutoval som s ľuďmi, ktorí boli viackrát v stave klinickej smrti, pričom si niekedy nič nepamätali, inokedy však mali celkom bohaté zážitky.

(8) Chcem ešte zdôrazniť, že píšem o správach, príbehoch a rozprávaniach, ktoré som zozbieral aj od iných osôb počas interview. Keď teda uvádzam, že sa určitý prvok abstraktného „úplného“ zážitku u človeka neobjavil, nemusí to znamenať, že ho dotyčný naozaj nezažil. Dokumentuje to len, že mi o ňom nepovedal, alebo naň vo svojom rozprávaní nijako zvlášť nepoukázal.

Z tohto hľadiska sa teraz pozrime na niektoré spoločné štádiá a udalosti v procese umierania.

NEOPÍSATEĽNOSŤ

Všeobecné chápanie nášho jazyka závisí od existencie širokého súboru spoločných skúseností, na ktorých sa všetci zúčastňujeme. Tu vyviera závažný problém, ktorý bude

značne komplikovať našu ďalšiu diskusiu. Udalosti, ktoré zažili ľudia na prahu smrti, sú mimo súboru našich bežných skúseností a dajú sa teda očakávať isté lingvistické ťažkosti u tých, ktorí nám chcú o nich niečo povedať. Naozaj je to tak. Dotyčné osoby jednoznačne charakterizujú svoje zážitky ako neopísateľné, t. j. „nevyjadriteľné“.

Mnohí vysvetľovali, „že neexistujú slová, ktorými by som povedal to, čo chcem,“ alebo „neexistujú proste prídavné mená a superlatívy, ktorými by sa to dalo opísať.“ Jedna žena to charakterizovala veľmi výstižne, keď mi rozprávala:

„Nuž, naozaj mám teraz problémy, keď sa to snažím vykresliť, pretože všetky slová, ktoré poznám, sú trojrozmerné. Vtedy, keď som to prežívala, stále som myslela na to: ‚Keď som sa učila geometriu, vždy nám hovorili, že sú len tri rozmery a ja som to vždy akceptovala.‘ Mýlili sa však. Je ich viac. A samozrejme, náš svet - v ktorom teraz žijeme - je trojrozmerný, ale ten ďalší určite nie je. Preto sa mi to teraz tak ťažko hovorí. Všetko musím definovať len slovami, ktoré sú trojrozmerné. Chápete? Lepšie to už nemôžem opísať, ale ani toto nie je primerané. Bohužiaľ, neviem vám podať úplný obraz.“

VIPOČUTIE SPRÁVY O SMRTI

Mnoho ľudí hovorilo, že počuli, ako ich lekári alebo iní prítomní vyhlásili za mŕtvych. Jedna žena mi rozprávala:

„Bola som v nemocnici, ale tam nevedeli, čo je so mnou. Tak ma poslal Dr. James, môj lekár, k rádiológovi, aby mi vyšetril pečeň. Najprv skúšali na mojej ruke preparát, ktorý chceli použiť, pretože som bola alergická na mnoho liekov. Neobjavila sa žiadna reakcia. Keď mi ho tentokrát pichli, prestalo mi biť srdce. Počula som rádiológa, ako ide k telefónu. Veľmi jasne som tiež počula, že vytáča číslo. Hovoril: ‚Dr. James, zabil som vašu pacientku, pani Martinovu!‘ Ja som však vedela, že nie som mŕtva. Chcela som sa pohnúť a dať im to na vedomie, ale nemohla som. Keď sa

ma snažili priviesť k vedomiu, vnímala som, že sa radia o aplikácii lieku. Pichnutie ihly som vôbec necítila. Necítila som nič, keď sa ma dotýkali."

V ďalšom prípade, žena, ktorá mala niekoľko ťažkých srdcových príhod, utrpela srdcový infarkt. Spomína:

„Zrazu mi hrud' zovrela bolesť, akoby sa okolo mňa obtočil železný pás a napol sa. Manžel a náš priateľ počuli, ako som spadla. Ihneď mi bežali na pomoc. Ocitla som sa v hlbkej tme a cez ňu som registrovala manželov hlas. Akoby prichádzal z diaľky . . . Hovorí: ‚Teraz je to zlé, veľmi zlé.‘ A ja som si pomyslela: ‚Naozaj je to zlé.‘"

Jeden mladý muž, ktorého pokladali za mŕtveho po automobilovej nehode, spomína: „Počul som ženu, ktorá tam bola, ako sa spytuje: ‚Je mŕtvy?‘ A ktosi odpovedal: ‚Áno, je mŕtvy!‘"

Správy tohto typu sa veľmi dobre zhodujú s tým, čo si pamätajú lekári alebo iné prítomné osoby. Jeden lekár mi napríklad povedal:

„Jedna moja pacientka mala srdcový záchvat tesne predtým, ako som ju išiel operovať. Bol som hneď pri nej a videl, ako sa jej rozširujú zrenice. Chvíľu sme sa ju snažili oživiť, ale nedarilo sa to. Zdalo sa mi, že je po nej. Povedal som lekárovi, ktorý pracoval so mnou: ‚Skúsme ešte raz a potom to vzdáme.‘ Tentoraz srdce začalo pracovať a ona sa vrátila. Neskôr som sa jej spýtal, čo si pamätá zo svojej ‚smrti‘. Povedala, že si veľa nepamätá, okrem toho, že počula, ako som hovoril: ‚Skúsme to ešte raz a potom to vzdáme.‘"

POCITY MIERU A POKOJA

Veľa ľudí opisuje mimoriadne príjemné pocity počas prvých štádií svojho zážitku. Jeden muž po ťažkom zranení hlavy neprejavoval žiadne známky života. Ako hovorí:

„Vo chvíli úrazu mnou prenikla krátka bolesť, ale potom sa úplne stratila. Mal som pocit, že sa vznášam v tmavom priestore. V ten deň bolo mimoriadne chladno, ale kým som bol v tej tme, cítil som iba teplo a najdokonalejšiu pohodu, akú som kedy zažil .. . Pamätám si, ako som uvažoval: „Určite som mŕtvy.““

Žena, ktorá bola oživovaná po srdcovom infarkte, konštatuje:

„Začala som vnímať najfantastickejšie pocity. Necítila som absolútne nič okrem mieru, pohodlia, ľahkosti -proste zázrak. Chápala som, že všetky moje starosti pominuli a pomyslela som si: „Och, aké ticho a pokoj. Nič ma nebolí.““

Ďalší muž spomína:

„Mal som príjemný, úžasný pocit samoty a pokoja . . . Bolo to krásne a v mojej mysli vládol nevšedný mier.“

Muž, ktorý „zomrel“ po zraneniach, ktoré utrpel vo Vietname, hovorí, že keď bol zasiahnutý, cítil:

„Obrovský pocit ľahkosti. Nevnímal som nijakú bolesť a nikdy som nebol taký uvoľnený. Mal som sa skvele a všetko bolo v najlepšom poriadku.“

HLUK

V mnohých prípadoch sa spomínajú nezvyčajné zvukové vnemy počas umierania alebo už pred ním. Muž, ktorý bol dvadsať minút „mŕtvy“ pri operácii žalúdka, opisuje „názaj nepríjemný hukot, ktorý vychádzal z mojej hlavy. Bolo to veľmi odpudzujúce . . . nikdy na ten hrmot nezabudnem.“ Iná žena hovorí, že keď stratila vedomie, počula „hlasné zvonenie. Dalo by sa to opísať ako nejaké hučanie. A všetko sa so mnou točilo.“ Niektorí prirovnávali tento nepríjemný vnem ako praskanie, hukot, búchanie alebo ako „zavýjanie vetra“.

V iných prípadoch tieto zvukové prejavy naberali ľúbivú, melodickú formu. Napríklad muž, ktorého vyhlásili za mŕtveho po dovoze do nemocnice, si spomína, že počas svojho zážitku:

„Počul som čosi, čo znelo ako zvony. Akoby boli ďaleko a vietor ich prinášal ku mne. Znelo to ako japonská zvonkohra . . . Bol to hádam jediný zvuk, ktorý som registroval.“

Mladá žena, ktorá takmer zomrela na vnútorné krvácanie, spojené s poruchou krvnej zrážanlivosti, povedala, že vo chvíli, keď sa zrútila „. . . začala som vnímať neznámu, majestátnu a skutočne krásnu hudbu.“

TMAVÝ TUNEL

Často s vnímaním hluku majú ľudia pocit, že sú aj vťahovani neuveriteľnou rýchlosťou do akéhosi tmavého priestoru. Toto prostredie som počul opisovať ako jaskyňu, studňu, žľab, ohradu, tunel, lievik, vákuum, prázdnotu, odpadovú rúru, údolie alebo valec. Hoci ľudia používajú rôzne názvy, je zrejmé, že sa snažia vyjadriť jeden a ten istý obraz. Pozrime sa na dva prípady, - v ktorých figuruje hlavne pojem tunel.

„Stalo sa mi to, keď som bol malý chlapec - mal som deväť rokov. Odohralo sa to pred dvadsiatimi siedmimi rokmi, ale bolo to také ohromujúce, že som nikdy na to nezabudol. Raz popoludní som veľmi ochorel. Vzali ma rýchlo do najbližšej nemocnice. Keď sme tam prišli, rozhodli sa, že ma uspia, ale nevedel som prečo, lebo som bol príliš mladý. Používali ešte éter. Nos mi zrazu zapchali kusom látky. Vtedy mi prestalo biť srdce. Nevedel som, čo sa so mnou stalo, ale v každom prípade som to zažil. Prvá vec bola - chcel by som to opísať tak, ako som všetko cítil - že som najprv počul rytmické zvonenie brrrrnnng-brrrrnnng. Potom som sa pohyboval - bude sa vám to zdať divné - cez dlhý tmavý

priestor. Podobalo sa to na nejaký kanál. Jednoducho sa to nedá opísať. Celý ten čas som sa pohyboval, rytmicky vibroval s hlukom a zvonením."

Ďalší človek to opisuje nasledovne:

„Vznikla u mňa veľmi prudká alergická reakcia na miestne anestetikum a prestal som dýchať - zastavilo sa dýchanie. Prvé, čo sa stalo - odohralo sa to naozaj rýchlo - bolo, že som letel cez tmú, cez nekonečnú čiernu prázdnotu neuveriteľnou rýchlosťou. Bol to tunel, povedal by som. Cítil som sa ako na nejakom vláčiku v zábavnom parku a rútil sa cez ten tunel. Bola to úžasná rýchlosť."

Počas ťažkej choroby sa jeden muž dostal tak blízko smrti, že sa mu rozšírili zrenice a telo začalo chladnúť. Hovorí:

„Bol som v úplne čiernej, tmavej prázdnote. Veľmi ťažko sa mi to vysvetľuje, ale zdalo sa mi, že sa pohybujem vo vákuu, proste cez tmú. Bol som však pri vedomí. Cítil som sa ako vo valci, v ktorom chýbal vzduch. Bol to pocit čudného stratenia, akoby som bol napoly tu a napoly kdesi inde."

Muž, ktorý „zomrel" po ťažkých popáleninách a pádoch, hovorí:

„Bol som v šoku asi týždeň. Počas tej traumy som zrazu jednoducho ušiel do tmavého prázdneho priestoru. Zdalo sa mi, že som tam dlhý čas a iba sa tak vznášam a poletujem . . . Ten priestor ma veľmi zaujal, že som proste nemyslel na nič iné."

Jeden muž si spomínal na svoje detstvo, kedy sa veľmi bál tmy. Ešte ako chlapec mal nehodu na bicykli a v dôsledku vnútorných zranení sa mu zastavilo srdce. Vravrel:

„Mal som pocit, že sa pohybujem cez hlboké a tmavé údolie. Tma bola taká hustá, že som absolútne nič nevidel, ale bol to ten

najkúzeľnejší zážitok, aký si viete predstaviť. Neexistovali tu nijaké starosti."

V ďalšom prípade rozpráva žena, ktorá mala zápal pobrušnice:

„Môj lekár zavolať brata a sestru, aby sa so mnou rozlúčili. Sestrička mi dala injekciu, aby sa mi ľahšie zomieralo. Predmety v nemocnici sa začali odo mňa vzdávať. Keď sa stratili, vošla som hlavou napred do veľmi tmavého priechodu. Akoby bol určitý presne na moju veľkosť. Začala som sa kĺzať dolu."

Jedna žena, ktorá mala zážitok na prahu smrti po dopravnej nehode, použila príklad z televízneho programu:

„Obklopil ma pocit absolútneho pokoja a mieru, nemala som ani trochu strach. Ocitla som sa v tuneli - v tuneli z koncentrických kruhov. Krátko po tom som videla televízny program nazvaný „Časový tunel“, v ktorom sa ľudia vracali späť v čase cez špirálovitý otvor. To je najvernejšie prirovnanie, na aké si spomínam."

Muž, ktorý sa ocitol veľmi blízko smrti, dospel k trochu odlišným podobenstvám na základe svojho náboženského prostredia. Hovorí:

„Zrazu som bol vo veľmi tmavom, nesmierne hlbokom údolí. Zdalo sa mi, akoby tam bol nejaký chodník alebo dokonca cesta. Začal som po nej kráčať, cez to údolie . . . Neskôr, keď som už vyzdravel, napadlo mi: „Teraz už viem, čo to znamená, keď Biblia hovorí o údolí tieňov smrti. Ja som tam bol.""

OPUSTENIE TELA

Je samozrejmosťou, že väčšina z nás sa takmer stále stotožňuje so svojimi fyzickými telami. Pravdaže, máme i svoje „mysle“, ale pokladáme ich za čosi prechavejšie ako naše telá. Naša myseľ možno nie je nakoniec ničím iným ako

výsledkom elektrických a chemických procesov, prebiehajúcich v mozgu, ktorý je tiež súčasťou nášho organizmu. Mnoho ľudí si nedokáže ani len predstaviť, žeby bola pre nich možná existencia v inej forme ako vo fyzickom tele, na ktoré si zvykli.

Ľudia ktorí mi poskytli svoje interview, netvorili až do chvíľ svojho zážitku nijakú výnimku. Preto očakáva zomierajúceho človeka, ktorý rýchle prešiel tmavým tunelom, obrovské prekvapenie. Zrazu zisťuje, že pozerá na svoje vlastné telo z miesta mimo neho. Akoby bol nejaký divák, alebo „tretia osoba v miestnosti“ a sleduje postavy a dej ako v divadle či v kine. Pozrime sa teraz na časti niektorých príbehov, kde sú opísané tieto nepochopiteľné zážitky mimo tela.

„Mal som sedemnášť rokov a spolu so svojim bratom som pracoval v zábavnom parku. Raz popoludní sme sa rozhodli; že si pôjdeme zaplávať. Niekoľko ďalších kamarátov išlo s nami. Ktosi povedal: 'Preplávajme jazero!' Dokázal som to už veľakrát predtým, ale toho dňa som sa začal topiť priamo uprostred jazera . . . stále som sa ponáral a vynáral. Zrazu som mal pocit, že som mimo svojho tela, preč od všetkých ostatných, a sám sa vznášam v akomsi priestore. Bol som stále na tej istej úrovni a pozoroval svoje telo, ktoré sa asi meter odo mňa ponáralo a vynáralo. Videl som ho odzadu a trochu z pravej strany. Stále som mal pocit, že ním ešte disponujem, hoci som bol mimo neho. Zmocnil sa ma neopísateľný pocit ľahkosti.

Jedna žena si spomína:

„Asi pred rokom ma prijali do nemocnice so srdcovými ťažkosťami. Hneď na ďalšie ráno, keď som ležala na nemocničnej posteli, začalo ma prudko bolieť v hrudníku. Stisla som tlačidlo, aby som zavolala sestry. Cítila som sa veľmi nepohodlne v polohe na chrbte, a tak som sa otočila. Keď som to urobila, prestala som dýchať a srdce sa mi zastavilo. Vtedy počujem, ako sestričky kričia: Zlyhanie srdca! Zlyhanie srdca! Pri ich slovách som cítila, ako vystupujem zo svojho tela, kížern sa pomedzi matrace a železné zábra-

dlie na boku postele a klesám k podlahe. Potom som začala pomaly stúpať nahor. Cestou som videla sestry, ako vbiehajú do miestnosti; musel ich tam byť celý tucet. Môj lekár bol práve na obhliadke nemocnice a tak ho zavolali. I jeho som videla vojsť. Pomyslela som si: „Čo ten tu robí?“ Vzniesla som sa hore, okolo svetla - videla som ho zboku a veľmi jasne - potom som sa zastavila tesne pod stropom a vznášala sa tam. Mala som pocit, akoby som bola kus papiera, ktorý niekto vyfúkol do vzduchu.

Odtiaľ som pozorovala, ako ma oživujú! Moje telo ležalo natiahnuté na posteli a všetci stáli pri ňom. Počujem, ako jedna sestra povedala: „Och, bože, je po nej!“ Druhá sa skláňala nado mnou a dávala mi umelé dýchanie z úst do úst. Videla som pritom jej hlavu odzadu. Nikdy nezabudnem, ako vyzerali jej vlasy; mala ich ostrihané nakrátko. Práve vtedy priniesli dnu ten prístroj a začali mi pripínať na hrudník elektródy. Keď som dostala šok, videla som, ako celé moje telo doslova vyskočilo z postele. Počula som pritom, ako mi praskajú všetky kosti. Bolo to naozaj niečo strašné!

Keď som videla, ako mi masírujú hrudník a trú moje ruky a nohy, pomyslela som si: „Prečo si so mnou robia také starosti? Je mi predsa tak dobre.“

Jeden mladý muž si spomína:

„Bolo to asi pred dvoma rokmi, práve som prekročil devätnásty rok. Viezol som domov priateľa vo svojom aute. Keď som sa dostal na križovatku, zastavil som a pozrel sa do oboch smerov. Nevidel som nič prichádzať. Vyrazím do križovatky. Vtedy počujem, ako môj priateľ z celej sily vykrikoval. Keď som sa obzrel, zbadal som oslepujúce svetlá auta, ktoré sa rútilo na nás. Ozval sa strašný zvuk - keď sa preborila bočná strana - a nastal krátky okamih, počas ktorého som mal pocit, že prechádzam cez tmú, cez nejaký uzavretý priestor. Bolo to veľmi rýchle. Potom som sa zrazu vznášal asi jeden a pol metra nad cestou, asi päť metrov od auta a povedal by som, že som ešte počul v diaľke doznievať ozvenu nárazu. Videl som, ako pribiehajú ľudia a zhlukujú sa okolo vraku. Spoznal som aj svojho priateľa. Bol zrejme v šoku. Videl som aj svoje telo v rozdrúžganom aute a všetci sa ho snažili vyslobodiť. Nohy som mal pokrútené a všade bolo veľa krvi.“

Môžeme si predstaviť, aké čudné pocity a myšlienky sa zmocnia ľudí, ktorí sa dostanú do takejto situácie. Pre mnohých je predstava existencie mimo svojho tela taká nemysliteľná, že sú z toho dokonale zmätení a dosť dlho odmietajú spojiť tento nový stav so smrťou. Nechápu vôbec, čo sa s nimi deje; prečo zrazu pozorujú seba samých ako nejakí diváci?

Emočné reakcie na tento zvláštny stav sú veľmi rozdielne. Väčšina ľudí tvrdí, že spočiatku sa zúfalo snažili dostať späť do svojho tela, ale nemali ani potuchy, ako majú pritom postupovať. Iných naplnil pocit strachu, až paniky. Niektorí však hovoria o pozitívnejších reakciách na situáciu, ako napríklad v tomto prípade:

„Veľmi ťažko som ochorel a lekár ma poslal do nemocnice. To ráno ma obklopila hustá, sivá hmla a ja som odišiel zo svojho tela. Mal som pocit, že sa vznášam, keď som vychádzal von. Obzrel som sa naspäť. Videl som sa, ako ležím dole na posteli a nemal som nijaký strach. Vnímal som len pokoj a bolo to čosi, čoho som sa nebál. Cítil som, že možno zomieram - ak sa nevrátim späť do môjho tela, bude po mne.“

Rovnako odlišné sú postoje, ktoré jednotlivé osoby zaujímajú k svojim, práve opusteným telám. Je prirodzené, ak takýto človek hovorí, že mu vtedy na jeho tele záležalo. Jedna mladá žena, ktorá počas zážitku študovala na zdravotnej škole, vyjadruje svoje pochopiteľné obavy:

„Viem, že je to tak trochu smiešne, ale v škole sa nás usilovali presvedčiť, že máme svoje telá darovať vede. Keď som ale mala ten zážitok a pozorovala ich, ako sa snažia, aby som zasa začala dýchať, stále som si hovorila: „Nechcem, aby použili toto telo na pitvu.““

Počul som ďalšie dve osoby, ktoré vyjadrili rovnaký záujem o svoje telá, keď sa ocitli mimo nich. Je pozoruhodné, že obaja pracovali v medicíne - jeden bol lekár a v druhom prípade išlo o zdravotnú sestru.

V inej situácii nadobúda tento záujem formu ľútosti. Jeden muž si pri páde dokaličil celé telo a zastavilo sa mu pritom srdce. Spomína si:

„V jednej chvíli - viem, že som ležal na posteli - ale v skutočnosti som videl posteľ i lekárov, ako ma ošetrovali. Nemohol som to pochopiť, ale pozeral som na svoje telo, ako tam leží. A bolo mi z toho naozaj zle, keď som videl, aké je zmrzačené.“

Niekoľko ľudí mi hovorilo, že pozerali na svoje telo ako na čosi cudzie, ako i v tomto dosť zvláštnom prípade:

„Človeče, určite som si neuvedomil, že vyzerám takto! Viete, vidím sa iba na nejakých fotografiách alebo v zrkadle a všetko to je len plochý obraz. A tu zrazu ja - alebo moje telo - bol som to ja a pozoroval som sa. Určite som ho videl celé, asi z pol druhu metra. Trvalo mi hodnú chvíľu, než som sa spoznal.“

V jednom prípade nadobudol tento pocit cudzoty dosť krajnú a humornú podobu. Jeden lekár si spomínal, ako bol počas svojej klinickej smrti vedľa posteľe. Pozeral na vlastnú mŕtvolu, ktorá v tom čase už nadobudla sivú, popoľavú farbu, typickú pre telá po smrti. Zúfalo a zmätene hútal, čo má podniknúť. Napokon sa rozhodol odísť preč, pretože mu bolo z toho naozaj mizerne. Starý otec mu ešte v detstve rozprával strašidelné príbehy a znelo paradoxne, keď povedal: „Vôbec sa mi nepáčilo byť pri tej veci, ktorá vyzerala ako mŕtve telo - i keď som to bol ja!“

Druhý extrém predstavujú ľudia, ktorí nemali k svojmu telu žiadne pocity. Jedna žena napríklad utrpela srdcový infarkt a s určitosťou cítila, že zomiera. Registrovala, ako vychádza z tela, prekonáva tmú a veľmi rýchle sa vzdáva. Hovorí:

„Vôbec som sa neobzrela späť na svoje telo. Och, vedela som, že je tam, naozaj, a mohla som ho vidieť, keby som sa pozrela. Ale nechcela som tak urobiť. Viem, že som v živote spravila, čo

som mohla a teraz som obracala svoju pozornosť na novú oblasť. Cítila som, že keď sa pozriem na svoje telo, bude to čosi ako pohľad na minulosť. Bola som rozhodnutá, že tak neurobím."

Podobne aj dievča, ktoré sa ocitlo mimo tela po nehode s ťažkými zraneniami, hovorí:

„Videla som svoje telo pokrútené v aute a okolo ľudí, ktorí sa tu zbehli. Viete, necítila som k nemu vôbec nič. Pripadalo mi ako úplne cudzí človek alebo nejaký predmet . . . vedela som, že je to moje telo, ale vôbec ma nezaujímalo."

Stav bez tela je sám osebe záhadný. Zomierajúci človek sa v ňom ocitá tak náhle, že môže trvať istý čas, než si uvedomí význam toho, čo prežíva. Môže sa stať, že je neurčitý okamih mimo svojho tela a zúfalo sa snaží ujasniť si všetko, čo sa s ním deje. Až potom si uvedomí, že zomiera alebo je dokonca mŕtvy.

Toto pochopenie môže byť sprevádzané silným emočným vzrušením alebo prekvapujúcimi myšlienkami. Jedna žena si spomína, čo jej vtedy napadlo: „Som mŕtva! To je krása!"

Jeden muž hovorí, že ho ovládla myšlienka: „To je určite to, čo nazývajú smrť!" Keď si to človek uvedomí, môže sa ho zmocniť ďalší zmätok a vie dokonca i odmietnuť svoj nový stav. Jeden mladík si napríklad spomenul na biblický prísľub o „sedemdesiatich rokoch" a protestoval, že má „iba dvadsať". Jedna mladá žena mi veľmi pôsobivo vyrozprávala svoje pocity, keď mi povedala:

„Napadlo mi, že som mŕtva a necítila som nad tým nijakú ľútosť. Nevedela som si len predstaviť, kam teraz pôjdem. Moje myslenie a vedomie boli rovnaké ako za života a nemohla som to všetko naraz pochopiť. Stále som opakovala: ‚Kam teraz pôjdem? Čo si teraz počnem? Môj bože, som mŕtva! To snáď nie je možné!' Človek asi nikdy naozaj neverí, že raz zomrie. Zomierajú iní. a nevieme si predstaviť, žeby sa to mohlo stať i nám. V podstate odmietame tomu uveriť . . . A tak som sa rozhodla, že počkám, až

opadne to vzrušenie a odnesú moje telo. Potom sa pokúsim zistiť, kam by sa dalo ísť."

V jednom alebo dvoch prípadoch, ktoré som študoval, mi dotyčné osoby tvrdili, že po tom, čo ich duša, myseľ, vedomie (nazvime to ako chceme) opustila ich telo, nemali pocit, žeby sa nachádzali v nejakom inom organizme. Mali dojem, že sú „čistým" vedomím. Jeden muž mi prezradil, že počas svojho zážitku „som videl všetko okolo seba aj so svojím telom, ako ležalo na posteli - bez toho, aby sám zaberol nejaký priestor", t. j. akoby bol len nejakým centrom vedomia. Ďalší si nevedeli spomenúť, či mali nejaké iné telo po tom, čo opustili telo fyzické, pretože boli príliš zaujatí udalosťami okolo seba.

Väčšina ľudí mi však potvrdila, že po opustení fyzického tela sa ocitli v akomsi inom tele. Teraz sa však dostávame do oblasti, o ktorej sa veľmi zložito hovorí. Toto „nové" telo je jedným z dvoch alebo troch aspektov zážitku na prahu smrti, pri ktorom je očividná neadekvátnosť nášho jazyka. Takmer každý, kto o „tele" hovoril, sa dostal do situácie, keď zrazu nebol schopný pokračovať, lebo nedokázal toto telo nijako opísať.

Napriek tomu sa opisy „tela" dosť výrazne na seba podobajú. I keď jednotlivci používajú rozličné slová a pomáhajú si analógiami, je zrejmé, že všetky tieto spôsoby vyjadrovania hovoria o jednej veci. Rôzne definície sa silne zhodujú z hľadiska všeobecných vlastností a charakteristiky tohto nového tela. Myslím, že termín „duchovné telo" vystihuje jeho podstatné vlastnosti a keďže ho použili i niektorí moji respondenti, budem ho rešpektovať i ja.

Zomierajúci človek si najprv uvedomí určité obmedzenia tohto duchovného tela. Zistí, že keď je mimo svojho fyzického organizmu, nikto ho zrejme nepočuje, hoci sa zúfalo snaží povedať niečo okoliu o svojej situácii. Veľmi dobre to ilustruje úryvok z príbehu ženy, ktorá prestala dýchať a previezli ju do miestnosti intenzívnej starostlivosti:

„Videla som ich, ako ma oživujú. Bolo to naozaj zvláštne. Nebola som veľmi vysoko. Akoby som stála na podstavci, ale nie príliš nad nimi, videla som práve ponad ich hlavy. Snažila som sa k nim prehovoriť, ale nikto ma nepočul, ani nepočúval.“

Aby sa to ešte skomplikovalo, človek v duchovnom tele čoskoro zistí, že je pre ostatných aj neviditeľný. Lekári a ďalší z ošetrojúceho personálu môžu pozeráť presne na miesto, kde sa umierajúci nachádza so svojím duchovným telom a nikdy neprejavia ani len náznak, že niečo spozorovali. Človek v tomto tele nemôže chytiť žiadne predmety, ani sa dotknúť druhej osoby.

„Lekári a sestry masírovali moje telo, aby urýchlili účinok infúzií a dostali ma späť. Ja som im stále opakovala: ‚Dajte mi pokoj, nechcem nič, len pokoj. Prestaňte ma mlátiť!‘ Ale nepočuli ma. Nemohla som urobiť nič. Nevedela som pohnúť ich rukami. Snažila som sa ich odstrčiť a keď som po nich udrela, stále tam boli. Nevie, či moje ruky prešli cez ich alebo okolo. Necítila som nijaký tlak na cudzie dlane, keď som sa snažila nimi pohnúť.“

Alebo:

„Zo všetkých strán prichádzali ľudia k havarovanému autu. Bol som v strede úzkeho chodníka a pozeral na nich. Keď však prišli ku mne, vôbec si ma nevšimli. Kráčali jednoducho ďalej a pozerali priamo pred seba. Keď pristúpili celkom blízko, vždy som sa otočil, aby som sa vyhol. Ale oni prešli bez obáv cezo mňa.“

Ďalšou opakujúcou sa vlastnosťou duchovného tela je to, že je bezváhové. Väčšina ľudí si to všimne prvýkrát vtedy, keď sa vznáša, ako sme už v niekoľkých prípadoch uvádzali, pod stropom alebo vo vzduchu. V súvislosti s novým telom mnohí hovoria o pocite vznášania sa, o pocite bezváhovosti, alebo majú dojem, že sú niekam vlečení.

Pokiaľ sme vo svojom fyzickom organizme, máme k dispozícii množstvo spôsobov vnímania, podľa ktorých vieme,

kde sa nachádzame, kde sú rôzne končatiny nášho tela v danej chvíli a aký pohyb vykonávajú. Existuje však ešte ďalšie dôležité vnímanie, a to je kinestetické. Pomocou neho reagujeme na pohyb alebo napätie v šľachách, kĺboch a svaloch. Obyčajne si tieto vnemy neuvedomujeme, pretože neustálym používaním sme si na ne dokonale privykli. Keby sme však boli týchto pocitov náhle zbavení, myslím, že by sme si okamžite uvedomili ich neprítomnosť. A naozaj, niekoľko ľudí mi potvrdilo, že kým boli vo svojom duchovnom tele, nevnímali váhu, pohyb, ani polohu nového tela.

Vlastnosti duchovného tela, ktoré sa spočiatku môžu zdať obmedzeniami, treba však rovnako považovať za koniec našich obmedzení. Pozrime sa na to z druhej strany: Človek v duchovnom tele má výhodnú pozíciu vo vzťahu k ostatným osobám. (Nejeden špión by to považoval za obrovskú výhodu.) Podobne je to i s kľučkou na dverách. Nie je podstatné, že ju človek nemôže chytiť, pretože práve tak dobre môže prejsť rovno cez dvere. Pohyb, pokiaľ si človek naň zvykne a pochopí jeho princíp, je v tomto stave mimoriadne ľahkou úlohou. Fyzické predmety nepredstavujú žiadnu prekážku a presun z jedného miesta na druhé môže byť veľmi rýchly, takmer okamžitý.

Napriek tomu, že duchovné telo nemôžu vnímať ľudia, ktorí sú vo fyzickom organizme, všetci, čo ho zažili, sa zhodujú v tom, že duchovné telo je niečím reálnym, hoci je nemysliteľné ho opísať. Jednotne však všetci súhlasia, že má nejakú formu alebo tvar (niekedy ako zhuk alebo amorfný mrak, ale občas sa v podstate podobá fyzickému telu) a má dokonca svoje časti (predĺženia alebo plochy príbuzné rukám, nohám, hlave atď.). Hoci sa jeho tvar všeobecne opisuje ako zaoblený, často sa spomína, že má svoje konce, určitú hornú a dolnú časť a tiež už spomínané „časti“.

Počul som opisovať nové telo v najrozličnejších termínoch, ale veľmi jasne z nich vysvitá, že vždy ide o vyjadre-

nie tej istej myšlienky. Medzi slovami a výrazmi, ktoré som počul, sú také, ako: hmla, mrak. niečo ako dym, para, čosi priezračné, farebný oblak, chumáč, silové pole a pod.

Poslednou špeciálnou vlastnosťou stavu mimo tela je jeho *bezčasovosť*, o ktorej rozpráva každý, kto ho zažil. Mnohí tvrdia, že hoci musia opísať svoju epizódu s duchovným telom z hľadiska času (pretože ľudský jazyk narába s časom), čas nebol podstatnou zložkou ich zážitku, ako je to vo fyzickom živote. Nasledujú ukážky z piatich interview, v ktorých sa podávajú tieto fantastické aspekty duchovného tela z prvej ruky:

(1) „Nezvládol som auto v zákrute. Vyletelo zrazu do vzduchu, pamätám sa, že som ešte zbadal modrú oblohu a videl, ako sa rútim do priekopy. Vo chvíli, keď auto zišlo z cesty, povedal som si: ‚Mám haváriu!‘ V tom momente akoby som prestal vnímať čas, stratila sa mi fyzická realita môjho tela a kontakt s ním. Moje bytie, či moje ja, či môj duch, alebo ako by ste to už nazvali, vystúpil zo mňa a vyšiel von cez hlavu. Nebolelo to, jednoducho sa to zdvihlo a viselo nado mnou . . .

Moje „bytie“ cítilo akúsi *hustotu*, ale nie fyzickú - bolo to čosi, neviem, dáke vlny alebo niečo podobné. Chcem povedať, že to bolo skôr niečo nabité, elektricky nabité. Tiež niečo okrúhle, bez presných okrajov. Možno to prirovnať k oblaku . . . Ukazovalo sa tiež v nejakom obale . . .

Keď to vychádzalo z môjho tela, zdalo sa, že najprv vyšiel veľký koniec a potom malý . . . Úžasný pocit ľahkosti! Fyzické telo nebolo vôbec prítomné a úplne som sa od neho oddelil. Moje nové telo nemalo žiadnu váhu . . .

Najudivujúcejšou vecou celého zážitku bol moment, keď moje bytie akoby viselo pred mojím čelom. Ani čoby som sa snažil rozhodnúť, či chcem odísť alebo ostať. Čas vtedy zastal. Na začiatku a na konci havárie všetko bežalo veľmi rýchlo, ale v tom momente, v neznámom strede, keď moje bytie viselo nado mnou a automobil sa rútil z cesty, vtedy sa ukazovalo, že trvá hodný čas, kým sa tam dostane. V tej chvíli ma auto ani moje telo nezaujímali. Ostala iba moja myseľ . . .

Vlastné bytie nemalo žiadnu fyzickú dispozíciu, ale musím sa

snažiť ju opísať fyzickými pojmami. Bolo by možných toľko všelijakých spôsobov, slov, ale ani jedno z nich by nevyhovovalo ako presné. Ťažko nájsť správny výraz.

Nakoniec auto dopadlo na zem a prevrátilo sa. Vyviazol som len s poraným krkom a chodidlom."

(2) „Keď som vystúpil z fyzického organizmu, vyzeralo to, akoby som vyšiel zo svojho tela a vkročil do čohosi iného. Bolo to odlišné telo . . . ale nie normálne, ľudské . . . Nebol to ani nejaký veľký neforemný útvar. Malo to určitý obrys, ale žiadne farby. A viem, že som mal stále čosi, čo by sa dalo nazvať rukami.

Neviem to opísať. Bol som veľmi vzrušený všetkým okolo seba - že vidím vlastné telo - tak som nemal kedy rozmýšľať, v akom sa teraz nachádzam. A zdalo sa mi, že všetko beží rýchlejšie. Čas nebol taký dôležitý - a predsa existoval. Všetko sa javí rýchlejšie, keď sa dostanete von z tela."

(3) „Pamätám sa, ako ma priviezli do operačnej sály. Nasledujúce hodiny boli pre mňa kritické. V tom čase som vystupoval zo svojho fyzického tela a opäť sa doň vracal. Videl som ho, akoby som stál priamo nad ním. Pritom som sa stále zdržiaval v tele - nie fyzikom, skôr by sa to dalo definovať ako silové pole. Keby som to mal charakterizovať vlastnými slovami, povedal by som, že bolo priehľadné, duchovné, rozdielne od hmotného bytia. Určite však pozostávalo z rozličných častí."

(4) „Keď mi prestalo biť srdce . . . cítil som sa akp okrúhla lopta, malá guľôčka - náboj do vzduchovky v tejto veľkej lopte. Nedá sa to jednoducho opísať."

(5) „Bol som von zo svojho tela, pozeral sa naň zo vzdialenosti asi desiatich metrov. Ale stále som ešte rozmýšľal ako vo fyzickom živote. A miesto, kde som uvažoval, bolo asi vo výške môjho tela. Nebolo som však v tele, ako takom. Cítil som čosi ako puzdro alebo nejakú prázdnu formu. V skutočnosti som nič nevidel, bolo to čosi priesvitné, ale nie celkom. Existoval som ako neznáma energia - malá energická guľa. Nevnímal som vtedy žiadne telesné pocity - teplotu alebo niečo podobné."

Ostatní vo svojich rozprávaniach stručne spomenuli analógiu tvaru ich nového tela s fyzickým. Jedna žena mi prezradila, že kým bola mimo tela, „stále som cítila existenciu vlastných nôh, rúk, všetkého - hoci som nemala váhu.“ Žena, ktorá sledovala pokusy o oživenie jej tela z miesta tesne pod stropom, povedala: „Stále som bola v tele. Rozťahovala som sa a pozerala dole. Pohla som nohami a všimla si, že jedna je teplejšia ako druhá.“

Rovnako, ako je v tomto duchovnom stave neobmedzený pohyb, stráca svoje zábrany i myslenie. Stále som počúval rovnaký názor, že pokiaľ si ľudia zvykli na novú situáciu, začali rozmýšľať pohotovejšie a jasnejšie ako vo fyzickej existencii. Jeden muž mi napríklad povedal, že kým bol „mŕtvy“:

„Veci, ktoré nie sú možné teraz, sa dokážu realizovať potom. Vaša myseľ je jasná. Je to také krásne. Moja myseľ všetko a ľahko prijala, spracovala na prvý raz a nepotreboval som sa k tomu už vracieť. Po určitej chvíli, všetko čo som prežíval, malo pre mňa svoje miesto a význam.“

Vnímanie v novom tele má teda podobnosti i rozdiely s chápaním vo fyzickom tele. V určitom smere podlieha duchovná forma vnímania väčším obmedzeniam. Ako sme videli, chýbajú kinestetické pocity. V niektorých prípadoch sa spomínala absencia vnemov súvisiacich s teplotou, avšak vo väčšine príhod sa vybavili príjemné pocity tepla. Ani v jednom z mojich prípadov sa neuvádzali, v čase po opustení fyzického tela, vnemy spojené s vôňou a chuťou.

Na druhej strane, zmysly, ktoré korešpondujú s fyzickými zmyslami zraku a sluchu, nie sú v duchovnom tele nijako zasiahnuté, a naopak, zdá sa, že sú dokonalejšie a ostrejšie ako vo fyzickom živote. Jeden muž tvrdí, že kým bol „mŕtvy“, jeho zrak bol mnohokrát kvalitnejší a podľa jeho slov: „Nechápem, ako som mohol vidieť tak ďaleko.“ Že-

na, ktorá si spomína na svoj zážitok, poznamenáva: „Zdalo sa, akoby duchovné vnímanie nemalo hraníc a mohla som pozerať kdekoľvek.“ Tento jav je veľmi názorne opísaný v časti interview so ženou, ktorá sa ocitla mimo tela v dôsledku nehody:

„Bol tam veľký zhon a ľudia pobehovali okolo sanitky. Kedykoľvek som sa chcela pozrieť na nejakú osobu, aby som skúmala, čo si myslí, mala som dojem, že sa k nej priblížila filmová kamera. Zdalo sa mi, že jedna moja časť - nazvem ju moja myseľ - bola stále tam, kde predtým, niekoľko metrov od môjho tela. Keď som chcela vidieť ďalej, akoby jedna moja časť - akýsi vyhľadávač - zašla za vytypovanou osobou. Zdalo sa mi vtedy, že keď sa niečo bude vo svete diať, môžem tam jednoducho byť.“

O „počúvaní“ v duchovnom stave sa dá hovoriť iba na základe analógie. Väčšina ľudí tvrdila, že nepočuli skutočné fyzické hlasy alebo zvuky. Skôr mali dojem, že prijímajú a vnímajú myšlienky ľudí okolo seba. Ako neskôr uvidíme, rovnaký spôsob priameho prenosu myšlienok môže hrať dôležitú úlohu v nasledujúcich štádiách zážitku na prahu smrti.

Jedna žena to vyjadrila takto:

„Videla som dookola ľudí a rozumela, čo hovoria. Nepočula som nijakú zvukovú reč, ako teraz počúvam vás. Vyzeralo to skôr, že viem, čo si myslia a skutočne predstavujú. Spoznala som to vo svojej mysli, a nie na základe ich slov. Vždy som zachytila myšlienku sekundu predtým, ako otvorili ústa.“

Na základe jedinečného a veľmi zaujímavého prípadu môžeme usudzovať, že ani najťažšie poškodenie fyzického tela nijakým spôsobom nezasahuje do tela duchovného. V tomto prípade išlo o muža, ktorý prišiel o väčšiu časť nohy pri autonehode, a tá neskôr vyústila do klinickej smrti. Vedel o tom, pretože videl poškodené telo veľmi jasne z určitej vzdialenosti v čase, keď ho ošetrovali lekári.

„Cítil som svoje telo - bolo celé. Vnímal som všetky údy, bol som tam neporušený, hoci to nebola pravda.“

V stave bez tela je teda človek odrezaný od ostatných. Môže ich vidieť a dokonale rozumieť ich myšlienkam. Oni ho nevidia, ani nepočujú. Komunikácia s inými ľuďmi je dokonale prerušená, pretože duchovné telo nemá nijakú pevnosť a znemožnený je akýkoľvek dotyk. Neprekvapuje preto, že po určitom čase v tomto stave sa objavuje pocit samoty a izolácie. Ako to vysvetlil jeden muž - v nemocnici videl a počul všetko okolo seba - lekárov, sestry a ďalší personál, ktorý si plnil pracovné povinnosti. Nemohol však s nimi komunikovať, a tak sa cítil „zúfalo osamotený“.

Mnohí ďalší tiež opisovali intenzívne pocity samoty, ktoré ich zaplavili v tejto fáze zážitku.

„Môj zážitok bol zvlášť krásny a neopísateľný. Chcela som, aby tam boli so mnou aj iní, aby videli, pretože som mala pocit, že nikdy nebudem schopná opísať to, čo pozorujem. Cítila som sa veľmi osamelá, lebo som chcela, aby tam niekto bol, kto by všetko prežíval so mnou. Tušila som však, že tam nemôže byť nikto iný. Chápala som, že tento svet patrí teraz len mne, a to ma naozaj veľmi deprimovalo.“

Ďalší opis:

„Nemohol som sa ničoho dotknúť, ani komunikovať s nikým naokolo. Je to strašný pocit, pocit samoty a úplnej izolácie. Vedel som, že existujem tam úplne sám.“

A na záver:

„Bola som udivená. Ťažko sa mi chápalo, čo sa stalo. Nemala som nijaké starosti a obavy a nehovorila som si: ‚Och, som mŕtva. Zanechám tu svojich rodičov a nikdy viac ich neuvidím. Nič také mi vtedy nenapadlo.‘

„Celý ten čas som si však uvedomovala, že som tam sama. Skoro ako nejaký návštevník zďaleka. Akoby sa prerušili všetci)

vzťahy. Áno, bolo to, akoby neexistovala nijaká láska alebo niečo podobné. Všetko bolo akési technické. Naozaj to nechápem."

Pocity samoty sa však u zomierajúceho čoskoro rozptýlia, keď sa dostane vo svojom zážitku ďalej. V istom momente sa totiž objavia iné bytosti, ktoré mu prichádzajú pomôcť v tomto prechodnom stave. Často ide o duchov jeho zomrelých príbuzných alebo priateľov, ktorých poznal, kým ešte žili. V množstve prípadov, ktoré som pozoroval, sa objavuje aj neurčitá duchovná bytosť, veľmi odlišného charakteru. V nasledujúcich častiach sa pozrieme na tieto stretnutia bližšie.

STRETNUTIA S INÝMI

Nemálo ľudí mi hovorilo, že v určitej chvíli vlastného zomierania - niekedy na jeho začiatku, inokedy až po ďalších udalostiach - si začali uvedomovať prítomnosť iných duchovných bytostí vo svojom blízkom okolí. Zdalo sa, že tieto bytosti im chcú uľahčiť prechod do smrti a v dvoch prípadoch im oznámili, že ich čas ešte nenastal a že sa musia vrátiť do svojho fyzického tela.

„Tento zážitok som mala počas pôrodu dieťaťa. Pôrod bol veľmi ťažký a stratila som veľa krvi. Lekár sa už vzdal a oznámil mojim príbuzným, že zomieram. Celý ten čas som však bola pri plnom vedomí a dokonca, keď som počula, čo hovorí, mala som pocit, že prichádzam k sebe. Vtedy som si uvedomila to množstvo ľudí, ktorí akoby sa vznášali pod stropom miestnosti. Všetkých som poznala, ale všetci už zomreli. Stretla som svoju starú mamu a dievča z našej školy, mnoho ďalších príbuzných a priateľov. Zdalo sa mi, že vidím len ich tváre a uvedomujem si ich prítomnosť. Všetci vyzerali natešení. Bolo to veľmi milé stretnutie a cítila som, že ma prišli ochraňovať alebo viesť. Vyzeralo to skoro tak, akoby som sa vracala domov a oni ma prišli privítať. Celý ten čas ma obklopoval pocit ľahkosti. Bola to krásna a vznešená chvíľa."

Iný človek si spomína:

„Niekoľko týždňov pred mojím zážitkom sa zabil môj dobrý priateľ Bob. Keď som sa potom dostal von z tela, mal som pocit, že tam stojí on. Hneď vedľa mňa. Pozoroval som Boba len vo svojom vedomí a cítil, že je tam. Bolo to divné. Nevidel som ho vo fyzickom tele. Pozoroval som čosi, ale nie vo fyzických obrysoch. Napriek tomu som ho poznal, jeho výzor, všetko. Dokážete to pochopiť? Bol tam, ale nemal fyzické telo! Vlastnil akýsi priezračný trup, videl som jeho rôzne časti - ruky, nohy atď. Vtedy sa mi to nezдалo divné, pretože som ho nepotreboval vidieť svojimi očami. Aj tak som žiadne oči nemal.

Stále som sa ho spytoval: „Bob, kam to idem? Čo sa stalo? Som mŕtvy, alebo nie?“ A on mi neodpovedal, nepreriekol ani slovo. Často aj neskôr, keď som ešte ležal v nemocnici, cítil som ho pri sebe a vždy sa ho pýtal: „Čo bude teraz?“ Nikdy mi ale neodpovedal. A potom, keď lekári jedného dňa riekli: bude žiť, odišiel. Nevidel som ho viac, ani necítil jeho prítomnosť. Vyzeralo to skoro, akoby čakal, kým neprekročím poslednú hranicu a potom by sa ozval a bol by ma informoval, čo bude ďalej.“

V iných prípadoch ľudia stretávali duchov, ktorí nepatril k nijakým známym z fyzického života. Jedna žena spomínala, že počas zážitku mimo tela videla nielen svoje vlastné prievitné duchovné telo, ale i hmotu kohosi iného, kto zomrel iba nedávno. Nepoznala tohto človeka a zaujímavá bola jej poznámka, že: „Nevidela som túto osobu, toho ducha, či mala nejaký vek. Sama som vtedy stratila predstavu o čase.“

V zriedkavých prípadoch ľudia uverili, že bytosti, ktoré stretli, boli ich „ochranní duchovia“. Jednému mužovi takýto duch povedal: „Pomohol som ti cez tento stupeň existencie, ale teraz ťa odovzdám ďalším.“ Jedna žena mi prezradila, že keď opúšťala svoje telo, zistila prítomnosť ďalších dvoch neznámych bytostí, ktoré sa jej predstavili ako osobní „duchovní pomocníci“.

V dvoch veľmi podobných prípadoch, mi dotyčné osoby

hovorili o hlase, ktorý im povedal, že nie sú ešte mŕtvi a musia sa vrátiť. Jeden z nich rozpráva:

„Počul som hlas, nebol to hlas človeka, ale akoby som to vnímal za hranicou zmyslových vnemov. Povedal mi, čo mám robiť - ísť spať - a potom som už necítil nijaký strach, že sa musím vrátiť do svojho fyzického tela.“

Tieto duchovné bytosti sa niekedy vyskytujú v ešte me-nej vyhranenej podobe:

„Keď som bol mŕtvy v tom prázdnom priestore, rozprával som sa s ľuďmi - ale v skutočnosti nemôžem povedať, že som hovoril s nejakými „telesnými“ osobami. A predsa som mal pocit, že sú tam, cítil som ich prítomnosť ako aj ich pohyby, hoci som nikde nikoho nevidel. Občas som prehovoril s jedným z nich. A kedykoľvek som sa začal trápiť, čo ďalej, vždy sa ku mne vrátila myšlienka, že všetko je v poriadku, že síce zomieram, ale nemusím sa ničoho báť. Preto som si nerobil nijaké starosti. Na každú moju otázku sa mi vrátila odpoveď. Nenechali ma nikdy v neistote.“

SVETELNÁ BYTOSŤ

Snáď najudivujúcejším spoločným prvkom v udalostiach, ktoré som študoval a súčasne momentom, ktorý pôsobí na človeka najhlbšie, je stretnutie s veľmi jasným svetlom. Obyčajne sa spočiatku zdá tlmené, ale potom sa rýchle rozjasní, až nakoniec nadobudne nadpozemskú žiarivosť. Hoci je toto svetlo (obyčajne ho označujú ako biele alebo „jasné“) neopísateľne žiarivé, mnohí zdôrazňujú, že nijako neškodí oči, neoslepuje, ani nebráni vidieť ostatné veci okolo (možno je to preto, že v tom čase ľudia nemajú fyzické oči, ktoré by sa dali oslniť).

Napriek nezvyčajnosti svetelného úkazu ani jedna osoba nepochybovala, že išlo o bytosť, o bytosť zo svetla. A nielen to: tá bytosť mala nesporné vlastnosti určitej osobnosti.

Láska a teplo, ktoré z nej vyžarovali v ústrety zomierajúce-
mu človeku, boli jednoducho neopísateľné. Keď svetlo člo-
veka obklopovalo, mal pocit, že ho prijíma s bezvýhradnou
láskou a cítil sa v ňom dokonale chránený a bezpečný.
Každý človek pociťoval od svetla priam magnetickú príťaž-
livosť, ktorej nevedel odolať.

Je zaujímavé, že zatiaľ čo opis svetelnej bytosti je veľmi
podobný, identifikácia sa mení od jednotlivca k jednotliv-
covi a závisí zrejme od náboženskej príslušnosti, od vzde-
lania alebo presvedčenia. Väčšina kresťanov identifikuje
svetlo ako Krista. Niektorí túto svoju interpretáciu doku-
mentujú podobenstvami z *Bible*. Dvaja Židia označili svet-
lo za „anjela“. Je pochopiteľné, že nemali na mysli bytosť
s krídlami, ktorá hrá na harfe a podobá sa na človeka. Bolo
to len svetlo a obaja chceli svojim prirovnaním vyjadriť, že
chápali túto bytosť ako nejakého posla alebo sprievodcu.
Jeden muž bez náboženského vzdelania povedal, že videl
„svetelnú bytosť“. Zhodné označenie použila i jedna žena
- kresťanka, ktorá zrejme necítila nijakú potrebu nazvať
svetlo „Kristus“.

Krátko po svojom objavení začína svetelná bytosť komu-
nikovať s človekom, ktorý zomiera. Je pozoruhodné, že
rozhovor prebieha rovnako bezprostredne, ako sme to vi-
deli u ľudí v duchovnom tele, ktorí „vnímali myšlienky“
ostatných okolo seba. Ani teraz ľudia nepočujú nijaký fy-
zický hlas alebo tóny, ani oni neodpovedajú pomocou neja-
kých fyzických zvukov. Namiesto toho dochádza k priame-
mu a bezprostrednému prenosu myšlienok a to takým zro-
zumiteľným spôsobom, že je vylúčená akákoľvek možnosť
nepochopenia alebo klamania.

Táto neobmedzená výmena myšlienok neprebíha do-
konca ani v materinskom jazyku dotýčajnej osoby. Napriek
všetkému človek dokonale a okamžite rozumie. Tieto myš-
lienky nedokáže dokonca ani presne preložiť do ľudskej
reči, keď sa o to neskôr pokúša.

Ďalší moment zážitku jasne ilustruje, ako ťažko sa pre-

kladajú myšlienky z tohto jazyka bez slov. Neznáma bytosť takmer okamžite vyslala určitú myšlienku k osobe, pri ktorej sa tak náhle objavila. Jednotlivci, s ktorými som hovoril, sa obyčajne snažia formulovať myšlienku v podobe otázky. Medzi príklady, ktoré som počul, patria aj tieto: „Si pripravený zomrieť? Si hotový zomrieť? Čo si spravil so svojim životom a čo by si mi z neho mohol ukázať? Urobil si so svojim životom niečo, čo by stálo zato?" Prvé dve otázky síce zdôrazňujú pripravenosť a môžu sa zdať odlišné od ďalších dvoch, ktoré zasa podčiarkujú „výsledok". Predpokladám však, že v oboch prípadoch sa títo ľudia snažili interpretovať zhodnú myšlienku. Potvrdila mi to aj jedna žena, ktorá riekla:

Prvé, čo mi svetlo povedalo, bolo, že sa ma spýtalo, či som pripravená zomrieť a čo som vo svojom živote urobila, čo by som mu chcela teraz ukázať."

Domnievam sa, že táto otázka má vždy ten istý zmysel, i keď ju ľudia formulujú dosť odlišne. Jeden muž mi prezradil, že počas jeho „smrti" sa ho hlas spýtal:

„Ten hlas mi položil otázku: ‚Stojí tvoj život zato?' Chcel sa ma tým opýtať, či považujem svoj život za hodnotný i vo svetle môjho terajšieho poznania."

Všetci mimochodom tvrdia, že v tejto otázke, ktorá vždy zapôsobí hlboko na ľudské city, nieto ani stopy po nejakej výčitke. Všetci sa zhodujú v tom, že bytosť im nekladie otázku preto, aby ich obviňovala alebo im niečím hrozila, pretože stále cítia lásku a pochopenie, ktoré vyžarujú zo svetla a vôbec nezáleží, aká bude ich odpoveď. Zmysel otázky spočíva skôr v ciele - aby sa zamysleli nad svojim životom a objektívne ho zhodnotili. Je to, ak chcete, podobná sokratovská otázka, ktorá sa nedožaduje žiadnej informácie, ale pomáha človeku postupovať samému na ceste

hľadania pravdy. Pozrime sa teraz na niektoré opisy tejto fantastickej bytosti od ľudí, ktorí sa s ňou stretli.

(1) „Počul som lekárov, ako konštatovali, že som mŕtvý. Vtedy som začal cítiť, že padám, alebo skôr sa vznášam cez tmú, cez akýsi uzavretý priestor. Neexistujú slová, ktorými by sa to dalo opísať. Všetko bolo dokonale čierne, len kdesi v diaľke som zbadal svetlo. Bolo to veľmi jasné svetlo - rozmerom nie príliš veľké. Keď som sa k nemu približoval, stále mohutnelo.

Snažil som sa dostať k tomu svetlu na konci, pretože som cítil že je to Kristus. Nemal som nijaký strach. Bolo to viac-menej celkom príjemné. Som kresťan a okamžite som si to svetlo spojil s Kristom, ktorý povedal: Ja som svetlo sveta.' Hovorím si: ‚Ak je to tak a mám zomrieť, potom viem, kto ma tam na konci, v tom svetle čaká!'"

(2) „Vstala som a vyšla na chodbu, aby som sa napila. Vtedy, ako neskôr zistili, mi prasklo slepé črevo. Okamžite som zoslabla a spadla na dlážku. Začalo ma to unášať a moje skutočné bytie akoby striedavo vychádzalo a vstupovalo do môjho tela. Počula som pritom krásnu hudbu. Zniesla som sa dole chodbou a potom cez dvere do zamrežovanej verandy. Tam sa začal okolo mňa vytvárať akýsi mrak, či ružová hmla. Potom som prechádzala cez tie mreže, akoby tam vôbec nejestvovali. Vystúpila som hore do krištáľovo priehľadného jasu žiarivého bieleho svetla. Bolo krásne a ligotavé, silne svietilo, ale neboleli ma z neho oči. Takéto svetlo sa nedá na zemi ani opísať. V skutočnosti som tam nevidela žiadnu bytosť, a predsa to svetlo malo svoju zvláštnu individualitu. Rozhodne ju malo! Je to svetlo dokonalého pochopenia a vzornej lásky.

V mojom vedomí sa objavila myšlienka: ‚Miluješ ma?' Táto otázka nebola formulovaná presne tak, ale myslím, že to bol rozhodujúci moment svetelného posolstva. ‚Ak ma miluješ, vráť sa a dokončí, čo si vo svojom živote začala.' A celý ten čas som cítila, že ma obklopuje nesmierna láska a súcitiť."

(3) „Vedel som, že zomieram. Nedalo sa však s tým nič robiť, pretože nikto ma nepočul . . . Bol som vedľa svojho tela, nemožno o tom pochybovať, pretože som ho videl ležať na operačnom

stole. Moja duša z neho odišla! Spočiatku som mal zo všetkého zlý pocit, ale potom sa zjavilo jasné svetlo. Najprv to bol drobný záblesk, ale potom sa z neho stal obrovský lúč. Bolo to úžasné množstvo svetla, vôbec nie ako veľké svetlomety. Bola to hromada, nepredstaviteľná kopa žiary. A prúdilo z nej teplo. Áno, mal som pocit tepla!

Nedokážem to prosto opísať. Zdalo sa mi, že pokrýva všetko, a predsa mi neprekážalo pri pozorovaní operačnej miestnosti, lekárov a ošetrovateľky. Videl som celkom jasne a neoslepovalo ma.

Keď sa to svetlo objavilo, nevedel som spočiatku, čo znamená. Ale potom sa spýtalo, akosi mi dalo najavo, či som pripravený zomrieť. Bol to rozhovor s neznámou osobou, i keď tam nikto nebol. Rozprávala so mnou, komunikovala hlasom.

Keď teraz nad tým uvažujem, zdá sa mi, že ten hlas, ktorý so mnou hovoril, si zrejme uvedomil, že nie som pripravený na smrť. Išlo mu predovšetkým o to, aby ma vyskúšal. V každom prípade, od chvíle, keď to svetlo prehovorilo, cítil som sa naozaj skvele - bezpečný a milovaný. Láska, ktorá z neho sršala, je jednoducho nepredstaviteľná a neopísateľná. Bolo veľmi príjemné byť v jeho blízkosti. Riekol by som, že aj zábavné, určite totiž malo aj zmysel pre humor. Celkom určite!"

PREHĽAD ŽIVOTA

Prvé objavenie svetla a jeho skúška, neverbálne otázky - to všetko je úvodom do ohromujúcej scény, v ktorej táto bytosť ukazuje panoramatický prehľad o živote človeka. Často je zrejmé, že bytosť má pred sebou celý život človeka ako na dlani a sama nepotrebuje žiadnu informáciu. Jej jediným úmyslom je priviesť človeka k hodnoteniu vlastného života.

Tento prehľad sa dá opísať ako spomienky, pretože je to najpriliehavejšie vyjadrenie, aké poznáme. Ale zároveň sa vyznačuje istými vlastnosťami, ktoré sú veľmi vzdialené od bežného typu spomínania. Predovšetkým je veľmi rýchly. Keď sa spomienky charakterizujú v časových pojmoch, tvrdí sa, že nasledujú za sebou bleskovo, v chronologickom

poradí. Niektorí si dokonca ani nepamätajú na žiadne časové poradie. Spomínanie bolo okamžité, všetko sa objavilo naraz a v jednom „mentálnom“ pohľade. Všetci sa zhodujú v názore, že z hľadiska pozemského času, celý tento prehľad preletel v jedinom okamihu.

Napriek tejto rýchlosti je prehľad, ktorý účastníci opisujú ako sled vizuálnych obrazov, neuveriteľne živý a reálny. V niektorých prípadoch pôsobia obrazy na ľudí pastelovými farbami, svojou trojrozmernosťou a dokonca i pohybom. Hoci sa mihajú veľmi rýchle, človek každý z nich vníma a spoznáva. Pri ich pozorovaní môže dokonca opäť prežívať pocity, ktoré boli kedysi s nimi spojené.

Ďalší tvrdia, hoci to nevedia nijako vysvetliť, že v tomto svojom prehľade videli všetko, čo kedy urobili - od najdôležitejších vecí až po tie najbezvýznamnejšie. Iní mi povedali, že pozorovali len najdôležitejšie momenty svojho života. Niektorí zase konštatovali, že ešte dlhý čas po zážitku si dokonale pamätali všetky podrobnosti zo svojho života.

Viacerí ľudia to charakterizujú ako snahu o výchovné pôsobenie zo strany svetelnej bytosti. Ukazuje sa, že počas sledovania prehľadu chce táto bytosť zdôrazniť dve veci v živote: učiť sa milovať druhých a získavať poznanie. Pozrime sa na jeden prípad, ktorý je v tomto smere charakteristický:

Keď sa objavilo svetlo, prvé, čo povedalo, bolo: „Čo si spravila vo svojom živote, čo by si mi mohla teraz ukázať?“ Bolo to niečo v tom význame. A vtedy začali tie pohľady do minulosti. Pomyslela som si: „Och, čo sa to deje?“ Zrazu som sa ocitla vo svojom detstve. A odtiaľ akoby som kráčala z obdobia rannej mladosti cez každý rok môjho života, až do prítomnosti.

Objavilo sa miesto začiatku. Ako malé dievčatko som sa hrala pri potoku. Boli tam aj iné scény z tohto obdobia; zážitky s mojou sestrou, udalosti u susedov a vôbec všetky miesta, kde som naozaj žila. Potom som sa ocitla v škôlke. Spomínala som na obdobie, keď som zbožňovala jednu hračku. Keď sa pokazila, dlho som plakala. Bol to skutočne traumatický zážitok. Vynárali sa ďalšie

obrazy z môjho života. Spomenula som si, ako som účinkovala v dievčenskom skaute a chodila stanovať. Spoznala som veľa momentov z obdobia strednej školy. Napríklad, keď ma zvolili medzi najlepších študentov a aká som bola na to hrdá. A tak som sa dopátrala k prvým rokom na vysokej škole, kde som práve študovala.

Všetko sa mi objavovalo v takom poradí ako počas života. Bolo to, akoby ste šli von a pozorovali svet trojrozmerné a vo farbách. Prirodzene tiež v pohybe. Keď som pokazila tú hračku, dávala som sa na všetky svoje pohyby. Akoby to malé dievčatko, ktoré som pozorovala, bol ktosi cudzí, ako v kine, ako nejaké drobné dievčatko, ktoré sa hrá vonku na ihrisku medzi ostatnými deťmi. A predsa som to bola ja. Videla som seba, ako všetko robím. Boli to presne tie veci, ktoré som spravila, pretože som si ich pamätala.

Pri pohľade na tie obrazy, svetlo som už nevidela. Zmizlo v okamihu, keď sa ma spýtalo, čo som urobila vo svojom živote a hneď začal dej mojej minulosti. Predsa som však tušila, že po celý čas je so mnou, že ma sprevádza cez tieto obrazy, pretože som cítila jeho prítomnosť a tiež z času na čas niečo aj poznamenalo. Nešlo vôbec o to, že ono chce vidieť, čo som spravila - pretože to vedelo - ale vyberalo určité momenty z môjho života a kládlo mi ich pred oči tak, aby som si na ne spomenula.

Svetelná bytosť stále pritom zdôrazňovala potrebu lásky. Najlepšie mi to symbolizovala na miestach, keď išlo o moju sestru. Vždy sme boli dôverné priateľky. Ukázala mi niektoré príklady, kde som bola k nej sebecká, ale veľakrát som jej preukázala lásku a podelila sa s ňou. Bytosť zdôraznila, že sa mám snažiť konať dobro, koľko len viďzem. Necítila som pritom z jej strany žiadnu výčitku. Keď sme sa dostali k situácii, v ktorej som bola sebecká, vysvetľovala mi, že aj toto patrí do procesu učenia.

Veľmi sa zaujímala o veci spojené s poznaním. Stále poukazovala na momenty, ktoré majú niečo spoločné s učením. Svetelný príznak mi riekol, že sa budem stále učiť. Dokonca i vtedy, keď po mňa príde (pretože mi už oznámil, že teraz sa vrátim). Stále bude potrebné učiť sa.

Povedal, že tento proces je nepretržitý a dnes mám pocit, že pokračuje i po smrti. Myslím, že všetky návraty do minulosti slúžili len na to, aby som sa poučila.

Všetko bolo neuveriteľne zvláštne. Bola som tam, naozaj som videla tie obrazy a prechádzala nimi. Bolo to fantasticky rýchle.

Zároveň však aj dosť pomalé na to, aby som ich pochopila. Z hľadiska času to však netrvalo dlho. Objavilo sa svetlo, potom som si prezrela tie obrazy a svetlo sa vrátilo. Predpokladám, že to trvalo menej než päť minút a pravdepodobne viac než tridsať sekúnd, ale neviem to určiť.

Iba raz som zažila strach, keď som si uvedomila, že nebudem schopná skončiť život. Mala som však radosť z toho prehľadu. Bolo to celkom zábavné, keď som sa mohla vrátiť do svojho detstva a takmer ho ešte raz prežiť. Bol to návrat, aký si za obyčajných okolností jednoducho nemôžete dovoliť."

V niektorých mojich prípadoch však nastal životný prehľad i bez toho, aby sa objavila svetelná bytosť. Spravidla v tých zážitkoch, ktoré riadi svetlo, má tento dej na človeka hlbší účinok. Čí sa svetelná bytosť objaví alebo nie, zdá sa, že životný prehľad je vždy rovnako rýchly, živý a presný. Nezáleží pritom, či nastala skutočná „smrť“, alebo sa k nej človek iba priblížil.

„Po všetkom tom hrmote a prechode cez dlhé, tmavé miesto, tam, na konci tunela, zrazu sa mihlo predou mnou celé detstvo, prebehol kompletný život. Neboli to nejaké presné obrazy, skôr akési myšlienky. Nemôžem vám to opísať, ale bolo tam proste všetko. Existovalo tam všetko naraz, teda nie jedna vec po druhej, aby sa bola zjavila a zmizla, ale celistvý obraz, všetko súčasne. Spomenul som si na svoju matku, na situácie, ktoré som riešil zle. Videl som drobnosti, ktoré som zbabral ešte ako malé dieťa, a myslel pritom na rodičov. Lutoval som všetko, čo som vykonal a želel si, aby som sa mohol vrátiť a napraviť to."

V nasledujúcich dvoch prípadoch nenastala počas zážitku klinická smrť, ale fyziologické komplikácie:

„Celá situácia sa vyvinula hodne rýchlo. Asi dva týždne som mal zvýšenú teplotu. V tú noc som veľmi ochorel a cítil sa hrozne. Ležal som na posteli a pamätám sa, že som sa chcel dotknúť svojej ženy a povedať jej, že je mi zle, ale naraz som sa nemohol hýbať. Navyše som sa ocitol v úplne čiernom, prázdnom priestore a pred

mojimi očami zrazu preletel celý môj život. Začalo sa to, keď som mal šesť alebo sedem rokov. Spomenul som si na dobrého priateľa zo strednej školy. Prešiel som strednú školu, cez vysokú, kde som študoval zubné lekárstvo, a dostal sa až k svojej praxi.

Vedel som, že zomieram. Spomenul som si na svoju rodinu, ktorú som túžil zabezpečiť. Bol som preto veľmi nešťastný. Navyše som tam odhalil toľko skutkov, ktoré som v živote spravil a teraz ich ľutoval. A tiež aj mnoho ďalších vecí, ktoré som zasa neurobil.

Tento prehľad som vnímal vo forme mentálnych obrazov. Boli však oveľa živšie ako klasické obrazy. Videl som iba najdôležitejšie okamihy. Bolo to také rýchle, ako by som pozeral na celý svoj život v priebehu niekoľkých sekúnd. Mihlo sa to predo mnou bleskovo ako obrázky na filmovom páse, a predsa som ich stačil vidieť a porozumieť im. S týmito výjavmi však neboli spojené žiadne pocity, pretože na to už nebola príležitosť.

V tom čase som nevidel nič iné. Sledoval som len tmu a obrazy. Predsa som však celkom jasne cítil prítomnosť veľmi mocnej a dokonale milujúcej bytosti, ktorá stála pri mne počas celého zážitku. Bolo to naozaj zaujímavé.

Keď som sa zotavil, dokázal som podrobne rozprávať o každom úseku svojho života, pretože som ho prežil ešte raz. Je to veľká udalosť, ale ťažko sa vyjadruje slovami. Preletí tak rýchlo, a predsa je to zrozumiteľné."

Jeden mladý veterán vo svojom interview hovorí:

„Keď som slúžil vo Vietname, bol som zranený a neskôr som na to zranenie i „zomrel“. Po celý ten čas som však presne vedel, čo sa deje. Utŕžil som šesť zásahov zo samopalu. Keď sa to stalo, nebol som nijako mimoriadne vzrušený, pocítil som vlastne skôr akúsi úľavu. Vtedy, keď som to dostal, bol som úplne vyrovnaný a vôbec som nemal strach.

Môj život sa zmenil na sériu obrazov a zdalo sa mi, že sa môžem vrátiť späť do obdobia, keď som bol ešte dieťa. Vyzeralo to, akoby tie obrazy zachytávali celý môj život. Dokázal som si zrazu spomenúť na všetko. Preletelo to okolo mňa od prvých udalostí, na ktoré pamätám, až po súčasnosť. Všetko prebehlo vo veľmi krátkom čase. Nebol s tým spojený nijaký zlý pocit, prešiel som cez to bez nejakých výčitiek alebo podceňovania seba samého.

Najlepšie by som to snáď mohol prirovnať k sérii obrázkov alebo diapozitívov. Áno! Bolo to, akoby mi niekto rýchle premietol súbor diapozitívov."

Nakoniec uvediem prípad mimoriadneho psychického vzrušenia, v ktorom sa človek ocitol v bezprostrednom ohrození života, ale v skutočnosti nevznikli vážne zranenia:

„Počas prvých prázdnin na vysokej škole som pracoval ako vodič ťahača prívesu. To leto ma stále za volantom akosi ťahalo k spánku. Raz ráno som vyrazil na dlhú cestu a zadriemal som. Pamätám si ešte, že som videl nejakú dopravnú značku a potom som asi zaspal. Nasledovalo strašné škripanie pravej prednej pneumatiky, ktorá nakoniec vybuchla. V dôsledku váhy a kolísania auta za chvíľu praskli aj ľavé gumeny. Auto sa zvalilo nabok a začalo sa šmýkať smerom k mostu. Zdesil som sa. Vedel som, čo bude nasledovať. Teraz auto narazí na most!

Práve v tom čase, keď sa ťahač šmýkal, spomenul som si na všetky tie veci, ktoré som vykonal. Videl som len niektoré fakty, hlavné momenty. To prvé, na čo som si spomenul, bolo, ako stojím s otcom na pláži. Mal som vtedy dva roky. Potom som videl, ako si lámam svoje nové červené auto, ktoré som dostal na Vianoce. Ďalej som plakal, keď som kráčal do prvej triedy v kriľavom žltom plášti, čo mi kúpila mama. Aj z každého roka na strednej škole sa mi niečo vybavilo. Rozpamätal som sa na každého učiteľa, na každú mimoriadnu udalosť. Videl som tiež, ako na ďalšej škole roznášam noviny a ako pracujem v potravinárskom obchode. Postupne som tak došiel až do obdobia, v ktorom som sa práve nachádzal, tesne pred druhým ročníkom na vysokej škole.

Všetky tieto veci a mnoho ďalších sa len tak mihli mojím vedomím. Netrvalo to snáď dlhšie ako zlomok sekundy. A zrazu bolo po všetkom. Ja som tam stál, pozeral na auto a myslel si, že som mŕtvy, alebo je zo mňa anjel. Začal som sa štipať, aby som sa presvedčil či žijem, či som duch, alebo čo.

Z auta ostala hŕba šrotu, ale ja som nemal ani škrabanec. Musel som nejako vyskočiť cez predné sklo, ktoré bolo už vybité. Keď bolo po všetkom, spomínal som a uvažoval, ako to je možné, že všetky udalosti, ktoré som prežil a ktoré mali na mňa taký trvalý a pôsobivý účinok, sa odohrali práve v takejto kritickej chvíli.

juvóhol som potom postupne rozoberať všetky tie obrazy, ale trvalo by to aspoň pätnásť minút. Vtedy to však preletelo okamžite, automaticky. Netrvalo to ani sekundu. Bola to záhada!"

HRANICA

V niektorých prípadoch mi ľudia opisovali, ako sa počas svojho zážitku na prahu smrti priblížili k neznámej hranici. Pri pokuse o jej definíciu použili rôzne výrazy, ako napríklad: masa vody, sivá hmla, dvere, plot postavený cez pole alebo jednoducho - čiara. Hoci to môže znieť špekulatívne, môžeme si však položiť otázku, či za všetkými týmito porovnaniaami sa neskrýva jeden a ten istý zážitok, tá istá myšlienka. Ak by to bola pravda, potom všetky tie odlišné verzie predstavujú len individuálne spôsoby interpretácie a opisu. Všetci si možno iba trochu rozdielne spomínajú na jednu a tú istú vec. Pozrime sa teraz na niekoľko prípadov, v ktorých táto hranica hrá významnú úlohu:

(1) „Zlyhalo mi srdce a v tej chvíli som sa ocitol na vlniacom sa poli. Všetko bolo krásne a žiarivo zelené - nič na svete nevlastní podobnú farbu. Existovalo tam svetlo, jasné, povznášajúce - všade okolo mňa. Pozrel som sa dopredu cez pole a uvidel plot. Začal som sa k nemu približovať. Vtedy som postrehol na opačnej strane človeka, ktorý sa pohyboval ku mne, akoby mi šiel naproti. Chcel som sa k nemu dostať, ale cítil som, že ma to ťahá neodolateľne naspäť. Keď som sa začal vracieť, videl som ho, ako sa tiež otočil a odchádzal opačným smerom. Preč od plotu.“

(2) „Zažila som to počas pôrodu môjho prvého dieťaťa. Asi v ôsmom mesiaci tehotenstva sa u mňa prejavili príznaky neznámej otravy. Lekár ma poslal do nemocnice, kde chcel umele vyvolať pôrodné bolesti. Okamžite po pôrode nastalo silné krvácanie a len s veľkou námahou sa ho podarilo dostať pod kontrolu. Uvedomovala som si, čo sa deje, pretože som bola tiež sestrou a vedela som, že sa nachádzam v nebezpečenstve. Vtedy som stratila vedomie a začula nepríjemný hukot a zvonenie. Mala som dojem, že

stojím na akejsi lodi alebo člne, ktorý sa plavil na druhú stranu obrovskej vodnej plochy. Na vzdialenom brehu ma čakali všetci, ktorých som milovala a ktorí už zomreli - drahá matka, otec, sestra a iní. Sledovala som ich tváre, práve také, aké mali za svojho života na zemi. Zdalo sa mi, že mávajú na mňa, aby som prišla k nim. Celý ten čas som si opakovala: „Nie, nie. Nie som ešte pripravená ísť k vám. Nechcem zomrieť. Nie som pripravená ísť.“

Najzvláštnjšie na celom zážitku bolo, že celý ten čas som videla aj všetkých lekárov a sestry, ako sa trápia s mojím telom. Ale zdalo sa pritom, že som iba divák a nie tou osobou - tým telom - na ktorom im záleží. Veľmi som túžila dostať sa k môjmu lekárovi a povedať mu, že nezmriem, ale nikto ma nepočul. Všetko okolo mňa - lekári, sestry, pôrodný sál, loď, voda aj ďaleké pobrežie - vytváralo zložitý konglomerát. Všetko bolo spolu - jedna scéna sa prelínala s druhou.

Tá loď nakoniec takmer dosiahla vzdialený breh, ale tesne pred ním sa otočila a začala sa vracieť. Ja som sa konečne dostala k svojmu lekárovi a povedala mu: „Nechystám sa zomrieť.“ Myslím, že vtedy som sa prebrala. Lekár mi vysvetlil, že som mala silné popôrodné krvácanie, ale že budem v poriadku.“

(3) „Hospitalizovali ma s ťažkou chorobou obličiek a ležal som v kóme asi týždeň. Lekári vôbec nevedeli, či budem žiť. V tomto období bezvedomia som zrazu pocítil, akoby ma čosi zodvihlo, akoby som vôbec nemal nijakú váhu či hmotné telo. Objavilo sa pri mne jasné biele svetlo. Bolo také žiarivé, že som cez neho nevidel, ale v jeho prítomnosti som mal nádherný pocit pokoja. Takýto zážitok na zemi proste neexistuje. V mojom vedomí sa vtedy objavili slová alebo myšlienky: „Chceš zomrieť?“ A ja som riekol, že neviem, pretože nemám potuchy o smrti. Potom to svetlo povedalo: „Prejdi cez túto čiaru a dozvieš sa.“ Cítil som, že tá čiara je predo mnou, hoci som ju v skutočnosti nevidel. Keď som ju prekročil, zaplavili ma tie najnádhernjšie pocity - pocity mieru, vyrovnanosti - a zmizli všetky starosti.“

(4) „Dostala som srdcový infarkt a ocitla som sa v tmavom priestore. Vedela som, že opúšťam svoje fyzické telo. Vedela som, že zomieram a pomyslela som si: „Bože, vždy som konala podlá

svojho najlepšieho vedomia a svedomia, pomôž mi, prosím/ V tej chvíli som odišla z tmy von, všade okolo bola akási svetlá sivá farba a ja som sa v nej pohybovala. V diaľke, predo mnou, som spozorovala neznámu šedú hmlu. Keď som sa dostala bližšie, videla som cez ňu. Za hmlou stáli ľudia a vyzerali celkom tak ako na zemi. Pozorovala som aj čosi, čo sa podobalo na budovy. To všetko bolo preniknuté najnádhernjším svetlom - živou, zlatožltou žiarou. Vôbec nebola taká ostrá a prenikavá ako farba na zemi.

Keď som sa priblížila ešte viac, zdalo sa mi, že teraz vojdem do tej hmly. Bol to nádherný, radostný pocit. Nejestvujú slová v ľudskom jazyku, ktoré by ho vyjadрили. Nebol to však ešte môj čas. Nemohla som do nej vojsť, pretože sa okamžite pri mojom boku objavil strýko Carl, ktorý zomrel pred mnohými rokmi. Zablokoval mi cestu a povedal: ‚Chod' naspäť. Neskončila si ešte prácu na zemi.‘ Nechcela som sa vrátiť, ale nemala som inú možnosť. Okamžite som sa ocitla späť vo svojom tele. Vníkala som hroznú bolesť v hrudníku a začula som, ako môj chlapec plače: ‚Bože, vráť mi moju mamičku.“⁴

(5) „Vzali ma do nemocnice v kritickom stave, ktorý označovali ako zápal a lekár povedal, že to nezvládnem. Privolal mojich príbuzných, pretože to už nemalo trvať dlho. ‚Oni prišli a zhromaždili sa okolo postele. Kým lekár očakával moju smrť, mne sa zdalo, že príbuzní sa odo mňa vzdávajú. Videl som ich stále slabšie, až som stratil vedomie. Ocitol som sa v neznámom úzkom priechode, v akomsi žľabe, širokom ako táto stolička. Akurát sa doň vmestilo moje telo a zdalo sa mi, že ruky a celé ramená mám priložené pri ňom. Postupoval som hlavou napred, do hlbkej tmy. Pri pohybe smerom dolu som uvidel krásne, vyleštené dvere bez kľučky. Po ich obvode prenikali lúče žiarivého svetla a ja som cítil, že všetci, ktorí žijú za nimi, sú šťastní, plní pohybu, vzrušenia a zmysluplnej aktivity. Pozeral som na to a povedal si: ‚Tak som tu, Bože. Ak ma chceš, zober si ma.‘ To ste mali vidieť - poslal ma bleskovo naspäť, že mi takmer vyrazilo dych.“

NÁVRAT

Všetci ľudia, s ktorými som hovoril, sa museli samozrejme v určitom momente svojho zážitku vrátiť späť. V tomto štádiu však nastala u nich zaujímavá zmena. Pripomeňme si, že najbežnejšími pocitmi v prvých štádiách bolo zúfale želanie dostať sa späť do tela a intenzívny žiaľ nad vlastným zánikom. Keď však človek dosiahne určitú hĺbku svojho zážitku, nechce sa už vrátiť a môže sa dokonca tomu i brániť. Platí to zvlášť pre osoby, ktoré sa dostali až po stretnutí so svetelnou bytosťou. Jeden muž to napríklad vyjadril s veľkým dôrazom: „Nikdy by som nechcel odísť z jej blízkosti.“

Výnimky z tohto všeobecného konštatovania sú neraz iba zdanlivé. Niekoľko žien, ktoré boli v čase svojho zážitku matkami malých detí, mi povedalo, že ony by radšej ostali tam, ale cítili povinnosť vrátiť sa a starať sa o deti.

„Rozmýšľala som, či tam nemám ostať, ale vtom som si spomenula na svoju rodinu, na svoje tri deti a manžela. Ťažko je teraz vysvetliť tú situáciu - mala som nádherný pocit, bola som v blízkosti toho svetla, naozaj som sa nechcela vrátiť. Som však veľmi zodpovedným človekom a vedela som, že mám isté povinnosti voči rodine. Návrat bol najsprávnejším rozhodnutím.“

V ďalších prípadoch mi ľudia povedali, že hoci sa cítili v stave bez tela skele a bezpečne a dokonca sa im to páčilo, boli šťastní, že sa môžu vrátiť do fyzického života, pretože tam zanechali nejakú nedokončenú prácu. V niektorých situáciách sa to prejavilo ako želanie zavŕšiť štúdium.

„Skončil som tri ročníky na vysokej škole a predtým som bol ešte jeden. Stále som si hovoril: ‚Nechcem teraz zomrieť.‘ Cítim však, že keby som sa zdržal v blízkosti toho svetla ešte chvíľu dlhšie, nebol by som už pomyslel na svoje vzdelanie; celkom by ma pohltili ostatné veci, ktoré som tam prežíval.“

Čo sa týka otázky dôvodov a spôsobu návratu, prišlo mi snáď najviac rozdielných odpovedí. Ľudia väčšinou nevedeli, ako sa vrátili, alebo sa o tom iba dohadovali. Len niekolkí sú si istí, že rozhodujúcim faktorom pre ich návrat do tela a do pozemského sveta, bolo ich vlastné rozhodnutie.

„Keď som odišiel zo svojho tela, uvedomil som si, že sa musím rozhodnúť. Vedel som, že nemôžem tak ostať príliš dlho - neviem, či to chápu ostatní. Mne to bolo ale vtedy úplne jasné - uvedomoval som si, že sa treba rozhodnúť, či ísť ďalej, alebo sa vrátiť späť. Bolo to úžasné. Do istej miery som tam chcel ostať. Vedel som však aj to, že mám ešte nejakú prácu na zemi - i to je mojím spôsobom nádhera. Tak som si pomyslel: „Áno, musím sa vrátiť a žiť,“ a dostal som sa späť do svojho fyzického tela. Mal som pocit, že si sám zastavujem krvácanie. V každom prípade som sa odvtedy začal zotavovať.“

Iní cítili, že žiť im dovolil v skutočnosti „Boh“ alebo svetelná bytosť, a to buď na ich žiadosť (obyčajne, ak bola mienená nesebecky) alebo preto, lebo Boh mal najskôr pre nich neznáme poslanie, ktoré museli splniť.

„Vznášala som sa nad stolom a videla všetko, čo robili. Vedela som, že zomieram a že to už nezmením. Myslela som však na deti, kto sa o nich postará, a preto som nebola ešte pripravená odísť.“

A tak mi Boh dovolil, aby som žila.“

Jeden muž spomína:

„Hovorím si, že Boh sa správal ku mne naozaj dobre, pretože som bol mŕtvy a on dovolil lekárom, aby ma priviedli späť. Niečo tým sledoval. Myslím si, že dôvodom bolo, aby som pomohol svojej manželke - alkoholičke. Viem, že by to nebola zvládla bezo mňa. Teraz je na tom lepšie a verím, že to súvisí s tým, čo som zažil.“

Jedna mladá matka cítila, že:

„Boh ma poslal späť, ale neviem prečo. Bezpečne som cítila, že je tam a vedela som, že ma pozná. A predsa mi nedovolil vojsť do neba, ale prečo - to neviem. Rozmýšľala som nad tým veľakrát a myslím, že je to preto, že mám na starosti dve malé deti a sama som ešte nebola pripravená na odchod. Stále hľadám odpoveď a nie je mi to jasné.“

V niektorých prípadoch ľudia vyjadrili názor, že naspäť ich privolala láska alebo modlitby iných, a to bez ohľadu na svoje vlastné želanie.

„Ostala som u svojej starej tety počas jej poslednej choroby, ktorá trvala už veľmi dlho. Pomáhala som pri jej opatere a celý ten čas sme sa všetci v rodine modlili, aby vyzdravela. Niekoľkokrát už prestala dýchať, ale vždy ju vrátili späť. Jedného dňa na mňa pozrela a povedala: Joan, bola som už tam, na druhej strane, a je to ozaj krása. Chcem tam ostať, ale nemôžem, kým sa za mňa modlíte, aby som bola s vami. Vaše modlitby ma tu držia. Prosím vás, nemodlite sa už.' Prestali sme a krátko nato zomrela.“

Jedna žena mi povedala:

„Lekár síce konštatoval moju smrť, ale ja som to prežila. Môj zážitok bol radostný, zbavený všetkých nepríjemných pocitov. Keď som sa vrátila, otvorila som oči. Pozorovali ma moja sestra a manžel. Videla som, ako sa im ufavilo a z očí im tečú slzy. Videla som aj, ako si vydýchli, že som to prežila. Cítila som však, akoby som bola privolaná - priam magnetickou silou - láskou mojej sestry a môjho manžela. Odvtedy verím, že druhí ľudia vás dokážu prinútiť na návrat,“

V niekoľkých prípadoch si ľudia spomínajú, ako boli priťahovaní rýchle späť cez tmavý tunel, cez ktorý sa pohybovali v prvých chvíľach svojho zážitku. Jeden muž, ktorý „zomrel“, mi rozprával, ako ho hnalo vpred cez tmavé údolie. Cítil, že sa blíži ku koncu tunela, avšak v tej chvíli počul, ako ktosi zozadu volá jeho meno. Odvtedy ho začalo zasa ťahať smerom späť, cez ten istý priestor.

Málo ľudí pociťuje skutočný návrat, opätovný vstup do svojho fyzického tela. Väčšinou hovoria, že na konci zážitku jednoducho cítili, že „zaspali“ alebo prešli do bezvedomia, aby sa neskôr prebudili vo svojom fyzickom tele.

„Nepamätám sa, ako som sa vrátil do svojho tela. Akoby ma čosi odnieslo, zaspal som a potom sa zrazu prebudím na svojej posteli. Ľudia v miestnosti boli na tých istých miestach, na ktorých som ich videl počas zážitku.“

Na druhej strane si niektorí pamätajú, že boli priťahovaní rýchle späť a ich zážitok často končil nejasným nárazom.

„Bol som tam hore, pri strope a pozoroval ich, ako na mne pracujú. Keď mi priložili na hrudník elektródy a môj trup podskočil, spadol som do svojho tela ako nejaký kameň. A v tej chvíli som vedel, že som zasa vo svojom organizme.“

V ďalšom prípade sa uvádza:

„Rozhodol som sa, že sa vrátim. Keď som to spravil, bolo to ako úder, ako neznámy skok späť do môjho tela. V tej chvíli som cítil, že som prekonal návrat do života.“

Existuje veľmi málo prípadov, kde sa spiatočná cesta opisuje podrobnejšie a o spätnom návrate či vstupe do tela sa hovorí, že prebehol cez „hlavu“.

„Zdalo sa mi, že moje bytie má malý koniec a veľký koniec. Po nehode, po tom, čo som visel nad svojou hlavou, vošlo zasa dnu. Keď ma moje telo opustilo, ukazovalo sa, že najprv vychádza veľký koniec, ale pri návrate sa zdalo, že prvý vstupuje malý koniec.“

Jeden človek mi rozprával:

„Keď som videl, ako zobrali moje telo a vyťahujú ho spoza volant, akoby ma vtedy schytil nejaký vír. Cítil som, že letím cez

neznámy ohraničený priestor, snáď akýsi tunel. Bola tam tma a všetko navôkol čierne. Ja som sa pohyboval rýchle späť k svojmu telu. Ako som bol takto vŕahovaný, zdalo sa, akoby som vošiel do hlavy. V tej neuveriteľnej rýchlosti som nemal ani čas nad tým rozmýšľať a vôbec nie rozhodovať. Bol som pár metrov od svojho tela a znenazdajky som bol v ňom. Nemal som ani čas uvedomiť si, že ma to vŕahuje späť do tela."

Je charakteristickým znakom, že tieto nálady a pocity, ktoré boli spojené so zážitkom, pretrvávajú určitý čas i po prekonaní kritického stavu.

(1) „Keď som prišla späť, asi týždeň som si poplakala, pretože som musela žiť v tomto svete, hoci som videla druhý. Nechcela som sa vrátiť."

(2) „Keď som prišiel späť, doniesol som si so sebou niektoré nádherné pocity, ktoré som tam zažil. Trvalo to niekoľko dní. Dokonca aj teraz ich niekedy ešte cítim."

PROBLÉMY S OPISOM

Treba zdôrazniť, že človek, ktorý prešiel zážitkom takého typu, nemá žiadne pochybnosti o jeho reálnosti a dôležitosti. Túto okolnosť potvrdzovali mnohí ľudia a počas rozovorov sa vracali k tomu svojimi poznámkami. Napr.:

„Keď som existoval mimo tela, naozaj som bol udivený. Nechápal som to. Ale bolo to reálne. Videl som svoje telo zreteľne a z diaľky. Nemal som vtedy náladu niečo si vymýšľať alebo vsugerovať si. Jednoducho to nebolo možné."

Alebo:

„Nebola to žiadna halucinácia. Zažil som raz halucináciu v nemocnici, keď mi aplikovali kodeín. Bolo to však dávno pred nehodou, pri ktorej som sa takmer zabil. Tento zážitok sa nepodobal na vidinu, nebolo to nič také."

Takto komentujú svoje zážitky ľudia, ktorí sú schopní diferencovať sen alebo fantáziu od skutočnosti. Osoby, s ktorými som hovoril, boli praktické a vyrovnané. O svojich skúsenostiach nediskutovali tak, ako sa rozpráva o snoch, ale ako o udalostiach, ktoré sa naozaj odohrajú.

Napriek istote o zážitku a jeho dôležitosti si uvedomujú, že naša spoločnosť nie je prostredím, ktoré by prijalo správy takejto povahy so sympatiami a porozumením. Mnohí ľudia poznamenali, že hneď po zážitku si uvedomili, že ak by to rozprávali ostatným, mohli by ich považovať za duševne labilných. Rozhodli sa preto radšej mlčať, alebo sa zdôverili iba svojim najbližším.

„Bolo to zaujímavé. Nerada o tom ľuďom rozprávam. Začnú na vás pozeráť, akoby vám šibalo.“

Ďalší si spomína:

„Dlho, veľmi dlho som o tom mlčal. Bolo mi zo všetkého nejakú divne. Báľ som sa, že mi nikto neuverí, že hovorím pravdu. Báľ som sa, že povedia: ‚Určite si vymýšľaš!‘

Jedného dňa som sa rozhodol: ‚No dobre. Uvidím, ako zareaguje moja rodina.‘ Povedal som im to. Ale odvtedy už nikomu, až doteraz. Myslím, že moja rodina pochopila, že som bol naozaj tak ďaleko.“

Iní sa spočiatku snažili hovoriť o tom niekomu druhému, ale keď narazili na nepochopenie, rozhodli sa mlčať.

(1) „Jedna osoba, ktorej som sa to usiloval vysvetliť, bola moja matka. Krátko potom som jej rozprával o svojich pocitoch. Bol som však ešte malý chlapec a nebrala ma vážne. A tak som radšej mlčal.“

2) „Pokúsila som sa zdôveriť svojmu kňazovi, ale povedal mi, som mala halucinácie, a tak som držala jazyk za zubami.“

(3) „Na strednej škole som patrila medzi obľúbených študentov

a nikdy som nechýbal tam, kde sa zdržiavali ostatní. Nebol som nijakým vodcom, patrilo mi k mase. Keď sa mi to stalo a hovoril o tom iným, myslím, že ma automaticky označili za blázna. Snažil som sa všetko vysvetliť a oni ma počúvali. Potom sa mi však dostali do uší ich poznámky, že patrí na psychiatriu. Vtedy som pochopil, že majú z toho srandu, a tak som čušal. Nemal som v úmysle sa vystatovať so svojimi tajomnými zážitkami. Chcem len povedať, že je toho ešte veľa. čo o živote nevieme."

(4) „Snažila som sa rozpovedať mojim sestričkám, čo som prežila. Prikázali mi mlčať. Vraj som len blúznila."

Veľmi vtipne celú situáciu komentovala jedna osoba:

„Rýchlo pochopíte, že ľudia to neprijímajú tak ľahko, ako by ste si želali. Nemôžete predsa vziať debničku od piva, postaviť sa na ňu niekde na roh a rozprávať okoloidúcim o týchto veciach."

Je naozaj zaujímavé, že len v jednom z prípadov, ktoré som študoval, mal lekár určité vedomosti o týchto zážitkoch a zaujal k nim pozitívny postoj. Po svojom zážitku mimo tela mi jedno dievča povedalo:

„Opýtala som sa, ja i moja rodina, čo sa to so mnou stalo. Lekár odpovedal: „Keď majú ľudia veľké bolesti alebo sú ťažko zranení, duša opustí ich telo."

Ak zvážime skepticizmus a neporozumenie, s ktorým sa stretávajú ľudia pri snahe opísať svoj zážitok na prahu smrti, nie je prekvapujúce, že takmer každý z nich začína mať pocit, že je akýmsi unikátnym tvorom a nikto druhý čosi také nezažil. Jeden muž mi raz povedal:

„Bol som kdesi, kde nikto ešte nevstúpil."

Často sa stávalo, že po prvom rozhovore som dotyčnému človeku oznámil, že aj iní mi rozprávali presne o takých udalostiach a pocitoch. Tieto slová im prinášali veľkú úľavu a pokoj.

„Je nesmierne zaujímavé počuť, že aj druhí mali rovnaký zážitok, lebo mi ani nenapadlo . . . som naozaj šťastná, že som to

počula, že aj niekto iný zažil to isté. Teraz už viem, že nie som blázon."

„Bolo to pre mňa vždy také reálne, ale nikdy som o tom nikomu nepovedala. Bála som sa, že pozrú na mňa a pomyslia si: ‚Keď sa ti zastavilo srdce, zablokoval sa ti i rozum!‘"

„Tušila som, že aj niekto iný musel zažiť niečo podobné. Nečakala som však, že niekedy stretnem osobu, ktorá pozná podobného človeka. Myslím si, že ľudia o tom nehovoria. Keby som to nezažila a niekto by prišiel a začal o tom rozprávať, asi by som na neho pozerala, čo mi to chce vešať na nos. Naša spoločnosť je proste taká."

Ukázal sa i ďalší dôvod, prečo niektorí odmietajú hovoriť o svojich zážitkoch. Cítia totiž, že ich skúsenosť je neopísateľná a tak ďaleko za hranicami ľudského jazyka a spôsobu vnímania i existencie, že je zbytočné sa vôbec o to pokúšať.

VPLYV NA ĎALŠÍ ŽIVOT

Z dôvodov, ktoré som práve vysvetlil, si nikto z týchto ľudí, pokiaľ viem, nezostrojil prenosný rečnícky pult a nezačal prednášať o svojom zážitku, takpovediac na plný úväzok. Nikto sa necítil byť prorokom a nezamýšľal presvedčať ostatných o reálnosti svojho zážitku. Zistil som, že v skutočnosti je to práve naopak: títo ľudia celkom prirodzene odmietajú hovoriť o tom, čo sa im prihodilo.

Účinky zážitku na ich život sa zdajú byť skryté a nenápadné. Mnohí mi povedali, že ich život sa rozšíril a prehĺbil, začali viac premýšľať a zaujímať sa o základné filozofické otázky.

„Vtedy - bolo to ešte pred mojím odchodom na vysokú školu - som žil v malom mestečku s veľmi obmedzenými ľuďmi. Bol som typický stredoškolský frajer: ak ste nepatrili do môjho spolku, neboli ste ničím.

Ale keď sa mi to stalo, chcel som sa dozvedieť viac. Myslel som si vtedy, že nikto o tom nič nevie, pretože som nikdy nevykročil zo svojho malého sveta. Netušil som nič o psychológii alebo niečom podobnom. Jedno mi bolo jasné: mal som pocit, akoby som bol vtedy, keď sa to odohralo, za jednu noc ostarel. Otvoril sa predo mnou nový svet, o ktorom som nikdy nemyslel, že môže existovať. Stále som si opakoval: ‚Koľko nových vecí sa potrebujem ešte dozvedieť.‘

Zistil som jednoducho, že v živote existuje aj čosi viac, ako ísť v piatok večer do kina a na futbal. Koľko je len divov, o ktorých ani netuším.

Začal som rozmýšľať, kde sú hranice človeka a jeho vedomia. Otvorilo mi to nový, nepoznaný svet."

Jedna žena konštatuje:

„Odvtedy stále uvažujem, čo som vo svojom živote spravila a čo ešte vykonám. Myslím, že mi tento svet nič nedlhuje, pretože som naozaj robila všetko, čo som chcela a ako som chcela. Ešte žijem a môžem spraviť toho podstatne viac. Ale odkedy som „zomrela“, začala som skúmať, či robím to všetko preto, lebo je to dobré, alebo z dôvodu, že je to výhodné iba pre mňa. Predtým som reagovala impulzívne a teraz si nechám všetko pomaly a pekne prejsť hlavou. Zdá sa mi, že všetko musím najprv v mysli „stráviť“.

Snažím sa robiť veci, ktoré majú hodnotnejší význam. Usilujem sa nebyť predpojatá a neodsudzovať ľudí. Chcem robiť niečo pre to, lebo to je dobro. A nie kvôli tomu, že je to zisk pre mňa. Cítim, že chápem teraz všetko oveľa lepšie. Uvedomujem si, že to spôsobil zážitok, tie miesta, kde som bola a veci, ktoré som videla."

Niektorí hovoria o zmenenom prístupe alebo postoji k fyzickému životu, do ktorého sa vrátili. Jedna žena konštatuje celkom jednoducho: „Život sa stal pre mňa oveľa vzácnejší."

Iná osoba tvrdí:

„Bolo to istým spôsobom požehnanie, pretože pred srdcovým infarktom som stále robila plány pre svoje deti, trápila sa nad minulosťou a strácala radosť z prítomnosti. Teraz mám celkom odlišný názor.“

Ďalší spomínali, že sa zmenila ich predstava o duši a že si uvedomili, ako málo je dôležité fyzické telo v porovnaní s ich vedomím. Zvlášť dobre to ilustrujú slová ženy, ktorá počas umierania opustila svoje telo:

„Viac som si vtedy uvedomovala svojho ducha ako fyzické telo. Najdôležitejší bol duch, a nie tvar hmoty. Predtým to bolo v mojom živote naopak. Zaujímala som sa hlavne o telo a čo sa dialo v mojom vedomí, som považovala za čosi samozrejme a nezaujímavé. Po zážitku pokladám telo už len za niečo druhoradé - bol to len obal. Vôbec som sa nestarala, či ho vlastním alebo nie. Zaujímalo ma iba vedomie - to bolo dôležité.“

V nepatrnom množstve prípadov mi ľudia spomínali, že po zážitku nadobudli alebo si všimli neznáme schopnosti intuície, hraničiace s jasnovidectvom.

(1) „Po zážitku som mala pocit, akoby som bola naplnená novým duchom. Mnoho ľudí mi odvtedy povedalo, že mám na nich upokojujúci účinok, kedykoľvek sú v nejakých ťažkostiach. Zdá sa mi, že teraz žijem s ľuďmi v akejsi lepšej zhode a som schopná pochopiť ich oveľa hlbšie.“

(2) „Jedna vec, ktorú mi zrejme ten zážitok dal, je tá, že dokážem vycítiť potreby iných ľudí. Napríklad, keď som vo výťahu, vo výškovej budove, kde pracujem a nastúpia tam neznámi ľudia, môžem doslova čítať z ich tváří, aké majú starosti. Často potom s nimi diskutujem a pozývam ich aj k sebe na rozhovor, do mojej kancelárie.“

(3) „Odkedy som bola zranená, mám pocit, že prijímam myšlienky a vibrácie iných osôb a cítim aj odpor z ich strany. Často som uhádla, čo plánujú povedať ešte skôr, než otvorili ústa. Mnohí

mi to nebudú veriť, ale mala som odvtedy veľmi zvláštne myšlienky a zážitky. Raz na večierku som hádala názory a myšlienky druhých. Niektorí, čo ma poznali, vstali a odišli. Zľakli sa, že som nejaká bosorka alebo čosi podobné. Nevieť, či som túto vlastnosť získala v čase „smrti“, alebo to vo mne driemalo a nepoužila som to dovtedy, kým sa mi to nestalo."

Tento fakt sa pozoruhodne zhoduje s lekciami (ak to môžeme tak nazvať), ktoré získali ľudia pri stretnutí so smrťou. Takmer každý zdôrazňoval, aké je dôležité snažiť sa v živote neustále rozvíjať bezvýhradnú a bezhraničnú lásku k ostatným. Jeden muž, ktorý sa stretol so svetelnou bytosťou, cítil, ako ho hlboko prijíma a miluje, napriek tomu, že vidí celý jeho nedokonalý život. Vnímal zároveň, že otázkou, ktorá nasledovala, bytosť chcela zistiť, či je schopný milovať iných rovnakým spôsobom. Muž si uvedomil, že jeho poslaním, kým je tu na zemi, je naučiť sa milovať práve tak.

Mnohí ďalší navyše zdôrazňovali, aké je dôležité usilovať sa o poznanie. Počas zážitku im bolo naznačené, že rozvoj poznania pokračuje dokonca i po živote. Jedna žena využila neskôr všetky príležitosti na doplnenie vzdelania. Jeden muž ponúka svoju radu: „Nezáleží na vašom veku, je to jedno, koľko máte rokov, ale nesmiete sa prestať učiť. Myslím, že je to proces, ktorý sa nikdy nekončí."

Žiadny človek sa nevracal zo svojho zážitku s pocitom, že by bol morálne „očistený" alebo zdokonalený. Ani jedna osoba, s ktorou som hovoril, nezastávala stanovisko, že je „svätejšia" než ostatní. Väčšina z nich mala skôr pocit, že sa stále snažia a hľadajú. Ich vízia im zanechala nové ciele, nové morálne princípy a jasné rozhodnutia usilovať sa žiť v harmónii s nimi. Prítom však nemali pocity okamžitého spasenia ani morálnej dokonalosti.

NOVÝ POHĽAD NA SMŔŤ

Ako sa dá očakávať, takýto zážitok zásadne mení postoj človeka k fyzickej smrti, a to hlavne v prípade, ak predtým vôbec nepredpokladal, že by sa niečo mohlo po smrti ešte diať. Všetci títo ľudia mi nejakým spôsobom dali najavo, že už nemajú strach pred smrťou. Treba to však upresniť. Predovšetkým existujú určité spôsoby a prípady smrti, ktoré sú zrejme nežiadúce. Po druhé, nikto z týchto ľudí nevyhľadáva smrť sám. Všetci cítia, že majú určité úlohy, povinnosti, ktoré musia splniť, kým žijú fyzickým životom. Nemožno preto nesúhlasieť so slovami, ktoré mi povedal jeden muž: „Budem musieť na sebe ešte veľa zmeniť, než stade odídem!"

Všetci rovnako odmietajú samovraždu ako prostriedok návratu do oblastí, ktoré zazreli počas svojho zážitku. V novom postoji k smrti je podstatné len to, že už necítia hrôzu, ktorá je väčšinou v našich predstavách s ňou spájaná. Pozrime sa teraz na niektoré ukážky, ilustrujúce tento názor:

(1) „Myslím, že zážitok podstatne zmenil môj život. Bola som vtedy ešte dieťa. Mala som len desať rokov, ale až dodnes som absolútne presvedčená, že existuje život po smrti. Nemám ani najmenšiu pochybnosť a nebojím sa zomrieť. Nebojím sa! Niektorí ľudia, čo ich poznám, podliehajú panike. Vždy sa musím smiať, keď počujem, ako pochybujú, alebo keď hovoria: ‚Keď zomrieš, je proste po tebe,‘ a myslím si pre seba: ‚Tí nemajú ani potuchy!‘

Stalo sa mi v živote všeličo možné. Raz som mala už aj revolver priložený k spánku a nevyfakalo ma to, pretože som si pomyslela: ‚Nuž, ak naozaj zomieram, ak ma zabijú, viem, že budem žiť kdesi inde.‘“

(2) „Keď som bol malý chlapec, veľmi som sa bál smrti. V noci som sa budil, mával záchvaty a dlho plakal. Matka s otcom vždy ku mne pribehli a spytovali sa, čo sa stalo. Hovoril som im, že nechcem zomrieť, ale že viem, že musím a prosil som ich, aby tomu zabránili. Moja matka mi vysvetľovala, že je to ešte ďaleko,

a keď sa tak stane, budem už múdrejší a zvládnem to. So smrťou sa musíme všetci vyrovať. Po mnohých rokoch, keď už matka zomrela, hovoril som občas o smrti s manželkou a stále som cítil strach. Nechcem, aby prišla.

Od toho zážitku sa však smrti už nebojím. Spomínané pocity úzkosti sa vytratili. Necítim sa zle už ani na pohreboch. Skôr, akoby som sa pri nich z čohosi tešil, pretože viem, čo všetko zomrelý prežil. Verím, že ten zážitok mi poslal Boh, aby som sa prestal ľakať smrti. Samozrejme, že rodičia ma utešovali, ale Boh mi ju ukázal, zatiaľ čo oni nemohli. Teraz už o tom vôbec nehovorím, pretože to poznám a som dokonale spokojný."

(3) „Nuž, nemám strach teraz zomrieť. Niežeby som mal smrť rád, alebo chcel zomrieť práve teraz. Nebojím sa zomrieť preto, lebo viem, kam pôjdem, keď toto tu opustím. Už som tam bol."

(4) „Posledná vec, ktorú mi svetlo povedalo, než som sa vrátil späť do tela, bolo to, že mi naznačilo návrat. Dozvedel som sa, že budem žiť ďalej, ale že príde čas, keď sa so mnou opäť spojím a potom zomriem definitívne.

Verím, že sa svetlo vráti, aj ten hlas, ale neviem kedy. Myslím, že to bude veľmi podobný zážitok. Ale bude lepší, pretože už viem, čo ma čaká a neostanem taký zmätený. Nemyslím však, že by som sa tam chcel vrátiť teraz, v blízkej budúcnosti. Chcem ešte spraviť nejaké veci tu dole."

Spomínané príklady dokazujú, že myšlienka na smrť po tomto zážitku už nie je taká strašná a hrozivá. Dôvodom je skutočnosť, že človek stráca pochybnosti o prežití telesnej smrti. Toto prežitie už nie je pre neho len nejakou abstraktnou možnosťou, ale súčasť vlastnej skúsenosti.

Pripomeňme si, ako sme predtým diskutovali o pojme „anihilácia", ktorý si predstavoval, že spánok a zabúdanie sú akýmisi modelmi smrti. Osoby, ktoré „zomreli", odmietajú takéto podobenstvá a siahajú po analógiách, ktoré zobrazujú smrť ako prechod z jedného stavu do druhého, alebo ako vstup do vyššieho stupňa vedomia či bytia. Jedna žena, ktorú vítali na druhej strane jej zomrelí príbuzní,

porovnávala smrť s návratom domov. Iní ju pripodobnili so psychologicky pozitívnymi stavmi, ako napríklad prebudenie, zloženie skúšky, útek z väzenia.

(1) „Niektorí tvrdia, že slovo smrť nepoužívame preto, lebo sa jej snažíme vyhnúť. V mojom prípade to však nie je pravda. Kto raz to už zažil, hlboko vo svojom srdci vie, že neexistuje nič také ako smrť. Postupujete z jednej veci na ďalšiu - ako zo strednej školy na vysokú.“

(2) „Život je ako väzenie. V našom stave jednoducho nevidíme, aké pasce sú naše telá. Smrť je oslobodením - únikom z tohto väzenia. To je vari najlepšie prirovnanie.“

Dokonca aj tí, ktorí mali nejaké tradičné predstavy o živote po smrti, podstatne menia svoje názory po osobnom kontakte so smrťou. Ani v jednom prípade som sa nestretol s klasickým mytologickým opisom neba s nebeskou bránou, zlatými ulicami a okrídlenými anjelmi s harfami v rukách. Nikto nespomínal ani peklo, plamene a diablov s vidlami.

Vo väčšine prípadov tak dochádza k zavrnutiu modelu posmrtného života, ktorý je postavený na princípe odmeny a trestu. Odmietajú ho aj tí, ktorí sú navyknutí takto myslieť. Na počudovanie zisťujú, že i tie zdanlivo najstrašnejšie činy a hriechy, ktoré sa ukazujú pred svetelnou bytosťou, nie sú prijímané s hnevom a zlosťou, ale naopak, skôr s pochopením a dokonca humorom. Jedna žena sledovala prehľad o svojom živote spolu s touto bytosťou a videla niektoré scény, keď namiesto lásky nastupuje sebeckvo. Z postoja bytosti však dedukovala, že i v týchto scénach bolo jediným zmyslom - učiť sa. Namiesto starého modelu sa mnohí očividne vracajú s novým modelom a chápaním druhého sveta. V ich vízii už nemá priestor jednostranné súdenie, ale skôr vzájomná spolupráca na ďalšej ceste k vrcholnej sebarealizácii. Podľa týchto nových názorov sa nezastavuje vývin duše, zvlášť jej schopnosti lásky a pozna-

nia, v okamihu smrti. Ukazuje sa skôr, že pokračuje na druhom svete, možno naveky, ale určite aspoň vymedzený čas. Pritom dosahuje rozmery, ktoré zo svojho hmotného tela pozorujeme len ako cez „začiernené sklo“.

DÔKAZY

Celkom prirodzene sa vynára otázka, či je možné získať nejaký dôkaz o reálnosti zážitkov na prahu smrti okrem samotných opisov, ktoré tu uvádzame. Mnoho ľudí hovorí, že dlhý čas boli mimo svojho fyzického tela a pozorovali udalosti v bezprostrednom okolí. Bolo by možné potvrdiť niektoré ich výpovede inými svedkami, ktorí tam boli tiež prítomní, alebo nejakými ďalšími udalosťami spojenými s týmto zážitkom?

Vo viacerých prípadoch je na túto otázku dosť prekvapujúca odpoveď. Áno. Samotný popis udalostí počas pobytu mimo tela sa pri kontrole ukazuje ako dosť výstižný. Niekoľko lekárov mi napríklad povedalo, že boli ohúrení, ako im pacienti bez akýchkoľvek lekárskejších vedomostí dokázali podrobne a presne opísať postupy pri snahe o resuscitáciu, hoci tá prebiehala práve vtedy, keď podľa mienky lekárov boli pacienti „mŕtvi“.

V niektorých prípadoch mi títo ľudia hovorili, ako prekvapili svojich lekárov alebo iných prítomných, keď im opísali udalosti, ktoré pozorovali, kým boli mimo tela. Jedno dievča napríklad vystúpilo počas umierania z tela a prešlo do inej miestnosti v nemocnici, kde našlo svoju staršiu sestru, ktorá tam plakala a neustále opakovala: „Och, Kathy, prosím, nezomri, prosím, nezomri!“ Sestra bola potom celkom zmätená, keď jej mladšia Kathy presne opísala, kde bola a čo celý ten čas hovorila. V nasledujúcich úryvkoch spomíname podobné udalosti:

- (1) „Keď už bolo po všetkom, lekár mi povedal, že to vyzeralo

so mnou naozaj zle. Ja som mu odvetil: 'Áno, viem o tom.' A on sa ozval: 'Ako vy môžete o tom vedieť?' A ja som odpovedal: 'Môžem presne porozprávať, čo sa stalo.' Neveril mi, tak som mu opísal všetko od chvíle, keď som prestal dýchať, až kým som sa zasa neprebral. Naozaj bol šokovaný, keď zistil, že to poznám. Ešte niekoľkokrát prišiel za mnou a pýtal sa ma na rôzne detaily okolo toho."

(2) „Keď som sa po nehode prebral, stál pri mne môj otec. Nebol som zvedavý, v akom som stave, čo so mnou je, alebo čo vravia lekári. Chcel som sa len rozprávať o zážitku, ktorý som práve, mal. Oznamoval som otcovi, kto vyťahoval moje telo z budovy, akej farby bolo jeho oblečenie, ako ma dostali von, a dokonca, o čom sa pritom hovorilo. A môj otec povedal: 'Áno, máš pravdu, je to skutočne tak.' Moje telo však bolo celý čas fyzicky úplne odstavené. Nemohol by som vidieť ani počuť, keby som sa nezdriavala mimo svojho tela."

V niekoľkých prípadoch sa mi podarilo získať nezávislé dôkazy od ďalších osôb, avšak pri posudzovaní ich hodnoty sa objavujú isté komplikácie. Vo väčšine prípadov môže totiž dôkazový materiál potvrdiť len osoba, ktorá zomierala, alebo len niekoľkí jej najbližší známi a príbuzní. Sľúbil som tiež, že ani v najpresvedčivejších, spoľahlivo overených prípadoch, nezverejním skutočné mená príslušných osôb. Keby som to aj spravil, myslím, že takéto dôkazové prípady by neboli žiadnym svedectvom a to z dôvodov, ktoré vysvetlím v poslednej kapitole.

Dospeli sme k záveru nášho prehľadu rôznych a všeobecne sa vyskytujúcich štádií a udalostí zážitku na prahu smrti. Na záver tejto kapitoly chcem podrobnejšie uviesť jeden dosť výnimočný prípad, ktorý obsahuje viacero doteraz spomínaných prvkov. Vyskytuje sa v ňom navyše nezvyčajný obrat, s ktorým sme sa zatiaľ nestretli: svetelná bytosť najprv oznamuje človeku vopred jeho hroziacu smrť a potom sa rozhodne, že ho nechá žiť:

"V čase, keď sa to stalo, trpel som a stále ešte trpím na ťažkú

bronchiálnu astmu a emfyzémiu. Jedného dňa som dostal záchvat kašľa a zrejme mi pritom praskla platnička v dolnej časti chrbtice. Niekoľko mesiacov som sa radil s lekármi, pretože som mal strašné bolesti. Nakoniec mi jeden z nich navrhol, aby som šiel za neurochirurgom Dr. Wyattom. Ten ma prezrel a povedal, že okamžite musím do nemocnice. Vzali ma tam a hneď som dostal aj elastický obvaz. Dr. Wyatt vedel, že mám problémy s dýchaním, a tak si zavolať pľúcneho špecialistu a ten zasa poradil, že sa treba spojiť s aneztézológom, ak mi budú chcieť dať narkózu. Pľúcny špecialista pracoval na mne takmer tri týždne, až dosiahol taký stav, aký potreboval aneztézológ Dr. Coleman.

Prevzal si ma v pondelok, hoci bolo vidieť, že si robí starosti. Operáciu naplánovali na piatok. V pondelok večer som zaspal. Spal som pokojným spánkom až do včasného rána, kedy som sa zobudil na prudkú bolesť. Otočil som sa a chcel sa dostať do pohodlnejšej polohy. Práve v tej chvíli sa v rohu miestnosti, tesne pod stropom, objavilo svetlo. Bola to akási svetelná guľa, takmer ako glóbus. Nebola veľmi veľká, mohla mať v priemere tak 30 až 40 centimetrov. Keď sa to svetlo zjavilo, zmocnil sa ma zvláštny pocit. Nemôžem povedať, že to bol strach. Bol to pocit úplného uvoľnenia a mimoriadneho pokoja. Videl som, ako sa zo svetla vynorila ruka, a to svetlo povedalo: ‚Pod so mnou. Chcem ti niečo ukázať.‘ Okamžite a bez akéhokoľvek váhania som vystrel ruku i ja. Vtedy som pocítil, ako ma vyťahuje hore a ako opúšťam svoje telo. Obzriem sa a vidím ho tam ležať na posteli, zatiaľ čo ja som stúpam hore, k stropu miestnosti.

Len čo som opustil vlastný organizmus, nadobudol som rovnaký tvar ako to svetlo. Musím používať svoje slová, pretože som nikdy nepočul o tom nikoho rozprávať. Mal som jednoducho pocit, že ten útvar je najskôr duch. V tomto zložení som nemal žiadne telo, bolo to čosi ako pás dymu alebo pary. Vyzeralo to skoro ako dym z cigarety, ktorý stúpa okolo lampy a svieti naň svetlo. Forma, ktorú som mal ja, žiarila aj farbami. Bola tam farba oranžová, žltá a jedna veľmi zvláštna - modrastá, skoro ako indigo.

Tento duchovný tvar sa nepodobal na ľudský organizmus. Bol viac-menej kruhový, ale mal čosi, čo by som definoval rukou. Viem to, pretože keď svetlo siahlo po mne, načiahol som za ním ruku. Moja telesná končatina však ostala bez pohybu, pretože keď som stúpam hore, videl som svoje ruky, ako ležia na posteli vedľa

môjho tela. Keď som prestal duchovnú ruku používať, vrátil sa duch zasa do svojej kruhovej formy.

Dostal som sa až na miesto, kde bolo to svetlo. Začali sme sa premiestňovať cez strop a stenu nemocničnej izby na chodbu a potom dole cez poschodia až na prízemie nemocnice. Nerobilo nám to nijaké ťažkosti prejsť cez dvere alebo steny. Keď sme sa k nim priblížili, jednoducho sa pred nami rozplynuli.

Celý čas sa zdalo, že sa pohybujeme. Vedel som to, hoci som nemal pocit rýchlosti. Vo chvíli, vlastne takmer okamžite, som si uvedomil, že sme prišli do miestnosti intenzívnej starostlivosti. Vtedy som nevedel, kde tá izba je, ale boli sme tam, v rohu miestnosti blízko stropu. Pozoroval som lekárov i sestry, ako chodia vo svojich zelených oblekoch a videl som aj posteľe rozostavené dookola.

Tá bytosť mi potom povedala - či ukázala: ‚Tu, na toto miesto sa dostaneš. Keď ťa zoberú z operačného stola, položia ťa do tej posteľe, ale ty sa už neprebudíš. Nebudeš vedieť už nič, kým sa po teba nevrátim.‘ Nemôžem teraz povedať, že to boli slová - ozajstný hlas. Keby to bola pravda, počuli by ho ostatní v miestnosti. Oni však nerozumeli nič. Bola to skôr myšlienka, ktorá vošla priamo do mňa. Mala však takú jasnú formu, že som jednoducho nemohol povedať, že ju nepočujem alebo nevidím. Vôbec som o nej nepochyboval.

V tejto duchovnej forme som videl a spoznával všetko oveľa lepšie a rýchlejšie. Nerozmýšľal som nad tým, čo mi príznak vlastne chce ukázať. Okamžite som vedel, čo sleduje. Nemal som nijaké pochybnosti. Videl som tú posteľ, ktorá bola hneď vpravo od dverí, keď sa vojde dnu z chodby. Ukazoval mi ju so zjavným úmyslom.

A okamžite mi to aj vysvetlil. Pochopil som, že si nepraje, aby som mal strach, keď nastane ten moment a môj duch odíde z tela. Chcel, aby som vedel, aké pocity ma očakávajú v prechodnom stave. Uisťoval ma o bezpečí a hovoril, že budem spočiatku prežívať aj iné veci, ale že on bude na to dozerať a v pravý čas sa pri mne objaví.

Okamžite, keď som sa k nemu pripojil na cestu do izby intenzívnej starostlivosti a stal sa tiež duchom, mal som pocit, že sme homogénnym celkom. Súčasne srrie však boli aj dvaja, dve oddelené bytosti. On však všetko dokonale ovládal. I vtedy, keď sme

prechádzali cez steny a stropy, mal som dojem, že sa mi nemôže nič stať, lebo sme boli perfektne zjednotení. Mal som pocit pokoja a vyrovnanosti ako nikdy predtým.

Keď mi to všetko povedal, vzal ma späť do mojej nemocničnej izby. Keď som sa tam vrátil, videl som svoje telo, ako leží v rovnonej polohe, v akej som ho opustil. V tom okamihu som sa ocitol zase v ňom. Možno som bol preč päť alebo desať minút, ale čas nemá nijakú súvislosť so zážitkom. Nikdy mi nenapadlo uvažovať nad tým z hľadiska času.

Celá vec ma jednoducho ohúrila, dokonale ma to prekvapilo. Bolo to nesmierne živé a skutočné - realistickejšie ako nejaký obyčajný zážitok. Ďalšie ráno som už nemal nijaký strach. Keď som sa holil, všimol som si, že sa mi ruka vôbec netrasie, ako šesť či osem týždňov predtým. Vedel som, že zomriem a nepociťoval som pritom smútok alebo strach. Nenapadlo mi nič také, ako: ‚Čo urobiť, aby som tomu zabránil?‘ Bol som pripravený.

Vo štvrtok popoludní som ležal vo svojej izbe a robil si starosti. S manželkou sme adoptovali synovca a boli s ním problémy. Rozhodol som sa, že im napíšem. Chcel som sa zveriť so svojimi obavami o nich a potom tie listy schovať tak, aby ich našli až po operácii. Vtedy sa zrazu vo mne čosi zlomilo. Rozplakal som sa. Cítil som, že niekto je pri mne. Spočiatku som si myslel, že pribehla sestra, aby zistila, čo sa deje. Nepočul som však, aby niekto otvoril dvere. Bola to tá bytosť. Nevidel som teraz žiadne svetlo. V mojom vedomí sa objavili myšlienky a slová, presne ako predtým, a začul som otázku: ‚Jack, prečo plačeš? Myslel som, že budeš so mnou rád.‘ Ja som si pomyslel: ‚Áno, som rád. Veľmi chcem ísť.‘ A hlas sa opýtal: ‚Prečo potom plačeš!‘ A ja som odvetil: ‚Vieš, máme teraz problémy so synovcom a bojím sa, že moja manželka ho nebude vedieť sama vychovať. Chcem jej poradiť, čo má s ním spraviť. Trápim sa, lebo si myslím, že moja prítomnosť by mu určite pomohla.‘

Vtedy tá bytosť vyslala ku mne myšlienku: ‚Jack, keďže žiadaš za druhých a myslíš na niekoho iného, ručím ti, že dosiahneš, čo chceš. Budeš žiť, kým neuvidíš, ako sa z tvojho synovca stal muž.‘ A bolo po všetkom. Prestal som plakať a zničil list pre manželku, aby ho náhodou nenašli.

V ten večer prišiel za mnou Dr. Coleman a povedal mi, že budú problémy s mojou narkózou. Nemám byť preto prekvapený, keď

sa preberiem a uvidím okolo seba drôty, prístroje a kopu trubíc. Neprezradil som mu o svojom zážitku, prikývol som len a riekol, že budem spolupracovať.

Operácia bola náročná, ale podarila sa. Keď som sa prebúdzať z narkózy, zbadal som Dr. Colemana a povedal mu: ‚Viem presne, kde som.‘ A on sa ma spýtal: ‚V ktorej posteli ste?‘ Odpovedal som: ‚V tej prvej vpravo, hneď ako sa vojde z chodby.‘ Len sa zasmial a zamozrejme si myslel, že hovorím ešte pod vplyvom narkózy.

Chcel som mu povedať, čo sa mi stalo, ale práve vtedy vošiel Dr. Wyatt a ozval sa: ‚Už je pri sebe. Čo chcete robiť?‘ A Dr. Coleman konštatoval: ‚Nemám do čoho pichnúť. Žasnem, ale to sa mi ešte nestalo. Som tu so všetkým svojím vybavením a on nič nepotrebuje.‘ Dr. Wyatt riekol: ‚No vidíš, zázraky sa ešte dejú.‘ Keď som sa potom posadil na posteli a rozhliadal po izbe, videl som, že je to miesto, ktoré mi pred niekoľkými dňami ukázalo svetlo.

Všetko sa odohralo pred troma rokmi, ale je to rovnako živé ako vtedy. Bola to najfantastickejšia príhoda, akú som zažil a radikálne ma to zmenilo. Nerozprávam však o tom. Zdôveril som sa iba svojej manželke, bratovi, môjmu kňazovi a teraz vám. Zložité je o tom hovoriť, vysvetľuje sa to veľmi ťažko. Nemienim vás privádzať do úžasu alebo sa vychvaľovať. Zbavil som sa všetkých pochybností. Viem, že existuje život po smrti."

3

Porovnanja

Epizódy rôznych štádií zážitku na prahu smrti sú, mierne povedané, nezvyčajné. Preto som bol prekvapený, keď som v priebehu mnohých rokov nachádzal stále viac nápadných podobností. Tieto analógie sa vyskytujú v starých spisoch, ale aj v iných ezotericky orientovaných knihách rôznych civilizácií, kultúr a teritórií.

BIBLIA

V našej spoločnosti je *Biblia* najčítanejšia a najviac diskutovaná kniha, ktorá sa zaoberá vecami súvisiacimi s podstatou duchovného aspektu človeka a života na zemi. *Biblia* však hovorí relatívne málo o udalostiach súvisiacich so smrťou alebo o samotnej podstate posmrtného sveta. Platí to hlavne pre *Starý zákon*. Podľa odborníkov existujú len dve miesta v *Starom zákone*, ktoré rozprávajú jednoznačne o živote po smrti:

Izaiáš 26:19: Tvoji mŕtvi budú žiť, povstanú spolu s mŕtvymi telami. Prebudia sa a budú spievať tí, čo prebývali v prachu . . . pretože zem vyvrhne svojich mŕtvych.

Daniel 12:2: A mnohí tí, ktorí spia v prachu zeme, sa zobudia, niektorí k večnému životu a niektorí k večnej potupe.

Všimnime si, že v oboch týchto úryvkoch sa zdôrazňuje znovuoživenie fyzického tela a že stav fyzickej smrti sa aj tu prirovnáva k spánku.

Napriek tomu, ako vidieť z predchádzajúcej kapitoly, niektorí ľudia siahli po pojmoch z *Biblie*, keď sa pokúšali

vyrozpravať svoje zážitky. Môžeme si pripomenúť jedného muža, ktorý prirovnával tmavý uzavretý priestor, v ktorom sa ocitol v momente smrti, k biblickému 'údoliu tieňov smrti'. Dve osoby sa odvolali na Ježišovo vyhlásenie: „Ja som svetlo sveta.“ Zrejme na základe tejto vety identifikovali svetlo ako Krista. Jedna z nich mi povedala: „Nevidel som v tej žiare osobu, ale pre mňa to svetlo bolo Kristom - vedomím, harmónia so všetkým, dokonalá láska. Myslí, že keď Ježiš riekol, že je svetlom sveta, myslel to doslova.“

Pri ďalšom čítaní som navyše narazil na niekoľko podobností, ktoré neuviedol ani jeden môj respondent. Najzaujímavejšie sa vyskytujú v spisoch apoštola Pavla. Kruto prenasledoval kresťanov, kým nezažil slávnú víziu a premenu na ceste do Damasku. Hovorí:

Skutky apoštolské, 26:13-26: A cestou - ó kráľu - videl som na pravé poludnie z neba svetlo nad blesk slnka jasnejšie, ktoré ožiarilo mňa a tých, čo išli so mnou. A keď sme všetci padli na zem, počul som hlas, ktorý ma oslovil v židovskej reči: „Šavol, Šavol, prečo ma prenasleduješ? Ťažko ti proti ostňu kopať.“ A ja som sa spýtal: „Kto si ty. Pane?“ A Pán mi povedal: „Ja som Ježiš, ktorého ty prenasleduješ. Teraz vstaň a postav sa na nohy, lebo preto som sa ti zjavil, aby som si z teba urobil služobníka a svedka toho, čo si videl, ako aj toho, čo ti ešte ukážem v budúcnosti . . .“

Preto teda, kráľ Agripa, nestal som sa neverným svojmu nebeskému videniu . . . Keď takto prednášal na svoju obranu, Festus mu povedal mocným hlasom: „Šalieš, Pavol! Priveľká učenosť ťa privádza do šialenstva.“ Pavol však odpovedal: „Nešaliam, vznešený Festus, ale hlásam pravdivé a rozumné slová.“

Táto epizóda má zrejme istú podobnosť so stretnutím so svetelnou bytosťou počas umierania. Má predovšetkým svoju individualitu, i keď jej chýba fyzická forma a vychádza od nej hlas, ktorý kladie otázku a dáva inštrukcie. Keď sa Pavol snaží hovoriť o tom iným, vysmieávajú sa mu a označujú ho za blázna. Táto vízia však v každom prípade

zmenila smer jeho bytia: stal sa odvtedy hlavným širiteľom kresťanstva ako spôsobu života naplneného láskou k druhým.

Sú tu samozrejme aj isté odlišnosti. Pavol nezažil svoju víziu počas umierania. Zaujímavé je, že Pavla svetlo oslepilo, takže ďalšie tri dni nevidel. Toto je v rozpore s tvrdeniami, že svetlo v zážitku na prahu smrti neoslepuje a nebráni ani v pozorovaní okolia, hoci je neopísateľne žiarivé.

V diskusii o povahe posmrtného života Pavol odpovedá na otázky týkajúce sa tela mŕtvych ľudí.

Prvý list Korinťanom, 15:35-52: Nieкто však povie: Ako môžu vstať z mŕtvych? V akom tele sa objavia? Nerozumný! Čo ty seješ, neožije, ak prv nezomrie! A keď seješ, neseješ telesný útvar, ktorý má vzrásť, ale holé zrno . . . A Boh mu dáva telesný obrys, ako sám určil, a to každému semenu jeho vlastný telesný útvar . . . Máme telesné útvary nebeské a telesné útvary pozemské, iný je jas telesných útvarov nebeských a iný pozemských . . . Tak je to aj so vzkriesením: seje sa v porušení, vzkriesi sa neporušiteľné, seje sa v potupe, vzkriesi sa oslávené, seje sa v slabosti, vzkriesi sa mocné, seje sa telo živočíšne, vzkriesi sa telo duchovné. Hľa, poviem vám tajomstvo: Nie všetci umrieme, ale všetci budeme premenení. A to razom, v jednom okamihu, na hlas poslednej trúby. Keď trúba zaznie, mŕtvi vstanú neporušení a my budeme premenení.

Je zaujímavé, že Pavlov stručný obraz „duchovného tela“ je vo veľmi dobrej zhode s rozprávaním ľudí, ktorí sa ocitli mimo tela. Vo všetkých týchto prípadoch sa zdôrazňuje nehmotnosť duchovného tela, či absencia jeho fyzických častí a s ňou súvisiacich obmedzení. Pavol hovorí, že zatiaľ čo fyzické telo bolo slabé a škaredé, duchovné telo bude silné a krásne. Pripomína mi to rozprávanie o zážitku na prahu smrti, v ktorom sa dotyčnému videlo duchovné telo celé a úplné, hoci fyzické telo bolo dokaličené. Podobne, ne v ďalšom prípade duchovné telo pôsobilo dojmom, akoby nemalo nijaký vek, teda vôbec nebolo obmedzené časom.

PLATÓN

Jeden z najväčších mysliteľov všetkých čias, filozof Platón, žil v Aténach v rokoch 428-348 pred Kristom. Zanechal nám množstvo myšlienok vo forme dvadsiatich dvoch filozofických hier alebo dialógov, v ktorých väčšinou vystupuje jeho učiteľ Sokrates, a tiež niekoľko listov.

Platón bol veľkým zástancom ľudského rozumu, logiky a dôkazu pri získavaní pravdy a múdrosti, ale len do istého bodu, pretože bol tiež veľkým vizionárom, ktorý predpokladal, že ku konečnej pravde možno dospieť iba v mystickom zážitku alebo osvietení. Uznával, že existujú roviny a dimenzie reality odlišnej od zmyslového, fyzického sveta a veril, že našu fyzickú oblasť môžeme pochopiť, len keď ju dáme do vzťahu s „vyššími“ rovinami skutočnosti. V súlade s tým sa zaujímal hlavne o netelesnú, vedomú zložku človeka - dušu, a fyzické telo chápal len ako jej dočasný príbytok. Neprekvapuje preto, že sa zaujímal o osud duše po fyzickej smrti a že niekoľko jeho dialógov - najmä *Phaedo*, *Gorgias* a *Republika* - sa čiastočne zaoberá práve touto témou.

Platónove spisy sú plné obrazov smrti, ktoré sa presne podobajú na opisy z predošlej kapitoly. Platón napríklad definuje smrť ako oddelenie netelesnej časti živého človeka - duše, od fyzickej časti - tela. Podľa neho je táto netelesná zložka vystavená oveľa menším obmedzeniam ako fyzická. Platón zvlášť poukazuje na to, že čas nie je prvkom oblastí, ktoré sú mimo fyzického, zmyslového sveta, reality. Ostatné ríše sú večné a podľa Platónovho zarážajúceho výroku, to, čo nazývame čas, nie je nič iné, ako „pohybujúci sa, neskutočný odraz večnosti.“

Na rôznych miestach Platón hovorí, ako sa duša po oddelení od tela môže stretnúť a rozprávať s dušami iných, a ako ju môžu sprevádzať ochranní duchovia na ceste z fyzického sveta do ďalšej oblasti. Spomína, ako môžu niektorí očakávať, že sa v čase smrti stretnú s loďou, ktorá

ich preplaví cez vodu na „druhý breh“ ich posmrtnej existencie. Dramatické nasadenie a sila argumentov v jeho diele *Phaedo* má jediný cieľ: presvedčiť o tom, že telo je väzením duše a že teda smrť sa podobá úniku či prepusteniu z tohto väzenia. V prvej kapitole Platón vyjadruje (prostredníctvom Sokrata) staroveký názor na smrť ako spánok a zabúdanie. Robí to len preto, aby ho odmietol a v podstate obrátil o 180°. Podľa Platóna duša prichádza do tela z vyššej, božskejšej sféry bytia. Pre neho je spánkom a zabúdaním práve narodenie, pretože duša, ktorá sa rodí do tela, prechádza zo stavu veľkého vedomia do oveľa menšieho a zabúda medzitým pravdy, ktoré spoznala v predchádzajúcom stave bez tela. Z toho potom vyplýva, že smrť je *prebudenie a rozpamätávanie sa*. Platón poznamenáva, že duša, ktorá sa pri smrti oddelila od tela, rozmýšľa a uvažuje dokonca jasnejšie než predtým, a oveľa pohotovejšie poznáva veci v ich pravej podstate. Čoskoro po smrti sa duša ocitne pred „súdom“, kde božská bytosť pred ňou ukazuje všetky veci - dobré i zlé - ktoré spravila vo svojom živote na zemi a duša musí na ne pozerieť.

V desiatej knihe jeho dialógu o štáte *Politeia* sa môžeme dočítať snáď najprekvapujúcejšie podobnosti. Platón tu rozpráva mýtus o gréckom vojakovi menom Er. Tento odišiel do boja, v ktorom bolo veľa Grékov zabitých. Keď jeho krajanovia prišli pozbierať mŕtvych, Er bol medzi nimi. Položili ho spolu s ostatnými na hromadu dreva, kde mali byť spálení. Po istom čase však vojakovo telo ožilo. Všetkým potom rozprával o svojej ceste na druhý svet. Hovoril, ako jeho duša vystúpila z tela a spojila sa so skupinou ďalších. Všetky šli na miesto, kde boli akési otvory alebo priechody, ktoré pravdepodobne viedli zo zeme do posmrtných oblastí. Tu boli ostatné duše zastavené. Súdili ich božské bytosti, ktoré videli jediným pohľadom - ako na obraze - všetky veci, ktoré duša vykonala počas svojho pozemského života. Jeho však nesúdili. Dozvedel sa, že musí odísť, aby informoval ľudí vo fyzickom živote, aký je

tento druhý svet. Potom, čo videl veľa iných vecí, poslali ho späť, ale hovoril, že si nespomína, ako sa vrátil do svojho fyzického tela. Jednoducho sa prebudil a zistil, že je na pohrebnej hranici.

Dôležité je pamätať si, že sám Platón nás upozorňuje, že jeho opisy sveta, do ktorého duša odchádza po smrti tela, sú „prinajlepšom pravdepodobnosti“. Hoci nepochybuje o prežití telesnej smrti, tvrdí, že ak sa snažíme vysvetliť život po smrti, kým sme ešte vo svojom fyzickom živote, máme dve veľké nevýhody. Po prvé, naše duše sú uväznené vo fyzických telách, a preto sú obmedzené vo svojom vnímaní a učení fyzickými zmyslami. Zrak, sluch, hmat, chuť a čuch - všetky tieto zmysly nás môžu svojráznym spôsobom mýliť. Veľký objekt vidíme ako malý, keď je od nás ďaleko, nerozumieme niekedy, čo nám niekto hovorí atď. Môže sa tak dopieť k nesprávnym názorom a dojmom o podstate vecí. Naše duše nemôžu vidieť samotnú realitu, pokiaľ nie sú oslobodené od skresľovania a nepresností fyzických zmyslov.

Po druhé, Platón hovorí, že nie je kompetentný, aby priamo definoval poslednú realitu. Slová skôr zakrývajú, ako odhaľujú vnútornú podstatu vecí. Ľudské slová môžu len naznačovať - analógiou, mýtom alebo inými nepriamymi spôsobmi - pravdivý charakter toho, čo tkvie za fyzickým svetom.

TIBETSKÁ KNIHA MŔTVYCH

Toto pozoruhodné dielo bolo zostavené na základe učenia mudrcov v priebehu mnohých stáročí v predhistorickom Tibete a zachovávalo sa od svojho vzniku v ústnom podaní. Až v ôsmom storočí nášho letopočtu bolo spísané, ale i potom sa ukrývalo pred zrakmi cudzincov.

Forma tejto neobyčajnej knihy bola prispôsobená mnohorakým účelom, ktorým slúžila. Mudrci, ktorí ju písali.

považovali umieranie v podstate za istú zručnosť - niečo, čo sa dá spraviť buď vedome, ako určitý druh umenia, alebo nevedome, nešikovne - podľa toho, či dotýčaný človek má potrebné znalosti, aby to zvládol. Táto kniha sa čítala ako súčasť pohrebných ceremónií alebo priamo umierajú-
cemu človeku v posledných chvíľach jeho života. Jej záme-
rom bolo plniť dve funkcie. Po prvé, mala pomôcť uchová-
vať pozitívne myšlienky pre tých, ktorí tu ostali, aby ne-
zdržiavali zomierajúceho svojou láskou a súcitom a aby tak
mohol vojsť do nových oblastí existencie v správnom stave
vedomia, zbavený všetkých telesných záujmov a potrieb.

Kniha obsahuje podrobné charakteristiky rôznych stup-
ňov, cez ktoré prechádza duša po fyzickej smrti. Zhoda
medzi prvými štádiami smrti, ktoré sa tu opisujú a rozprá-
vaním ľudí, ktorí sa dostali do kontaktu so smrťou, je jed-
noducho fantastická.

Podľa tejto knihy sa oddelí vedomie alebo duša zomiera-
júceho človeka od tela. Zakrátko jeho duša vchádza do
„bezvedomia“ a očitá sa v akejsi prázdnote. Nie fyzickej,
ale takej, ktorá má v skutočnosti svoje hranice a v ktorej
jeho vedomie ďalej existuje. Môže počuť nepríjemné, ruši-
vé zvuky alebo hluk, definovaný ako dunenie, hučanie
a tiež pískanie alebo zavíjanie vetra a obyčajne vidí seba
a svoje prostredie ožiarené v sivom hmlistom opare.

Je prekvapený, že existuje mimo svojho fyzického tela.
Vidí a počuje príbuzných a priateľov, ako žialia nad jeho
telom a pripravujú ho na pohreb. Keď sa im však snaží
niečo povedať, neregistrujú ho, ani nepočujú. Neuvedomu-
je si ešte, že je mŕtvy. Zmocňuje sa ho zmätok. Keď si
konečne objasní svoj stav, nevie kam má ísť a čo má robiť.
Zmocní sa ho veľký žiaľ a je deprimovaný vlastným polože-
ním. Chvíľu ešte ostáva blízko miest, ktoré dôverne poznal
vo svojom fyzickom živote.

Uvedomí si, že má ešte nejaké telo, nazývané „svietia-
ce“, ktoré zrejme nepozostáva z nijakej materiálnej sub-
stancie. Môže teraz prechádzať cez skaly, steny a dokonca

cez hory bez toho, aby cítil nejaký odpor. Pohyb je takmer okamžitý. Kdekoľvek chce byť, v okamihu je tam. Jeho myslenie a vnímanie je menej obmedzené. Myseľ sa stáva bystrejšou a zmysly sa javia otvorenejšie, dokonalejšie a citlivejšie pre božské veci. Ak bol vo fyzickom živote slepý, hluchý alebo chromý, je prekvapený, keď zistí, že vo svojom „svietiacom“ tele má všetky zmysly i schopnosti fyzického organizmu obnovené a zosilnené. Môže natrafiť na iné bytosti s rovnakým typom tela a tiež stretnúť niečo, čo sa nazýva jasné alebo čisté svetlo. Tibeťania radia umierajúcemu, aby sa pri tomto svetle snažil prejavovať voči iným len lásku a súcitu.

Kniha zároveň opisuje pocity nesmierneho pokoja a odovzdanosti, ktoré umierajúci človek prežíva a tiež akési zrkadlo, ktoré odráža celý jeho život, všetky skutky, dobré i zlé tak, aby ich zreteľne videl on i bytosť, ktorá ho súdi. V tejto situácii nie je možná chybná interpretácia ani žiadne klamstvo.

I keď *Tibetská kniha mŕtvych* obsahuje mnoho ďalších štádií smrti, ktoré už nezažili ľudia, s ktorými som sa rozprával, je celkom zrejmé prekvapujúca podobnosť medzi obsahom starého spisu a udalosťami, o ktorých mi rozprávali Američania dvadsiateho storočia.

EMANUEL SWEDENBORG

Emanuel Swedenborg sa narodil v Štokholme a žil v rokoch 1688 až 1772. Počas života bol pre svoju významnú prácu v rôznych oblastiach prírodných vied pomerne uznávaný. Jeho práce sa spočiatku orientovali na anatómiu, fyziológiu a psychológiu a získal si nimi určitú vážnosť. Neskôr však prekonal náboženskú krízu a začal rozprávať o zážitkoch, v ktorých sa údajne stretával s duchovnými bytosťami z druhého sveta.

Jeho neskoršie práce sa priam hemžia živými opismi, ako vyzerá život po smrti. Zasa tu prekvapuje silná korelácia medzi tým, čo píše o svojich duchovných zážitkoch a čo hovoria" o svojom stretnutí so smrťou dnešní ľudia. Swedenborg napríklad opisuje stav, v ktorom prestávajú funkcie dýchania a obehu krvi. Hovorí:

„Človek vtedy ešte neumiera, ale je iba oddelený od telesnej zložky, ktorú používal na tomto svete . . . Keď zomiera, prechádza len z tohto sveta do druhého.“

Tvrdí, že sám zažil počiatočné štádiá smrti, ako aj stav mimo tela:

„Dostal som sa do stavu necitlivosti, pokiaľ ide o telesné zmysly, teda takmer do procesu umierania. Môj vnútorný život však ostal neporušený, takže som vnímal a zapamätal si veci, ktoré sa odohrali a ktoré sa dejú u tých, ktorí sú resuscitovaní . . . Vnímal som najmä to, ako moja myseľ, teda duch, vystupoval z tela.“

Počas zážitku stretáva bytosti, ktoré identifikuje ako „anjelov". V skutočnosti sa ho pýtajú, či je pripravený zomrieť:

„Títo anjeli najprv skúmali, či je moje myslenie rovnaké ako u ľudí, ktorí zomierajú a ktoré platí pre večný život. Chceli, aby som si ho zachoval.“

Komunikácia prebiehajúca medzi Swedenborgom a duchmi nie je taká ako na zemi medzi ľuďmi. Ide tu iba o priamy prenos myšlienok. Vylúčená je tak každá možnosť neporozumenia:

„Duchovia komunikujú navzájom univerzálnym jazykom . . . Každý človek po smrti sa okamžite dostáva do tohto univerzálného jazyka . . . ktorý vyhovuje jeho duchu . . .

Reč anjela alebo ducha počuje človek zvukovo, ako reč človeka

k človeku; nepočujú ju však ostatní, ktorí stoja blízko, ale len on sám . . . dôvod je ten, že reč anjela vchádza najprv do vedomia osoby . . ."

Človek, ktorý práve zomrel, si neuvedomuje, že je mŕtv, pretože ešte stále je v „tele“, ktoré sa v niekoľkých aspektoch podobá fyzickému telu:

„Prvý obraz človeka po smrti sa podobá jeho položeniu v tomto svete, pretože je rovnako spojený so svojim okolím . . . Zdá sa mu, že je ešte stále tu . . . Keď si ľudia uvedomia, že vlastnia ešte jeden organizmus a majú nejaké telo a zmysly ako na zemi . . . želajú si spoznať, čo je nebo a čo peklo.“

Tento duchovný stav je však menej obmedzený. Vnímanie a myslenie sú dokonalejšie, čas i priestor už nepatria k takým prekážkam, akými boli vo fyzickom živote:

„Všetky schopnosti ducha . . . sú dokonalejšie a rovnako jeho vnímanie, myslenie, pamäť a pocity.“

Umierajúci človek môže stretnúť iných takto oddelených duchov ľudí, s ktorými sa stýkal počas života. Sú tam, aby mu pomohli pri jeho odchode do ďalšieho sveta:

„Ducha človeka, ktorý nedávno zomrel . . . spoznávajú jeho priatelia alebo tí, ktorých poznal on na tomto svete . . . potom ho priatelia informujú o večnom živote . . .“

Môže sa mu vo vízii objaviť minulý život. Spomenie si na každú jeho podrobnosť, pričom nemá šancu niečo zakryvať alebo klamať:

„Vnútoraná pamäť je taká . . . že sú v nej zapísané všetky maličkosti . . . ktoré si človek myslel, povedal a spravil . . . od najmenšieho detstva po najvyššiu starobu. Človek si so sebou prináša do ďalšieho života všetky tieto záležitosti a postupne sa k nim vracia . . . Všetko, čo povedal a spravil . . . sa ukazuje pred anjelmi

vo svetle jasnom ako deň . . . a . . . nič nie je také skryté na svete, čo by sa neukázalo po smrti . . . všetko je vidieť ako na obraze, keď sa duch skúma v nebeskom svetle."

Swedenborg popisuje aj „svetlo Pána“, ktoré preniká druhým svetom, žiaru neopísateľnej jasnosti, ktorú on sám zazrel. Je to svetlo pravdy a porozumenia.

V spisoch Swedenborga, v *Biblii*, v prácach Platóna, ako aj v *Tibetskej knihe mŕtvych* nachádzame prekvapujúce podobnosti s tým, čo zažili dnešní ľudia počas svojich stretnutí so smrťou. Môže pochopiteľne vzniknúť otázka, či tieto paralely sú naozaj také šokujúce. Nieкто by mohol namietnuť, že autori týchto rozličných prác sa mohli navzájom ovplyvňovať. Takýto predpoklad sa v niekoľkých prípadoch môže potvrdiť, ale neplatí všeobecne. Platón pripúšťa, že v niektorých momentoch bol ovplyvnený náboženským mysticismom východu a mohla teda na neho vplyvať tá istá tradícia, ktorá vytvorila nakoniec *Tibetskú knihu mŕtvych*. Myšlienky gréckej filozofie zasa ovplyvňovali niektorých autorov *Nového zákona*, a tak môžeme dospieť k záveru, že Pavlov opis duchovného tela má svoje korene v Platónovi.

Na druhej strane však vo väčšine prípadov nie je ani ľahké dokázať možnosť takéhoto vplyvu. Každý autor prináša niekoľko zaujímavých podrobností, ktoré sa vyskytujú i v mojich výskumoch; nemohli však byť prebraté od starších autorov. Swedenborg čítal *Bibliu* a poznal Platóna. Často však hovorí o skutočnosti, že nieкто, kto práve zomrel, si istý čas nemusí uvedomiť, že je mŕtvy. Táto okolnosť, ktorá sa pravidelne opakuje v rozprávaní ľudí po svojom zážitku na prahu smrti, sa neuvádza v *Biblii* ani u Platóna. Zdôrazňuje ju však *Tibetská kniha mŕtvych*, ktorú Swedenborg nemohol čítať, pretože bola preložená až v roku 1927.

Je možné, aby zážitky na prahu smrti, ktoré som nazhromaždil, boli ovplyvnené prácami, ktoré spomínam? Všetci

Ľudia, ktorí so mnou hovorili, sa stretli s *Bibliou* už pred svojím zážitkom a dvaja alebo traja vedeli niečo o Platónových myšlienkach. Nikto z nich však netušil o existencii takých ezoterických prác, ako sú knihy Swedenborga alebo *Tibetská kniha mŕtvych*. Mnoho detailov, ktoré sa neobjavujú v *Biblii* ani u Platóna, sa však neustále opakujú v mojich príbehoch a presne sa zhodujú s udalosťami a javmi spomínanými v týchto neznámych zdrojoch.

Musíme uznať, že existencia podobností a paralel medzi dielami starovekých mysliteľov a opismi moderných Američanov, ktorí sa dostali do blízkosti smrti, je prekvapujúcou skutočnosťou, ktorú zatiaľ nedokážeme s konečnou platnosťou vysvetliť. Mohli by sme si položiť otázku: Ako je to možné, že múdrosť starého Tibetu, teológia a vízie svätého Pavla, svojrázne predstavy a mýty Platóna, ako aj duchovné odhalenia Swedenborga sa tak dobre zhodujú medzi sebou, ako aj s rozprávaním súčasných ľudí, ktorí sa spomedzi živých dostali k smrti najbližšie?

4

Otázky

Kniha vyvolala u čitateľov určite veľa pochybností a námietok. V období, keď som diskutoval o tejto téme v súkromí i na verejnosti, dostal som množstvo otázok. Keďže otázky sa väčšinou dotýkajú rovnakých problémov, zostavil som nakoniec z nich zoznam. V tejto, ako aj nasledujúcej kapitole, na ne odpoviem.

Nevymýšľate si to všetko?

Nie. Veľmi vážne sa pripravujem na povolanie profesora psychiatrie a filozofie medicíny. Pokus o podvod by mi sotva v tejto snahe pomohol.

Na základe vlastnej skúsenosti môžem povedať, že každý, kto sa len trochu pousiluje a vykoná prieskum medzi známymi, priateľmi a príbuznými o výskyte tohto fenoménu, čoskoro sa svojich pochybností zbaví.

Nenadsadzujete trochu? Aký bežný je taký zážitok?

Musím najprv priznať, že z dôvodu obmedzeného množstva mojich prípadov nemôžem dať štatisticky významný číselný odhad o výskyte javu. Rád by som však povedal toto: Výskyt takýchto zážitkov je oveľa častejší, než by predpokladal ten, kto ich neštudoval. Mal som na túto tému mnoho verejných prednášok k rôznym skupinám ľudí a s rozdielnym počtom poslucháčov. Nikdy sa mi nestalo, žeby po prednáške nebol ku mne niekto prišiel a nepovedal mi svoj vlastný príbeh, niekedy dokonca i pred publikom. Bolo by možné povedať (a právom), že ľudia, ktorí takýto zážitok mali, skôr prídu na moju prednášku. V mnohých prípadoch však dotyčné osoby neprišli na prednášku kvôli jej téme. Nedávno som napríklad hovoril k zhromaždeniu tridsiatich poslucháčov. Dvaja z nich sa s týmto zážitkom stretli, ale boli tam len ako členovia skupiny. O téme prednášky vopred nevedeli.

Ak sú zážitky na prahu smrti také obvyklé, prečo sa o nich nevie všeobecne viac?

Myslím, že je tu niekoľko dôvodov. Predovšetkým som presvedčený, že naša doba je naladená proti diskusii o možnosti prežitia telesnej smrti. Žijeme v časoch, keď veda a technika spravili veľké pokroky vo svojom chápaní a dobýjaní prírody. Hovoríť o živote po smrti zdá sa dosť atavistické pre tých, ktorí cítia, že táto predstava patrí skôr medzi povery minulosti, ako do „vedeckej“ prítomnosti. Preto sa smejeme z ľudí, ktorí skúsili niečo, čo leží za hranicami vedy, ako ju dnes chápeme. Je potom prirodzené, že osoby s transcendentnými zážitkami nechcú o nich otvorene hovoriť. Som presvedčený, že obrovské množstvo rovnakého materiálu sa skrýva aj u iných, ktorí mali také zážitky, ale keďže nechcú, aby okolie na nich pozeralo ako na „bláznov“ alebo fantastov s neprimeranou predstavivosťou, nezdôverili sa nikomu, okrem jedného alebo dvoch priateľov či príbuzných.

Skutočnosť, že verejnosť sa nezaobrá zážitkami na prahu smrti, má svoj pôvod aj v psychologickom jave pozornosti. Veľa z toho, čo počujeme a vidíme každý deň, si ani neuvedomujeme. Keď nás však niečo vzruší, ak zažijeme niečo neobvyklé, pamätáme si to oveľa lepšie. Keď sa napríklad naučíme význam nejakého nového slova, v niekoľkých nasledujúcich dňoch ho zrazu začneme nachádzať na každej strane, v každom texte. Neznamená to, že uvedené slovo sa zrazu presadilo a všade sa objavuje. Skôr je to tak, že ono tam už bolo i predtým, ale nevšimli sme si ho, lebo sme ho nepoznali.

Nedávno som otvoril po prednáške diskusiu. Prvý sa prihlásil jeden lekár, ktorý sa ma pýtal: „Som už lekárom dlho. Ak sú tieto zážitky také bežné, ako hovoríte, prečo som sa o nich nedozvedel?“ Keďže som tušil, že medzi prítomnými pravdepodobne bude niekto, kto sa s tým stretol, obrátil som sa okamžite na publikum s otázkou: „Počul

už niekto z vás o tom?" V tej chvíli zodvihla ruku jeho anželka a porozprávala príbeh, ktorý sa stal ich dôverne- u priateľovi.

Uvediem ďalší príklad. Jeden môj známy lekár sa dočítal zážitkoch tohto druhu zo starých novín. Bol v nich článok o mojej prednáške. Nasledujúceho dňa mu jeden pacient, bez akéhokoľvek vyzvania, porozprával o veľmi podobnej skúsenosti. Lekár si potom overil, že dotyčný pacient nečítal moje práce, ani o nich nepočul. Vyrozprával mu svoj príbeh iba preto, lebo bol zmätený a znepokojený tým, čo sa mu stalo a bol zvedavý na názor lekára. Je možné, že v oboch prípadoch lekári počuli o podobných situáciách aj predtým, ale považovali ich skôr za nejaké zvláštne rozmary než za rozšírený jav. Preto im nevenovali patričnú pozornosť.

Poznám ešte jednu okolnosť, ktorá by mohla vysvetliť, prečo veľa lekárov nevie o týchto javoch, hoci by sa dalo očakávať, že práve oni by sa mali s nimi stretávať naj častejšie. Počas štúdia sa medikom neustále vtíka do hlavy, aby i dali pozor, čo hovorí pacient o svojich pocitoch. Lekár je zámerne vedený k tomu, aby pozorne sledoval objektívne príznaky chorobného procesu a aby subjektívne dojmy pacienta bral s istou rezervou (*cum grano salis*). Je to logické, pretože vždy sa môžeme rýchlejšie vysporiadať s tým, čo je objektívne. Dôsledkom takého postoja je vlastne skrývanie zážitkov na prahu smrti. Len veľmi málo lekárov sa spytuje pacienta na jeho pocity po tom, čo sa im ho podarilo resuscitovať z klinickej smrti. Myslím, že práve pre tento moment sa lekári (ktorí by teoreticky mali najskôr objaviť zážitky na prahu smrti) v skutočnosti nestretávajú s nimi častejšie ako iní ľudia.

Zistili ste v súvislosti s týmto javom nejaké rozdiely medzi mužmi a ženami?

Myslím, že z hľadiska obsahu a typu zážitkov neexistuje

medzi mužmi a ženami nijaký rozdiel. Muži i ženy opisovali tie isté spoločenské aspekty zážitku na prahu smrti, o ktorých sme hovorili. Neexistuje ani jeden prvok, ktorý by očividne prevažoval alebo chýbal v jednej skupine.

Medzi mužmi a ženami sú však iné rozdiely. Vo všeobecnosti sú muži menej ochotní hovoriť o svojich skúsenostiach ako ženy. Oveľa viac mužov mi spomenulo svoje zážitky len letmo a nechcelosa im písať, ani telefonicky odpovedať na moje ďalšie otázky. Oveľa viac mužov ako žien poznamenalo: „Snažil som sa na to zabudnúť, potlačiť to,“ pričom sa neraz spomínali obavy z výsmechu. Neochota rozprávať bola u mužov spojená aj s veľmi intenzívnymi pocitmi, súvisiacimi s minulým zážitkom, ktorým sa bránili.

Nemôžem zatiaľ vysvetliť príčinu tohto javu, ale zrejme nie som sám, kto si to všimol. Dr. Russel Moores, známy parapsychológ, mi povedal, že on aj ostatní si všimli tú istú zákonitosť. Chodí totiž za ním asi o jednu tretinu viac mužov ako žien, ktorí mu rozprávajú o svojich parapsychologických zážitkoch.

Ďalším zaujímavým faktom je to, že mierne vyšší počet týchto zážitkov sa dá očakávať počas tehotenstva. Ani túto skutočnosť neviem teraz vysvetliť. Príčina môže byť v samotnom tehotenstve, ktoré je určitým rizikovým fyziologickým stavom a vytvára priestor pre komplikácie. Ak to spojíme so skutočnosťou, že len ženy sú tehotné a že muži nehovoria tak často o svojich skúsenostiach, mohlo by to vysvetliť vyššiu frekvenciu zážitkov na prahu smrti počas tehotenstva.

Ako viete, že vám títo ľudia jednoducho neklamú?

Človek, ktorý nepočul a nevidel iných hovoriť o svojich zážitkoch, si ľahko môže vytvoriť hypotézu, že všetky tieto príbehy sú klamstvá. Ja sám sa nachádzam vo veľmi zvláštnej situácii. Videl som dospelých, citovo vyrovnaných ľudí - mužov i ženy - ktorí sa zlomili a plakali, keď mi rozprá-

vali o udalostiach, ktoré sa stali niekedy pred tridsiatimi rokmi. V ich hlase som počul úprimnosť, teplo a pocity, ktoré sa nedajú vyjadriť. Predstava, že všetky tieto zážitky sú len výmysly, je pre mňa na základe mojej skúsenosti (tá bohužiaľ chýba ostatným) jednoducho absurdná.

Okrem váhy môjho osobného názoru však existujú silné argumenty, vyvracajúce hypotézu o klamstve. Veľmi ťažko sa dá napríklad vysvetliť podobnosť takého množstva príbehov. Je možné, aby som v priebehu ôsmich rokov stretával ľudí, čo mi stále opisujú tú istú lož? Teoreticky takáto možnosť existuje. Môžeme si predstaviť, že jedna staršia pani zo Severnej Karolíny, poslucháč medicíny z New Jersey, zverolekár z Georgie a mnoho ďalších sa stretlo pred niekoľkými rokmi a dohodli sa, že ušijú na mňa budú. Myslím však, že táto pravdepodobnosť je veľmi malá!

Ak neklamú úmyselne, nemôžu sa dopúšťať iných chýb? Nie je možné, že po viacerých rokoch si svoje príbehy doplnili a prikrášlili?

Táto otázka poukazuje na známy psychologický jav, v ktorom človek začína s pomerne jednoduchým opisom zážitku alebo udalosti. Postupom času ho zmení na veľmi zložitý príbeh. Pri každom rozprávaní pridáva malý detail, sám mu nakoniec uverí, takže v závere je príbeh taký zmenený, že sa skoro nepodobá na svoj originál.

Myslím, že v prípadoch, ktoré som študoval, sa tento mechanizmus nejako výrazne neuplatnil. Rozprávania účastníkov, s ktorými som hovoril veľmi skoro po ich zážitku - niekedy dokonca ešte za ich pobytu v nemocnici - sú rovnakého typu ako u ľudí, ktorí mali podobné zážitky pred desiatkami rokov. V niektorých prípadoch si dotyčné osoby hneď zapísali svoj postreh a počas interview mi čítali zo starých poznámok. I tieto opisy sa zhodujú so zážitkami ľudí, ktorí si ho nenapísali a hovorili o ňom po rokoch len spamäti. Dôležitá je aj skutočnosť, že často som bol prvou

alebo druhou osobou, ktorej sa účastník (neraz s veľkou neochotou) zveril. Aj to v prípadoch, keď sa zážitok stal pred viacerými rokmi. Hoci títo ľudia nemali veľa príležitostí svoje príbehy prikrášliť, ich rozprávania sa nelíšia od tých, ktorí o vlastných postrehoch nemlčali a v priebehu rokov sa k nim vracali. Je celkom možné, že mnohokrát sa dospelo k opačnému procesu. Pod pojmom „potlačenie“ chápajú psychiatri mentálny proces, keď sa človek vedomým úsilím snaží ovládať určité nežiadúce spomienky, pocity a myšlienky, alebo ich vylúčiť z vedomia. Často počas interview sa osoby svojimi poznámkami prezradili a naznačili, že naozaj u nich mohlo dôjsť k potlačeniu. Jedna žena, ktorá mi rozprávala veľmi komplikovaný zážitok na prahu smrti, povedala: „Cítim, že to nie je všetko. Neviem si spomenúť. Snažila som sa to potlačiť, pretože som sa bála, že mi to ľudia aj tak neuveria.“ Muž, ktorému sa zastavilo srdce počas operácie zranenia z Vietnamu, hovoril, ako ťažko sa citovo vyrovnáva so svojimi zážitkami mimo tela: „Dusím sa ešte teraz, keď chcem o tom rozprávať . . . Cítim, že som zažil viac, ale nespomínam si už na to. Snažil som sa všetko zabudnúť.“ Skrátka existujú dosť presvedčivé dôkazy o tom, že v prípade zážitkov na prahu smrti nehrá mechanizmus dotvárania príbehov nijakú podstatnú úlohu.

Vyznávali títo ľudia pred svojím zážitkom nejaké náboženstvo? Ak áno, nie sú ich dojmy vytvorené na základe ich viery a výchovy?

Nie je to vylúčené, ale len do určitej miery. Ako som už spomínal, opis svetelnej bytosti je stále rovnaký a odlišné je len jej meno, ktoré si človek zrejme vytvára pod vplyvom svojho náboženského prostredia. V celom svojom výskume som sa však nestretol s opisom neba alebo pekla, na aký sme zvyknutí v našej spoločnosti. Mnoho ľudí naopak zdôraznilo, aké odlišné boli ich zážitky od toho, čo

očakávali na základe náboženskej výchovy. Jedna žena, ktorá „zomrela“, hovorí: „Vždy som počúvala, že keď zomriete, uvidíte nebo i peklo, ale ja som nevidela ani jedno. Ďalšia žena, ktorá mala zážitky mimo tela po ťažkom zranení, povedala: „Zvláštne bolo to, že vždy ma na náboženstve učili, že vo chvíli, keď zomriete, ocitnete sa pred krásnou bránou z perál. Ale ja som sa len vznášala nad svojím fyzickým telom. To bolo všetko! Veľmi som sa čudovala.“

Dosť je aj prípadov, o ktorých hovoria ľudia bez náboženského vyznania či vzdelania a ich interpretácie sa v podstate nediferencujú od rozprávania ortodoxne veriacich. V niekoľkých prípadoch ľudia, ktorí boli v minulosti nábožensky vychovávaní, ale neskôr náboženské doktríny odmietli, sa po zážitku na prahu smrti znovu vrátili k svojej viere. Iní zase hovoria, že hoci už predtým čítali cirkevné spisy, ako je *Biblia*, určitým veciam až do svojho zážitku nikdy naozaj nerozumeli.

Je možné na základe vašich výskumov týchto zážitkov zaujať nejaké stanovisko k možnosti reinkarnácie?

Ani jeden prípad v rámci môjho výskumu nijako nenašiel, žeby dochádzalo k reinkarnácii. Treba však pamätať i na to, že ani jeden prípad ju nevylúčil. Ak skutočne dochádza k reinkarnácii, ukazuje sa, že medzi oddelením od starého tela a vstupom do novej hmoty, existuje prechodný stav v inej oblasti. Rozhodne však nemožno skúmať reinkarnáciu na základe zážitkov ľudí, ktorí sa len na krátky čas ocitli v nebezpečenstve smrti.

Pri výskume reinkarnácie sa môžu používať aj iné metódy. Niektorí napríklad vyskúšali techniku „časovej regresie“. Človek sa pri nej uvedie do hypnotického spánku a vsugeruje sa mu, aby sa mentálne vracal späť, stále do mladšieho obdobia svojho života. Keď sa dostane k poslednému zážitku, na ktorý si môže spomenúť, dostane príkaz,

aby vstupoval ešte ďalej do minulosti! Mnohí ľudia začnú vtedy rozprávať zložité príbehy z minulých životov v dávnych dobách a na vzdialených miestach. V niektorých prípadoch je možné tieto príbehy overiť s pozoruhodnou presnosťou. Stáva sa to i vtedy, keď je dokázané, že dotýčny človek sa nijako nemohol dozvedieť o udalostiach, osobách a miestach, ktoré tak presne opisuje. Najslávnejší je prípad Bridey Murphyho, ale je mnoho ďalších, dokonca pôsobi-vejších a dokonale zdokumentovaných, ktoré však nie sú tak publicisticky známe. Čitateľov, ktorí by sa chceli tejto problematike venovať ďalej, odkazujem na knihu lana Stevensona, M. D., *Dvadsať prípadov svedčiacich o reinkarnácii* (Twenty Cases Suggestive of Reincarnation). Stojí ešte za zmienku, že *Tibetská kniha mŕtvych*, ktorá presne hovorí o prvých štádiách pri stretnutí so smrťou, vysvetľuje, že reinkarnácia nastáva v neskoršom období, po udalostiach, o ktorých rozprávali ľudia počas interview so mnou.

Hovorili ste už s niekým, kto mal tento zážitok v súvislosti s pokusom o samovraždu? Ak áno, bol takýto zážitok odlišný?

Poznám niekoľko prípadov, v ktorých príčinou zdanlivej smrti bol pokus o samovraždu. Všetky tieto skúsenosti sú označované za nepríjemné.

Ako jedna žena povedala: „Keď odchádzate stade ako utrápená duša, budete utrápenou dušou aj tam.“ Títo ľudia tvrdia, že konflikty, ktoré chceli samovraždou vyriešiť, ostali pri nich i keď boli „mŕtvi“, a navyše pribudli k nim ďalšie komplikácie. V stave bez tela nemohli problémami pohnúť a museli pozorovať nešťastné následky, ktoré svojím činom vyvolali.

Muž, ktorý bol zúfalý zo smrti svojej manželky, sa pokúsil zastreliť. Po resuscitácii si spomínal:

„Nešiel som tam, kde bola ona. Dostal som sa na strašné

miesto ... Okamžite som videl, akú chybu som spravil ... Napadlo mi: „Prečo si tak urobil.“

Iní, ktorí zakúsili tento nepríjemný stav „predpekia“, poznamenali, že mali pocit, akoby tam ostali na dlhý čas. Bol to trest, že „porušili pravidlá“ a chceli predčasne uniknúť od povinností svojho života.

Tieto poznámky sú v súlade s výpoveďami ľudí, ktorí „zomreli“ na iné príčiny. Počas zážitku im bolo oznámené, že samovražda je veľmi nešťastný čin. Jeden muž, ktorý sa priblížil k smrti po nehode, mi povedal:

„(Kým som bol tam) jasne som si uvedomil, že dve veci sú pre mňa absolútne zakázané, ä to zabiť seba alebo iného človeka . . . Keby som mal spáchať samovraždu, bolo by to, akoby som hodil Bohu do tváre späť jeho dar . . . Zabiť druhého značí, že človek zasahuje do plánov, ktoré mal s ním Boh.“

Mnoho podobných výrokov som zaznamenal v priebehu svojho výskumu. Všetky sú v súlade s najstarším teologickým a morálnym argumentom proti samovražde, ktorý sa vyskytuje v rôznych formách v spisoch takých mysliteľov, ako sú Tomáš Akvinský, Locke a Kant. Podľa názoru Kanta, samovražda pôsobí proti úmyslom Boha a jej aktér sa dostáva na druhú stranu ako rebel proti svojmu stvoriteľovi. Tomáš Akvinský zdôrazňuje, že život je dar Boha a výsadné právo vziať ho späť má Boh, a nie človek.

Zmyslom mojej diskusie nie je pripraviť morálny súd nad samovraždou. Opakujem len to, čo mi povedali ľudia po zážitkoch na prahu smrti. O týchto poznatkoch pripravujem tiež druhú knihu.

Použili ste vo svojom výskume podobné prípady z iných kultúrnych oblastí?

Nie. O tejto štúdii nemôžem povedať, že je „vedecká“ práve preto, že nepredstavuje výberovú vzorku ľudí na našej planéte. Veľmi by ma zaujímali poznatky na prahu

smrti u Eskimákov, Indiánov Kwakiutl, Navaho, Watusi atď. Zemepisné a iné obmedzenia mi neumožnili vykonať takéto porovnávacie štúdie.

Existujú nejaké historické príklady tohto javu?

Pokiaľ viem, neexistujú. Keďže som bol plne zaujatý súčasnými prípadmi, nemal som jednoducho čas zaoberať sa touto otázkou. Nebol by som teda vôbec prekvapený, keby som sa dozvedel, že rovnaké prípady sa vyskytovali i v minulosti. Na druhej strane som však presvedčený o tom, že zážitky na prahu smrti boli oveľa častejším javom v posledných desaťročiach, než tak bolo v dávnej minulosti. Príčinou je vývin modernej resuscitačnej techniky, ktorá predtým dostupná nebola. Mnoho ľudí, ktorých sa dnes podarilo priviesť späť k životu, by v minulosti neboli prežili. Ako príklady tu môžeme uviesť injekcie adrenalínu, prístroje napomáhajúce činnosti srdca pomocou elektrického šoku, umelé srdce, pľúca atď.

Skúmali ste chorobopisy svojich respondentov?

Pokiaľ to bolo možné, áno. Záznamy, ktoré som si mohol preštudovať, potvrdili výpovede dotyčných osôb. V niektorých prípadoch to však už nebolo možné, pretože uplynulo veľa času. Niekedy bol po smrti aj lekár, ktorý pacienta resuscitoval, a záznamy sa stratili.

Správy osôb, ktoré nevedeli svoje výpovede písomne podprieť, sa nelíšili od správ ľudí, ktorí mali svoje záznamy k dispozícii. V mnohých prípadoch, kde neboli chorobopisy dostupné, overil som si pravdivosť výpovede u priateľov, lekárov alebo príbuzných. Tak som sa uistil, že životunebezpečná situácia naozaj nastala.

Počul som, že po piatich minútach je resuscitácia neefek-

tívna. Vy však tvrdíte, že neraz boli ľudia „mŕtvi“ až dvadsať minút. Ako je to možné?

Väčšina čísel a údajov, ktoré človek počuje v lekárskej praxi, sú hodnoty priemerné, stredné a netreba ich považovať za absolútne. Údaj o piatich minútach, ktorý sa často cituje, je priemerný. Stal sa len všeobecným pravidlom v klinickej praxi. Podľa neho sa už nepokračuje v resuscitačných pokusoch, pretože po tomto čase dochádza k poškodeniu mozgu v dôsledku nedostatku kyslíka. Keďže ide len o priemerný údaj, možno očakávať v jednotlivých prípadoch odchýlky na jednu i druhú stranu. Naozaj som objavil prípady, v ktorých sa začalo s resuscitáciou po dvadsiatich minútach, a to bez následného poškodenia mozgu.

Boli niektorí z týchto ľudí naozaj mŕtvi?

Nie je ľahké odpovedať na túto otázku. Jedným z problémov je samotná sémantika slova „mŕtvy“. Definícia tohto slova nie je vôbec ujasnená ani medzi profesionálmi v oblasti medicíny. Kritériá smrti sú iné u laikov ako u lekárov, ale rozdiely existujú i medzi lekármi a nemocnicami. Odpoveď na položenú otázku bude teda závisieť od významu slova „mŕtvy“. Prospeje nám, ak sa teraz pozrieme na tri definície smrti a stručne ich rozoberieme. .

1. „Smrť“ je neprítomnosť klinicky zistiteľných prejavov života.

Niektorí sú ochotní tvrdiť, že človek je „mŕtvy“, keď mu prestane biť srdce, dlhší čas nedýcha, krvný tlak klesá na nemerateľnú hodnotu, rozširujú sa zrenice, začne sa znižovať telesná teplota atď. Táto definícia bola používaná celé storočia lekármi i laikmi. Väčšina ľudí bola v podstate vyhlásená za mŕtvych na tomto základe. Uvedené klinické kritérium bolo splnené aj v mnohých prípadoch, ktoré som

študoval. Tak svedectvo lekárov, ako i záznamy v chorobopisoch jednoznačne potvrdzujú, že „smrť“ podľa prvého „pravidla“ naozaj nastala.

2. „Smrť“ je neprítomnosť elektromagnetickej aktivity mozgu.

Rozvoj techniky nám poskytol citlivejšie prístroje, ktorými možno detekovať biologické procesy neprístupné ľudskému zraku. Elektroencefalograf (EEG) je prístroj, ktorý zosilňuje a zaznamenáva veľmi malé elektrické potenciály mozgu. Za dôkaz skutočnej smrti sa tak začala považovať neprítomnosť elektrickej činnosti mozgovej hmoty, javiaca sa „plochými krivkami“ EEG.

Vo všetkých prípadoch resuscitácie, ktoré som sledoval, nastala mimoriadna a nebezpečná situácia a nebol čas k nasadeniu EEG. Lekári mali vždy dosť práce so samotným pacientom, ak ho chceli priviesť k vedomiu. Takto by mohli vzniknúť námietky, že možno nikto z našich pacientov nebol naozaj mŕtvy.

Skúsme však na chvíľu predpokladať, že vo väčšine prípadov resuscitácie sa zaznamenali „ploché krivky“ EEG. Zmenilo by to nejako našu situáciu? Myslím, že nie. Mám na to tri dôvody. Pokusy o resuscitáciu sú vždy núdzové a mimoriadne stavy, ktoré trvajú väčšinou pol hodiny. Aplikovať pacientovi EEG nie je vôbec jednoduchý akt. Aj skúsení technici majú dosť práce, ak chcú z neho získať správne výsledky, a to i za optimálnych podmienok. V mimoriadnej situácii sa značne zvyšuje pravdepodobnosť chýb. I keby sa teda podarilo získať ploché krivky EEG u človeka so zážitkom na prahu smrti, bolo by ešte stále dosť dôvodov k spochybneniu správnosti merania.

Po druhé, aj keď je tento zázračný elektrický prístroj správne nasadený, neumožňuje nám bezpečne rozhodnúť, či je resuscitácia možná alebo nie. Ploché krivky sa name-rali i u osôb, ktoré boli neskôr resuscitované. Stalo sa tak na základe predávkovania liekmi, ktoré tlmia činnosť ner-

vovej sústavy, ako aj v dôsledku hypotermie (zníženej telesnej teploty).

Po tretie, niekto by mohol namietat', že zážitok na prahu smrti nastal ešte predtým, než prístroj začal zaznamenávať ploché krivky, alebo až potom, a chýbal by dôkaz, že to bolo práve vtedy, keď EEG nevykazoval žiadnu mozgovú činnosť. Nazdávam sa, že praktická aplikácia EEG v rámci našich výskumov nie je za súčasných podmienok vhodná.

3. „Smrť“ je nezvratná strata životných funkcií.

Niektorí prijímajú ešte prísnejšiu definíciu, podľa ktorej sa nesmie človek vyhlásiť za „mŕtveho“, i keď sa u neho dlhý čas nedajú klinicky určiť známky života a EEG zaznamenáva ploché krivky. Smrť sa tu definuje inými slovami ako telesný stav, z ktorého už človeka nemožno oživiť. Ak by sme prijali túto definíciu, ani jeden z mojich prípadov by ju nespĺnil, pretože všetci boli pochopiteľne navrátení späť do života.

Vidíme teda, že odpoveď na položenú otázku závisí od toho, čo rozumieme pod slovom „mŕtvy“. Hoci ide len o súčasť sémantického rozboru, je to veľmi dôležitý moment, pretože všetky tri definície rozširujú naše chápanie celého pojmu. Do istej miery by som súhlasil s treťou, najtvrdšou definíciou. I v prípadoch, keď srdce prestalo na dlhší čas pracovať, telesné tkanivá (zvlášť mozgové) museli byť nejakým spôsobom neustále zásobované kyslíkom a ostatnými dôležitými látkami. Nemôžeme pripustiť názor, aby boli v týchto prípadoch porušené zákony biológie alebo fyziológie. Aby mohla nastúpiť resuscitácia, musí sa v telesných bunkách zachovať aspoň nejaká zvyšková biologická činnosť, hoci jej príznaky neboli použiteľnými metódami zistiteľné.

V súčasnosti asi nie je možné určiť presne ten bod, z ktorého už niet návratu. Predpokladám, že medzi jednotlivcami je rozdielny, a že nie je to dáky fixný bod, ale skôr sa pohybuje v určitom rozsahu. Väčšina ľudí, s ktorými som hovoril, v skutočnosti by sa nebola vrátila späť, keby sa im to stalo pred niekoľkými desiatkami rokov. V budúcnosti môže byť dostupná už taká technika, ktorá bude zachraňovať každý prípad resuscitácie.

Vytvoríme si teda hypotézu, že smrť je oddelenie ducha od tela a že v momente smrti duch prechádza do iných oblastí bytia. Znamenalo by to, že existuje neznámy mechanizmus, ktorým sa vedomie či duch z tela uvoľňuje v procese umierania. Nemáme nijaký dôvod predpokladať, že tento fenomén pracuje v súlade s bodom, ktorý sme si svojvoľne určili a o ktorom sa domnievame, že z neho už neexistuje návrat. Nemôžeme ani tvrdiť, že pracuje dokonale v každom prípade, tak ako to nepredpokladáme o žiadnom inom telesnom systéme. Spomínaný mechanizmus začína možno pracovať niekedy ešte predtým, ako dôjde k skutočnej fyziologickej kríze a umožní tak človeku nazrieť do inej reality. To by mohlo vysvetliť prípady, v ktorých ľudia videli svoje životy a ocitli sa mimo tela. Teda boli v situáciách, keď sa im smrť zdala neodvratná, ale nakoniec z nej vyviazli bez akéhokoľvek zranenia.

Chcem tým povedať, že nezáleží, kde bol, je a bude tento neodvolateľný bod smrti stanovený. Ľudia, s ktorými som rozprával, boli pri ňom oveľa bližšie ako väčšina ich súčasníkov. Už len z tohto dôvodu si vždy rád vypočujem, čo nám hovoria.

Z hľadiska našich úvah je celkom zbytočné špekulovať nad presnou definíciou smrti. Tí, ktorí majú proti skúsenostiam na prahu smrti určité výhrady, skrývajú v mysliach niečo podstatnejšie. Pokiaľ totiž ostáva v človeku aspoň malá zvyšková biologická aktivita, je to práve ona, ktorá by vedela vysvetliť celý tento proces.

Pred chvíľou som konštatoval, že vo všetkých prípadoch

musela byť zrejme zachovaná určitá zvyšková biologická funkcia, pretože inak by nemohlo oživenie nastať. Tak sa nám celá otázka o reálnosti smrti redukuje na konkrétnejší problém, či zvyšková biologická funkcia nemohla mať na svedomí výskyt všetkých týchto zážitkov. Inými slovami: Nie sú možné ďalšie vysvetlenia (t. j. iné, ako prežitie telesnej smrti)?

Táto otázka nás privádza k téme, ktorá je obsahom nasledujúcej kapitoly.

5

Vysvetlenia

Samozrejme, že sú možné aj iné, alternatívne „vysvetlenia“ zážitkov na prahu smrti. Z čisto filozofického hľadiska sa dá vytvoriť nekonečné množstvo hypotéz, ktoré by analyzovali hocijakú skúsenosť, pozorovanie alebo skutočnosť. Človek dokáže neustále produkovať nové, teoreticky prijateľné hypotézy čohokoľvek, čo chce vysvetliť. Rovnako je to i v prípade zážitkov na prahu smrti - ponúkajú sa tu všetky možné alternatívy.

Z obrovského množstva teoretických názorov je niekoľko, s ktorými som sa často stretával pri svojom verejnom účinkovaní. Rozoberiem tie najaktuálnejšie a navyše jeden, ktorý mi síce nikto nepredložil, ale jednoducho sa mohlo tak i stať. Rozdelil som ich, dosť svojvoľne, do troch základných skupín: nadprirodzené, prirodzené (vedecké) a psychologické.

NADPRIRODZENÉ VYSVETLENIA

Len veľmi zriedkavo sa mi stalo, aby ktosi z publika predložil démonické vysvetlenie, ktoré hovorí, že všetky zážitky sú spôsobené zlými silami. Ako odpoveď na tento názor môžeme dať toto vysvetlenie. Myslím, že najlepším spôsobom ako rozlíšiť, či zážitky riadil Boh alebo diabol, je pozorovať, čo postihnutá osoba hovorí a koná po svojom zážitku. Boh by sa zrejme snažil priviesť týchto ľudí k láske a odpúšťaniu. Satan by sa ich asi usiloval prehovoriť na cestu nenávisťi a deštrukcie. Moji respondenti sa vrátili s jasným odhodlaním kráčať prvou cestou. Ak si predstavíme všetky tie klamstvá a machinácie, ktorými by musel

hypotetický démon pôsobiť na nešťastné obeť (a prečo vlastne?), potom žalostne stroskotal - pokiaľ to môžem sám posúdiť - vo svojej snahe pripraviť si spoľahlivých misiónárov pre vlastný program!

PRIRODZENÉ (VEDECKÉ) VYSVETLENIA

1. Farmakologické vysvetlenie

Niektorí sa domnievajú, že zážitky na prahu smrti sú spôsobené liekmi, ktoré sa podávajú pacientom počas krízy. Zdanlivá prijateľnosť tohto názoru má svoj pôvod v určitých skutočnostiach. Všeobecne sa totiž vie, že niektoré lieky spôsobujú iluzórne a halucinačné mentálne stavy i zážitky. V dnešnej dobe sa stal veľkým problémom návyk na lieky a hlavne na rôzne drogy, ako sú LSD, marihuana a iné, ktoré vyvolávajú halucinačné epizódy. Patria sem aj lieky, ktoré sa v lekárskej praxi bežne používajú a majú rôzne účinky na vedomie človeka. Môžu napríklad vzbudiť negatívne vzruchy, pripomínajúce zážitky mimo tela alebo na prahu smrti. Tak napríklad „ketamín“ (alebo cyklohexanon) je intravenózne podávané anestetikum, ktorého vedľajšie účinky značne pripomínajú spomínané úkazy. Klasifikuje sa tiež ako „disociačné“ anestetikum, pretože počas jeho účinkovania pacient nereaguje nielen na bolesť, ale ani na svoje okolie ako celok. Cíti sa „odlúčený“ od svojho prostredia, vrátane častí vlastného tela - nôh, rúk atď. Ešte aj určitý čas po vyliečení sa v ňom môžu objavovať psychologické poruchy, halucinácie a veľmi živé sny. (Niektoré osoby použili práve slovo „odlúčenie“, aby charakterizovali svoje pocity, kým boli mimo tela.)

Stretol som sa s niekoľkými prípadmi, v ktorých ľudia pod vplyvom anestetika zažili halucinačné vízie smrti. Uvádzam tu jeden príklad:

„Stalo sa mi to, keď som ešte chodila do školy. Musela som ísť k zubárovi so zubom. Dali mi tam dýchať nejaký plyn. Bola som nervózna od strachu, či sa z toho preberiem. Keď plyn začal pôsobiť, zdalo sa mi, že sa točím v špirále. Nekrútila som sa ja, ale celé zubárske kreslo. Akoby sa točilo, stúpalo hore a hore.

Všetko bolo jasné a biele. Prišli mi naproti anjeli a chceli ma vziať do neba. Hovorím „anjeli“, pretože to bolo matné, ale rozhodne ich tam lietalo viac ako jeden. Nevieť však povedať koľko.

Vtedy začal zubár so sestrou o niekom hovoriť. Ale kým skončili vetu, nedokázala som si spomenúť na jej začiatok. Vedela som, že sa rozprávajú, ale slová sa ozývali všade navôkol. Ich ozvena sa strácala kdesi v diaľke, ako v horách. Spomínam si, že som ich počula zhora, pretože som bola na ceste do neba.

To je všetko, čo si pamätám. Nemala som vôbec strach pri pomyslení, že zomieram. V tom čase som sa bála, že pôjdem do pekla. Od tohto zážitku nemám pochybnosti, že vstúpim do neba. Bola som veľmi prekvapená, že myšlienka na smrť ma netrápi. V stave narkózy ma vlastne netrápilo nič. Plyn zbavuje všetkých starostí; bolo to krásne. Ale to sa mi nepáčilo. Celá záležitosť bola divná a neskôr som už nad tým vôbec nerozmýšľala.”

Všimnime si niekoľko podobnosti medzi zážitkami. Táto žena opisuje žiarivé biele svetlo, stretnutie s inými, ktorí ju prišli vziať na druhú stranu, a nezaujímajú o stav umierania. Ďalšie dva aspekty potvrdzujú, že išlo o zážitok mimo tela: jej dojem, že počuje hlasy lekára a sestry z polohy nad nimi a tiež aj pocit vznášania sa.

Ostatné podrobnosti príbehu sú však netypické pre zážitky na prahu smrti. Jasné svetlo sa tu nepersonifikuje a chýbajú aj neopísateľné pocity pokoja a šťastia. Náčrt sveta po smrti je príliš realistický a ako sama hovorí, v súlade s jej náboženskou výchovou. Bytosti, ktoré stretáva, identifikuje ako anjelov a tvrdí, že stúpala do neba, ktoré bolo hore, nad ňou. Popiera, že videla svoje telo, alebo existovala v nejakej inej forme hmoty. Jasne cítila, že pohyb vykonávalo zubárske kreslo a nie ona sama. Stále opakovala nejasnosť celého zážitku, ktorý zrejme nemal nijaký vplyv na jej vieru v posmrtný život. (Sama teraz

potvrďuje, že má pochybnosti o prežití telesnej smrti.)

Pri porovnávaní zážitkov vyvolaných liekmi a reálnych skúseností na prahu smrti treba vysvetliť niekoľko faktov. Po prvé, tí ľudia, ktorí mi opisovali zážitky spôsobené liekmi, nie sú o nič menej romantickí, vynaliezaví, inteligentní alebo vyrovnaní ako osoby, ktoré konštatujú reálne zážitky. Po druhé, liekmi podnietené zážitky sú mimoriadne hmlisté a neurčité. Po tretie, tieto príbehy sa veľmi líšia medzi sebou navzájom, ako aj od reálnych stretnutí so smrťou. Pri výbere konkrétneho prípadu „anestetického“ typu zážitku som úmyselne vybral taký, ktorý sa najviac podobá na skupinu reálnych zážitkov. Dá sa preto predpokladať, že medzi oboma typmi sú veľmi podstatné rozdiely.

Existuje navyše veľa ďalších okolností, ktoré popierajú farmakologické vysvetlenie skúseností na prahu smrti. Najvýznamnejšou je prostý fakt, že v mnohých prípadoch sa žiaden liek pacientovi pred zážitkom ani po ňom nepodal. Mnohí ľudia sami zdôrazňovali, že dlhší čas pred zážitkom nebrali žiadne lieky. Liečivá, ktoré boli pacientom v období úkazu na prahu smrti podávané, sú u každého jednotlivca diferencované a ich výber siaha od aspirínu cez antibiotiká, adrenalín, až po lokálne a plynne anestetiká. Väčšina týchto liekov sa nespája s centrálnym nervovým systémom alebo psychickými účinkami.

Bez nejakého komentára chcem tu ešte uviesť prípad ženy, ktorá „zomrela“ pri dvoch rôznych príležitostiach. Keď sa jej to stalo prvýkrát, nespomenula si na nijaký zážitok. Sama to zdôvodnila ako dôsledok použitia anestetiká. Druhý raz, keď nebola pod vplyvom nijakých liekov, mala veľmi hlboký zážitok.

Moderná farmakológia vychádza z predpokladu, ktorý prijala i väčšina laikov v našej spoločnosti, že zážitky, ktoré sú spojené s užívaním psychotropných látok, sú aj týmito látkami spôsobované. Takéto psychické epizódy sa potom považujú za „nereálne“, „halucinačné“, iluzórne alebo

„čisto psychické“. Musíme si však uvedomiť, že rovnaký názor nezdediajú všetci a že existuje aj iný pohľad na vzťah medzi drogami a zážitkami, ktoré ich sprevádzajú. Mám na mysli iniciačné (zasväcovanie) a výskumné používanie tzv. „halucinogénnych“ látok. Človek po nich odjakživa siahal pri hľadaní iných stavov vedomia a nových rovín reality. (Zaujímavým a fascinujúcim spôsobom hovorí o tomto aspekte používania drogy Andrew Weil, M. D., vo svojej knihe *The Natural Mind*.)

Používanie drog bolo teda spojené nielen s medicínou a liečením chorôb, ale tiež s náboženstvom a snahou o osvietenie. Napríklad v dobre známych rituáloch kultu peyote, ktorý sa pestuje medzi americkými Indiánmi na západe Spojených štátov, sa používa kaktus peyote (obsahuje látku meskalín), aby sa ním dosiahli náboženské vízie a osvietenie. (Prekladateľ si v tejto súvislosti dovoľuje upozorniť na knihy amerického antropológa Carlosa Castanedu.) Podobné kulty sú rozšírené po celom svete a ich príslušníci veria, že droga, ktorú používajú, im môže poskytnúť prostriedok na prechod do iných dimenzií skutočnosti. Ak budeme považovať toto stanovisko za správne, môžeme predpokladať, že aplikácia drog je len jednou z mnohých ciest smerujúcich k osvieteniu a objaveniu netradičných sfér existencie. Skúsenosť umierania by potom mohla byť ďalším východiskom, ktoré by objasnilo podobnosť zážitkov vyvolaných drogami a zážitkov na prahu smrti.

2. Fyziologické vysvetlenie

Fyziológia je odvetvie biológie, ktoré sa zaoberá funkciami buniek, orgánov a celého tela živých bytostí, ako aj vzájomnými vzťahmi medzi týmito funkciami. Fyziologické vysvetlenie predpokladá, že pri akútnom nedostatku kyslíka sa umierajúci mozog snaží získať jeho posledné zvyšky, a to je práve sprevádzané určitými vnemami.

Hlavným nedostatkom tejto hypotézy je jednoduchá

skutočnosť: ako vidieť z uvedeného prehľadu o zážitkoch, mnohé sa stali predtým, než mohol nastať nejaký fyziologický stres. V niekoľkých prípadoch nevznikli ani žiadne telesné zranenia. Navyše každý prvok, ktorý sa vyskytuje v príhodách s ťažkým zranením, možno pozorovať i v takých stavoch, kde sa zranenie vôbec nevyškvtlo.

3. Neurologické vysvetlenia

Neurológia je odbor medicíny, ktorý sa zaoberá príčinou, diagnózou a liečbou chorôb nervového systému (t. j. mozgu, miechy a nervov). Pri určitých neurologických stavoch sa objavujú u človeka podobné vnemy ako u ľudí v bezprostrednej blízkosti smrti. Mohlo by sa zdať, že zážitky na prahu smrti sú vlastne spôsobené zlyhaním nervového systému umierajúceho človeka. Pozrime sa na neurologické obdoby dvoch typických štádií umierania: okamžitý „prehľad“ udalostí života zomierajúceho a pobyt mimo tela.

Na neurologickom oddelení som sa stretol s pacientom, ktorý mi rozprával o zvláštnych záchvatoch s mihajúcimi obrazmi z jeho života:

„Keď sa mi to stalo prvýkrát, pozeral som práve na svojho priateľa na druhej strane izby. Pravá polovica jeho tváre sa nejako divne skreslila. Zrazu sa mi vo vedomí objavili scény a veci, ktoré sa odohrali v minulosti. Vyzerali ako živé - dokonale farebné a trojrozmerné. Prišlo mi z toho zle. Bol som taký šokovaný, že som sa snažil im nejako vyhnúť. Odvtedy som mal veľa záchvatov a naučil som sa, ako ich nechať proste prejsť. Najskôr by som to mohol prirovnať k filmom, ktoré dávajú v televízii na Nový rok. Na obrazovke sa mihajú scény udalostí z minulého roka a než si stihnete uvedomiť jednu, už prichádza ďalšia. Rovnako uvažujem i pri týchto záchvatoch. Zbadám niečo a pomyslím si: ‚Ó Bože, ja si to pamätám.‘ Chcem si to uchovať v mozgu, ale vtom je tu ďalší obraz.

Tie obrazy sú veci, ktoré sa naozaj stali. Nič nie je zmenené. Keď je po všetkom, veľmi ťažko si spomínam, aké udalosti som pozoroval. Niekedy sú to tie isté obrazy, inokedy nie. Keď sa objavia, hovorím si: „Ó, to som už videl!“ Ale keď všetko skončí, je takmer nemožné si spomenúť. Všetky udalosti sú však bezvýznamné, veľmi triviálne. Objavujú sa celkom náhodne.

Vtedy vidím aj to, čo sa deje okolo mňa, ale moja bdelosť sa akosi oslabí. Nevnímam tak jasne. Akoby polovicu môjho vedomia upútali obrazy a druhá polovica sleduje, čo robím. Ľudia, ktorí ma videli počas týchto záchvatov, hovoria, že to trvalo asi minútu, ale mne sa to zdalo celé veky.”

Medzi záchvatmi, spôsobenými bezpochyby organickou poruchou mozgu a panoramatickou pamäťou v okamihu smrti, sú zjavné podobnosti. Vizualne obrazy pacienta boli neuveriteľne živé a trojrozmerné a objavovali sa bez jeho vlastného úmyslu. Rozprával tiež, že obrazy prichádzali s veľkou rýchosťou a zdôraznil deformované vnímanie času, ktoré tieto záchvaty sprevádzalo.

Na druhej strane sú však medzi nimi aj odlišnosti. Na rozdiel od zážitku na prahu smrti, jeho obrazy sa neobjavovali v logickom poradí a nevidel ich ani naraz v spoločnej i vízii.

Neobsahovali dôležité udalosti z jeho života a zdôrazňuje práve ich triviálnosť. Nezdá sa teda, že ich zmyslom bolo súdenie alebo výchovné pôsobenie. Zatiaľ čo mnoho mojich respondentov zdôrazňovalo, že po „prehľade“ si pamätali na udalosti zo svojho života oveľa jasnejšie a podrobnejšie než predtým, tento pacient si už po záchvate j nevedel spomenúť ani na jednotlivé obrazy.

Zážitky mimo tela majú svoju neurologickú analógiu v tzv. „autoskopických halucináciách“, ktoré sú predmetom vynikajúceho článku Dr. N. Lukianowicza v lekárskom časopise *Archives of Neurology and Psychiatry*. V týchto zvláštnych víziách vidí človek projekciu seba samého vo vlastnom zrakovom poli. Podivný „dvojník“ napodobňuje výraz tváre a telesné pohyby svojho originálu,

ktorý je dokonale šokovaný a zmätený, keď zrazu pozoruje svoj vlastný obraz v určitej vzdialenosti, obyčajne priamo pred sebou.

Hoci je tento zážitok dosť atypický, ale tiež autentický skôr spomínaným víziám mimo tela, rozdiely silne prevažujú nad podobnosťami. Autoskopický fantóm sa vždy vníma ako čosi živé - niekedy ho človek považuje za reálnejšieho tvora ako seba samého - zatiaľ čo pri zážitkoch mimo tela sa pozerá na svoje telo ako na niečo bez života, prázdny obal. Človek môže počuť svojho dvojníka, ako k nemu hovorí, dáva mu inštrukcie, vysmieva sa z neho atď. Počas zážitku mimo tela vidí človek celý svoj organizmus (pokiaľ nie je zahalený), autoskopického dvojníka sleduje najčastejšie len od hrude alebo hrdla hore.

Autoskopická kópia človeka má oveľa viac spoločných znakov s tým, čo som nazval duchovné telo, než s fyzickým telom, ktoré pozoruje zomierajúci. Autoskopický dvojník sa niekedy vníma vo farbách, ale častejšie sa opisuje ako matný, priehľadný a bezfarebný. Človek môže svoj obraz vidieť, ako prechádza cez dvere alebo iné materiálne prekážky bez nejakých problémov.

Nasleduje opis typickej autoskopickej halucinácie, ktorú mi porozprával jeden muž. Je mimoriadna tým, že sa vzťahuje na dve osoby súčasne:

„Dva roky predtým, než sme sa zobrali, viezol som raz v lete, večer o jedenástej, svoju budúcu manželku domov vo svojom športovom aute. Zaparkoval som v matne osvetlenej ulici pred jej domom. Obaja sme boli prekvapení, keď sme pozreli hore a zbadali naše vlastné, obrovské obrazy od pásu smerom nahor. Videli sme seba, ako sedíme na veľkých stromoch, ktoré previsovali nad ulicou, asi tridsať metrov priamo pred nami. Obrazy boli tmavé, skoro ako siluety a vôbec sme cez ne nevideli. V každom prípade to však boli naše presné reprodukcie. Obaja sme ich okamžite a bez problémov spoznali. Pohybovali sa, ale nenapodobovali naše pohyby, pretože sme ich ticho pozorovali. Robili napríklad toto:

môj obraz vzal do ruky knihu a ukazoval v nej čosi obrazu svojej manželky. Ona sa nahla bližšie a pozerala do knihy.

Ako sme tam tak sedeli, chvíľu som opisoval tieto scény svojej žene - hovoril som jej, čo tie obrazy robia - a to, čo som hovoril, videla aj ona. Potom sme si úlohy vymenili. Rozprávala mi, čo ona sleduje. Bolo to presne to, čo som pozoroval i ja.

Sedeli sme tam dosť dlho - aspoň pol hodiny - pozerali sme a hovorili si navzájom, čo vidíme. Snáď by to bolo trvalo celú noc. Moja manželka však musela ísť domov. Nakoniec sme vyšli ku schodom, ktoré viedli k jej domu na kopci. Keď som sa vrátil, zasa som videl tie obrazy. Boli tam ešte aj potom, keď som odchádzal preč.

Nemohlo ísť v žiadnom prípade o náš obraz na prednom skle, pretože strechu sme mali zloženú a pozerali sme sa stále ponad neho. Nikto z nás nikdy nepil - a nepijeme ani dnes - a stalo sa to asi tri roky predtým, než sme počuli niečo o LSD alebo podobných drogách. Netrápila nás ani únava, hoci bolo dosť neskoro. Boli sme dokonale bdelí, čulí, zabávali sme sa. Vzrušovalo nás, čo vidíme."

Je pravda, že autoskopické halucinácie sa istým spôsobom podobajú na zážitky mimo tela, spojené s procesom umierania. Keby sme sa však zamerali len na všetky spoločné črty a úplne zanedbali rozdiely, tieto vízie by nám nemohli vysvetliť zážitky mimo tela. Je to jednoducho preto, že nemáme odpoveď ani pre samotné autoskopické halucinácie. Neurológovia a psychiatri síce vytvorili veľa rozporuplných teórií, ale o všetkých sa stále diskutuje a ani jedna nebola zatiaľ všeobecne prijatá. Ak by sme sa teda snažili vysvetliť zážitky mimo tela pomocou autoskopických halucinácií, nahradili by sme iba jednu záhadu druhou.

Pri diskusii o neurologickej interpretácii zážitkov na prah smrti chcem spomenúť ešte jednu dôležitú okolnosť.

Zo všetkých sledovaných prípadov len u jedného človeka vznikla určitá nervová porucha v dôsledku tohto zážitku, Nešlo pritom o nejaké ťažké ochorenie, ale len o čiastočné ochrnutie malej svalovej skupiny na jednej strane tela. Ho-

ci som sa často pýtal na trvalé poškodenia, vyplývajúce z prekonanej krízy, toto bol prvý prípad, v ktorom som dostal pozitívnu odpoveď.

PSYCHOLOGICKÉ VYSVETLENIA

Psychológia ešte stále nedosiahla tú exaktnosť a presnosť, s akou vstúpili do modernej doby ostatné vedy. Psychológovia sa stále delia na navzájom súperiace školy s diferencovanými názormi, systémom výskumu a základným chápaním existencie a podstaty vedomia. Psychologické interpretácie zážitkov na prahu smrti sú teda značne odlišné a budú závislé od príslušného psychologického smeru. Nechcem hodnotiť všetky psychologické teórie. Opäť som vybral tie, ktoré som počul od svojho publika najčastejšie, a jednu, ktorá ma zaujala najviac.

Už predtým som sa dotkol dvoch bežných psychologických teórií, ktoré hovoria o vedomej lži a o podvedomom prikrašľovaní. V tejto kapitole rozoberiem ďalšie dve:

1. Výskum stavov psychickej deprivácie

Ani v jednej z mojich prednášok nikto nevystúpil s vysvetlením zážitkov na prahu smrti z hľadiska výskumu stavov psychickej deprivácie. Práve na základe tohto výskumu sa však nedávno podarilo (v rámci rýchleho rozvoja vedy o správaní) skúmať a umelo vyvolať javy, ktoré sa najviac podobajú štádiám zážitku na prahu smrti.

Pri výskume stavov psychickej deprivácie sa pozorujú psychické a telesné procesy človeka, ktorý je nejakým spôsobom izolovaný, napr. znemožnením akéhokoľvek sociálneho kontaktu s inými ľuďmi alebo dlhodobým vykonávaním monotónneho úkonu.

Údaje o takýchto situáciách sa získali rôznymi cestami. Veľa informácií obsahujú zápisníky osamelých polárnych

bádateľov alebo stroskotancov na mori. Počas minulých desaťročí sa vedci snažili skúmať podobné javy v laboratórnych podmienkach. Všeobecne známy bol experiment, pri ktorom sa pokusná osoba uloží do nádoby s vodou, ktorej teplota sa rovná teplote tela. Tým sa minimalizujú pocity váhy a teploty. Ďalej sa jej zakryjú oči a zapchajú uši, čím sa dojem izolácie zintenzívni. Ruky má uložené v trubicach, takže je zbavená aj normálnych pocitov spojených s pohybom a polohou tela.

V týchto a podobných stavoch izolácie zažili viacerí ľudia neobvyklé psychické úkazy, z ktorých mnohé pripomínajú tie, čo som uviedol v druhej kapitole. Jedna žena, ktorá strávila sama dlhé obdobie v drsných podmienkach Severného pólu, hovorí o panoramatickej vízii udalostí zo svojho života. Stroskotaní námorníci, ktorí sa plavili osamelí celé týždne, opisovali halucinácie, kde mali pocit, že sú zachraňovaní, niekedy nadprirodzenými bytosťami či duchmi. Hmlisto to pripomína svetelnú bytosť alebo duchov zomrelých, ktorých stretávali moji respondenti. Ďalšie prvky zážitku umierania v zážitkoch izolácie sú: skreslené vnímanie času, pocit čiastočného oddelenia od tela, neochota vrátiť sa späť do civilizácie alebo zanechať izoláciu, a pocity „splynutia“ s vesmírom. Navyše mnohí, ktorí boli odlúčení pri stroskotaní alebo podobných katastrofách, hovoria, že po niekoľkých týždňoch pobytu v tomto stave sa vrátili do civilizovaného sveta s úplne zmenenými životnými hodnotami. Často tvrdia, že sa cítia vnútorne istejší. Podobný pocit reintegrácie osobnosti mali aj mnohí, ktorí sa vrátili z blízkosti smrti.

Situácia, v ktorej človek umiera, sa v určitých aspektoch veľmi podobá na stav blokády. Pacienti v nebezpečenstve smrti sú neraz izolovaní v jednotkách intenzívnej starostlivosti, kde je často stlmené svetlo i zvuk, zákaz pohybu a nechodia tam ani návštevy. Mohli by sme si dokonca položiť otázku, či by nedokázali fyziologické zmeny, spojené s blížiacou sa smrťou, vyvolať nakoniec stav takej depri-

vácie, v ktorej by sa prerušil prívod takmer všetkých podnetov prichádzajúcich do mozgu. Pripomeňme si, že veľa mojich pacientov opisovalo pocity izolácie, samoty a nemožnosti kontaktu s ľuďmi, ktoré sa ich zmocnili, kým boli v stave mimo svojho fyzického tela.

Dali by sa skutočne nájsť hraničné prípady, v ktorých by sme ťažko rozhodli, či išlo o zážitok na prahu smrti alebo o dôsledok stavu psychickej deprivácie. Jeden muž mi napríklad rozprával o tom, čo sa mu stalo, keď ležal v nemocnici s ťažkým ochorením:

„Bol som veľmi chorý. V nemocnici, kde som ležal, stále som pozoroval, ako sa ku mne približujú obrazy. Akoby som ich videl na televíznej obrazovke. Boli to obrazy ľudí. Najprv som videl človeka z určitej vzdialenosti. Začal sa ku mne bližovať, potom prešiel okolo a objavil sa ďalší. Dokonale som si uvedomoval, že ležím v nemocničnej izbe a som chorý. Čudoval som sa, čo sa deje. Niektorých ľudí som poznal osobne - boli to moji priatelia alebo príbuzní - ostatní boli cudzí. Zrazu som si uvedomil, že všetci známi už zomreli.“

Skutočne sa vynára otázka, ako klasifikovať tento zážitok, keďže sa v určitých bodoch podobá na skúsenosť na prahu smrti i na zážitok spôsobený izoláciou. Na zážitok umierania sa podobá stretávaním duchov zomrelých, chýbajú mu však ostatné aspekty stretnutia so smrťou. Zaujímavý prípad sa zaznamenal pri pokuse s izoláciou, keď istá osoba po pobyte v oddelenom priestore opisovala halucinácie, v ktorých videla okolo seba prechádzať postavy slávnych osobností.

Ťažko je teda rozhodnúť, či citovaný zážitok bol vyvolaný ťažkou chorobou a išlo teda o zážitok na prahu smrti, alebo ho spôsobila len izolácia vynútená mimoriadne vážnym zdravotným stavom pacienta. Sú to zrejme prípady, na ktoré sa nedajú jednoznačne uplatniť nejaké absolútne kritériá a nie je možné určiť, do ktorej z týchto dvoch kategórií ich máme zaradiť.

Napriek podobnostiam, výsledky výskumu stavov deprivácie neposkytujú uspokojivé vysvetlenie zážitkov na prahu smrti. Predovšetkým, rozmanité psychické stavy a javy, ktoré sa vyskytujú v procese izolácie, nevie vysvetliť žiadna teória. Odvolávaním sa na výskumy situácií izolácie by sme teda, podobne ako v prípade zážitkov mimo tela, zase len nahradili jednu nevyriešenú otázku druhou. Na podstatu vízií v stave izolácie existujú dva principiálne odlišné názory: jedni považujú tieto zážitky, bez akýchkoľvek pochybností, za nereálne a halucinačné; na druhej strane je ale skutočnosťou, že v celých dejinách ľudstva mystici a šamani vyhľadávali samotu v pustatinách, aby tam našli osvietenie a spásu. Predstava, že duchovné znovuzrodenie sa môže dosiahnuť izoláciou, je integrálnou súčasťou viery v mnohých kultúrach a nachádza svoj odraz i vo veľkých náboženských dielach vrátane *Bible*.

Hoci je táto myšlienka vzdialená dnešnému spôsobu myslenia, má svojich zástancov, a to dokonca i v našej spoločnosti. Jeden z prvých a najvýznamnejších výskumníkov stavu deprivácie John Lilly, M. D., nedávno napísal knihu *Stred cyklónu* (*The Center of the Cyclone*). V tejto knihe zaujíma veľmi jasné stanovisko k svojim vlastným zážitkom v stave izolácie. Považuje ich za konkrétne skúsenosti osvietenia a poznania a vôbec nie za „nereálne“ alebo „iluzórne“. Treba tiež spomenúť, že rozpráva aj o vlastnom zážitku na prahu smrti, ktorý sa veľmi podobá na zážitky spomínané v tejto knihe. John Lilly ich zaraďuje do tej istej kategórie ako zážitky v izolácii. Ukazuje sa, že izolácia spolu s halucinogénnymi drogami a blízkym kontaktom so smrťou, môžu byť jedným zo spôsobov ako vstúpiť do novej oblasti vedomia.

2. Sny, halucinácie a vidiny

Podľa mienky niektorých, zážitok na prahu smrti predstavuje len splnenie želania vo forme sna, fantázie alebo

halucinácie, ktorá sa uvedie do činnosti pod vplyvom rôznych faktorov - liekov, nedostatku kyslíka, izoláciou atď. Zážitky na prahu smrti sú pre týchto ľudí len vidiny.

Proti tomuto stanovisku chcem uviesť niekoľko argumentov. Zvážme najprv vysokú podobnosť v obsahu i postupnosti, ktorú nachádzame v rôznych hodnoteniach. Tá je zrejmá i napriek skutočnosti, že opisované zážitky nie sú v súlade s vnútorným očakávaním či predstavami postihnutých ľudí. Obrazy jednotlivých štádií zážitku navyše nápadne pripomínajú obrazy starých ezoterických spisov, ktoré sú pre našich ľudí úplne cudzie.

Druhou skutočnosťou je to, že ľudia, s ktorými som hovoril, nie sú obeťami psychóz. Zapôsobili na mňa ako mimoriadne citovo vyrovnaní, normálni, pre spoločnosť užitoční ľudia. Sú zamestnaní a zastávajú dôležité funkcie, ktoré si zodpovedne plnia. Žijú príkladným rodinným životom, starajú sa o deti a majú priateľov. Takmer každý z nich zakúsil vo svojom živote iba jednu nezvyčajnú udalosť. A čo je najpodstatnejšie - všetci títo ľudia dokážu jasne rozlišovať medzi snami a skutočnosťou.

A práve oni mi hovoria, že to, čo zažili v blízkosti smrti, neboli žiadne sny, ale udalosti, ktoré sa im naozaj stali. V priebehu svojho rozprávania ma neustále ubezpečovali, že ich skúsenosti sú celkom určité a bez akejkoľvek pochybnosti reálne.

Poslednou skutočnosťou je nezávislé potvrdenie niektorých údajov získaných v stave mimo tela. Moje záväzky mi zabraňujú publikovať mená a isté identifikujúce podrobnosti. Sám som však počul i videl dosť takýchto argumentov a neprestávam nad nimi žasnúť. Som presvedčený, že každý, kto bude tieto zážitky aspoň trochu systematicky sledovať, nájde viacero udivujúcich dôkazov. Verím, že prinajmenšom začne pochybovať, či zážitky na prahu smrti patria medzi sny alebo do veľmi odlišnej kategórie.

Vo svojej záverečnej poznámke chcem ešte povedať, že „vysvetlenia“ nie sú len abstraktné intelektuálne systémy.

V určitom zmysle sú projekciami ega tej osobnosti, ktorá ich vytvorila. Človek sa odjakživa citovo priam dojemne spája s tým vedeckým vysvetlením, ktoré vytvoril alebo prijal.

Počas svojich prednášok o udalostiach na prahu smrti som sa stretával so zástancami mnohých typov interpretácie. Ľudia, ktorí sú orientovaní na fyziologické, farmakologické alebo neurologické vysvetlenia, budú považovať svoj smer za prirodzený základ vysvetlenia i vtedy, ak budú konkrétne prípady ich výklad očividne negovať. Zástancovia Freuda vidia vo svetelnej bytosti projekciu Krista, zatiaľ čo žiaci Junga v ňom spoznajú kolektívne nevedomie atď. *ad infinitum*.

Nechcem ponúkať žiadne moderné vysvetlenie, ale snažil som sa iba zdôvodniť, prečo veľmi nedôverujem novým, tak často navrhovaným teóriám. Moja koncepcia znie jednoducho: Nechajme aspoň otvorenú možnosť, že zážitky na prahu smrti sú netradičným javom, pre ktorý môžeme vytvárať originálne spôsoby vysvetlenia a interpretácie.

6

Dojmy

Pri písaní tejto knihy som si bol plne vedomý, že moje úmysly a názory sa môžu veľmi ľahko interpretovať nesprávne. Vedecky orientovanému čitateľovi chcem povedať, že moja práca nie je vedeckým dielom. A svojim kolegom - filozofom odkazujem, že netápem v ilúziách - nedokázal som existenciu života po smrti. Dôkladný rozbor týchto otázok by si vyžiadal rozsiahlu diskusiu o mnohých technických detailoch, a to by vysoko prekročilo rámcu knihy. Obmedzím sa preto len na niekoľko stručných poznámok.

V takých špeciálnych disciplínach ako je logika, právo a veda, majú slová „záver“, „dôkaz“ a „zdôvodnenie“ presnejšie stanovený význam ako v hovorovom jazyku. V bežnom živote sa tieto slová používajú prakticky voľne. V hociktorom populárnom časopise ľahko nájdeme takmer neuveriteľný príbeh, ktorý má slúžiť ako „dôkaz“ veľmi nepresvedčivého tvrdenia.

Ak je v logike daný súbor premís, potom to, čo môže a nemôže byť na ich základe povedané, nie je otázkou nejakého vlastného názoru. Je to naopak veľmi presne a prísne určené istými pravidlami, predpismi a zákonmi. Ak tu niekto tvrdí, že dospel k nejakému záveru, implicitne tým dokazuje aj to, že hocikto iný, kto začne čerpať z rovnakej premisy, musí dôjsť k tomu istému názoru - záveru, pokiaľ sa nedopustí chyby v logike.

Tieto poznámky naznačujú, prečo odmietam robiť nejaké „závery“ z mojej štúdie a prečo hovorím, že sa nesnažím vykonštruovať dôkaz starovekej doktríny o prežití telesnej smrti. Napriek tomu si myslím, že správy o zážitkoch na prahu smrti sú veľmi významné. Mojou snahou je nájsť strednú cestu ich interpretácie, ktorá by ich nezavrhovala

ako zážitky bez vedeckého alebo logického dôkazu, ale rovnako ani nevyhlasovala za senzačné potvrdenie života po smrti.

Naša súčasná neschopnosť vytvoriť dôkaz nemusí byť obmedzením, ktoré je v samotnej podstate zážitku na prahu smrti. Možno ide len o obmedzenie nášho súčasného spôsobu vedeckého a logického myslenia. Názory a stanoviská vedcov a logikov sa v budúcnosti môžu značne líšiť od dnešných. (Nezabúdajme, že logika a vedecká metodológia nie sú statické a nemenné systémy, ale dynamické a vyvíjajúce sa procesy.)

Na konci tejto štúdie sa tak ocitám bez záverov a dôkazov. Ponúkam čosi oveľa menej určité - pocity, otázky, analógie a nevyjasnené záhady. V skutočnosti by bolo vhodnejšie nepýtať sa ma, k akým záverom som dospel na základe svojej štúdie, ale skôr na to, ako ma téma ovplyvnila. Odpovedať môžem len slovami: Je veľmi pôsobivé vidieť a počuť človeka hovoriť o svojom zážitku na prahu smrti, i keď nie je ľahké zachytiť to všetko v písanom slove. Zážitky pri stretnutí so smrťou boli pre nich veľmi reálnymi udalosťami a mojím kontaktom sa stali pravdivé i pre mňa.

Uvedomujem si, že táto úvaha je psychologická, a nie logická. Logika je niečím všeobecne záväzným, kým psychologické domnienky nemôžu mať všeobecnú platnosť. Tie isté okolnosti môžu dvoch ľudí zmeniť a ovplyvniť celkom rozdielne. Závisí to od dispozícií a charakteru človeka. Nechcem budiť dojem, že môj postoj k tejto štúdii je záväzný pre každého. V tomto prípade by niekto mohol položiť otázku: Ak je interpretácia zážitkov v konečnom dôsledku subjektívnou záležitosťou, načo ich potom máme študovať? Na to môžem odpovedať, že smrť a jej podstata neprestáva byť predmetom univerzálneho záujmu človeka. Verím, že všetko, čo vrhne nejaké svetlo na jadro smrti, nám môže iba prospieť.

V mnohých povolaniach a akademických oblastiach sa ukazuje nutnosť lepšieho pochopenia tejto témy. Potrebuje

ho lekár, ktorý sa stretáva so slzami a nádejami umierajúceho pacienta a takisto kňaz, ktorý pomáha ľuďom pripraviť sa na smrť. Potrebujú ho psychológovia a psychiatri, aby mohli vypracovať účinné a spoľahlivé metódy pre terapiu citového narušenia. K tomu musia vedieť, čo je to vedomie a či môže existovať mimo tela. Ak nie, potom by sa ťažisko psychologickkej liečby prenieslo s konečnou platnosťou na lieky, elektrické šoky, operáciu mozgu a pod. Ak by sa však ukázalo, že vedomie môže existovať bez tela a že je to stav jemu vlastný, potom by terapia duševných porúch musela vyzeráť v konečnom dôsledku inak. A to už nie sú ba akademické a profesionálne otázky . . .

Týka sa to hlboko každého z nás, pretože naše poznanie smrti môže podstatne zmeniť spôsob, akým žijeme vlastné životy. Ak sú zážitky, o ktorých som rozprával, reálne, potom budú mať ďalekosiahly vplyv na všetko, čo robíme so svojim životom. A tak sa môže stať pravdou vízia, že nedokážeme plne pochopiť toto bytie, kým sa aspoň na okamih nepozrieme za jeho hranice.

RAYMOND A. MOODY

ÚVAHY O
ŽIVOT PO
ŽIVOTE

ÚVAHY O ŽIVOTE PO ŽIVOTE

Po publikovaní knihy *Život po živote* Dr. Moody pokračoval vo svojom výskume zážitkov na prahu smrti. Rozprával sa s ďalšími stovkami mužov a žien, ktorí sa ocitli v blízkosti smrti, alebo boli vyhlásení za klinicky mŕtvych. V tejto knihe zaznamenáva po prvýkrát niektoré nové prvky, s ktorými sa nestretol v prípadoch uvedených v prvej knihe. Keďže svedectvá o živote po smrti pribúdajú, Dr. Moody nás privádza o krok bližšie k objasneniu najväčšej záhady ľudstva.

Abrahám mu povedal: Majú Mojžiša a prorokov, nech ich poslúchajú. On však odvetil: Nie, otec Abrahám, ale keby niekto z mŕtvych išiel k nim, kajali by sa. Odpovedal mu: Keď Mojžiša a prorokov neposlúchajú, nedajú sa presvedčiť, ani keby niekto z mŕtvych vstal.

Evanjelium podľa Lukáša 16:29—31

Nie je to zvláštne,
že z myriád tých,
čo prešli bránou tmy
sa nikto nevracia,
aby nám vravel o ceste,
ktorú ak chceme objaviť,
ňou kráčať musíme aj my.

Omar Khayyám „Rubáiyát“

POĎAKOVANIE

Táto kniha vznikala niečo vyše roka. Za ten čas mi pomohlo veľa ľudí a inštitúcií pri jej koncipovaní a časovom rozvrhu. Predovšetkým by som chcel poďakovať stovkám nadšencov, ktorí mi porozprávali alebo napísali o svojich duchovných zážitkoch z obdobia, keď boli v bezprostrednom ohrození života. S vďakou oceňujem poznámky, otázky, myšlienky a upozornenia na príslušnú literatúru, ktoré mi boli s ochotou posielané.

Elisabeth Kübler-Ross, M. D., ma povzbudila k ďalším rozhovorom s ľuďmi, ktorí sa stretli so smrťou. Ian Stevenson, M. D., pomohol pri zostavovaní časti o metodológii. George Ritchie, M. D., prečítal rukopis a prispel cennými poznámkami v čase, keď bol sám veľmi zaneprázdnený prácou i písaním knihy o svojom vlastnom zážitku. Beverley Belk, M. D., nám na základe svojej praktickej múdrosti a klinického bystrozraku dala mnoho zaujímavých návrhov, ako by sa mohli robiť štúdie o tomto jave. John Audette strávil veľa času v knižnici pri hľadaní literatúry o predmete tejto knihy a pri zostavovaní bibliografie.

Zvláštna vďaka patrí Johnovi Egleovi z Mockingbird Books, ktorý nám pomohol v toľkých prípadoch, že ich tu všetky uvádzať ani nemôžem. V neposlednom rade chcem vyjadriť ocenenie mojej manželke Louise a mojím dvom synom za všetko, čo spravili pre vydanie tejto knihy.

OBSAH

Úvod /151

1 NOVÉ PRVKY /153

Vízia poznania /155

Svetelné mestá /159

Ríša zmätených duchov /161

Prípady nadprirodzenej záchrany /164

2 SÚD /169

3 SAMOVRAŽDA *IIII*

4 REAKCIE DUCHOVENSTVA /185

5 HISTORICKÉ PRÍKLADY /195

6 ĎALŠIE OTÁZKY /207

EPILÓG /233

METODOLOGICKÉ ÚVAHY /238

ÚVOD

Táto kniha, ktorá je pokračovaním predchádzajúcej knihy Život po živote, prináša rozšírenie a doplnenie jej niektorých základných myšlienok a zistení.

Od vydania Život po živote som mal možnosť hovoriť s mnohými ďalšími ľuďmi, ktorí mali zážitky na prahu smrti. Nové prípady sa množia tak rýchlo, že naozaj už nie som schopný sledovať ich presný počet. Tak v predchádzajúcej štúdii, ako i teraz sa u niektorých jedincov konštatovala klinická smrť, zatiaľ čo iní vyviazli z kritickej situácie bez vážneho zranenia alebo skutočnej nehody. V celom tom rozsiahlom materiáli, ktorý sa nazhromaždil, sa stále opakovalo 15 spoločných prvkov, uvedených v prvej knihe. Stretol som sa však s niektorými novými a neobyčajnými zážitkami, ktoré zrejme počet základných prvkov rozšíria.

Celé roky som nemohol pochopiť, prečo správy o zážitkoch (ak sú také bežné, ako som zistil ja) nezberajú aj iní ľudia. Cítil som, že moja osamelá štúdia môže vyvolať dojem, že som si to všetko vymyslel. Napadlo mi dokonca, že to možno vôbec nie je rozšírený jav - len nejakou podivnou súhrou náhod som narazil na tých pár prípadov, ktoré sa niekedy vyskytli alebo ešte vyskytnú. Bola to pre mňa strašná predstava. Pri písaní Život po živote som stále očakával akési potvrdenie v podobe opakovateľnosti - t. j. , že nejaký iný, rovnako orientovaný a snaživý bádatel', sám objaví veľké množstvo podobných udalostí.

Od všetkých obáv ma z podstatnej časti oslobodil posledný vývoj. Zistil som, že niekoľko ďalších lekárov, v prvom rade Dr. Elisabeth Kubler-Ross, podniká rovnaký výskum a speje k totožným výsledkom. Keď táto lekárka dostala výtlačok mojej knihy ku korektúre, oznámila vydavateľovi,

že rovnocennú publikáciu mohla napísať i na základe svojej vlastnej práce. Konštatovala, že má tiež stovky takýchto prípadov a že chce venovať tejto téme celú knihu. Mnohí lekári a kňazi mi povedali, že už dlho registrujú izolované príhody tohto druhu a sami cítia, že by mohlo ísť o celkom rozšírený jav.

Ked' som v minulosti prednášal o týchto veciach, jednotlivci, ktorí ich sami zažili, sa potom u mňa zastavili a rozprávali sme sa o všetkom medzi štyrmi očami. V posledných mesiacoch som si všimol novú otvorenosť a ochotu ľudí o tom diskutovať. Niektorí hovorili o svojich zážitkoch verejne a bez obáv už počas mojich prednášok. Mnoho ďalších poslucháčov tak našlo príležitosť bezprostredne sledovať rozprávanie o zážitkoch z prvej ruky a hneď aj vnímať trochu z tepla a úprimnosti, s ktorými som sa stretával doposiaľ iba sám.

Na základe tohto vývoja môžem teraz s presvedčením povedať, že tento jav - nech už symbolizuje čokoľvek - je javom rozšíreným. V skutočnosti je taký prirodzený, že čoskoro sa nebudeme pýtať, či existuje, ale skôr: „Čo si máme o ňom myslieť?“ Jedným z cieľov prvej knihy bolo tento jav iba predstaviť a naznačiť, že podobné prípady môžu objaviť aj druhí, ktorí sa o to budú zaujímať. Súčasnosť nám presvedčivo ukazuje, že zážitky na prahu smrti pútajú pozornosť širokej verejnosti.

1

Nové prvky

Pri štúdiu veľkého množstva správ o zážitkoch na prahu smrti, ktoré som nazhromaždil po dokončení knihy *Život po živote*, som sa stretol s niekoľkými novými prvkami, ktoré sa v prvej knihe nevyskytli. Každý z týchto prvkov mi v tejto kapitole opísalo viacero ľudí. Nie sú ani zďaleka také bežné ako pôvodných pätnásť. Okrem zložiek „nadprirodzenej ochrany“ sa všetky tieto neobvyklé elementy vyskytli pri mimoriadne dlhých zážitkoch.

VÍZIA POZNANIA

Niekoľko ľudí mi povedalo, že počas svojho stretnutia so smrťou letmo zhladli celú oddelenú oblasť existencie, v ktorej všetko poznanie - či už o minulosti, prítomnosti alebo budúcnosti - akoby koexistovalo v nejakom bezčasovom stave. Táto situácia sa opisovala tiež ako moment osvietenia, v ktorom mal človek pocit úplného poznania. Pri snahe objasniť tento aspekt zážitku sa všetci zhodli na tom, že je v konečnom dôsledku neopísateľný. Všetci súhlasili, že pocit úplného poznania nepretrval ich návrat, a tak si nepriniesli späť so sebou nijakú vševedúcnosť. Vízia ich však neodradila od učenia v prítomnom živote, ale skôr do neho povzbudila.

Tento zážitok sa prirovnával k záblesku univerzálneho pochopenia, k nejakému ústavu vysokého stupňa vzdelávania, k „škole“ a „knížnici“. Každý pritom zdôrazňoval, že slová, ktorými sa snaží opísať tento zážitok, sú len matné odrazy skutočnosti, ktorú chcú vyjadriť. Osobne sa nazdá-

vam, že za všetkými opismi sa v jadre skrýva rovnaký stav vedomia.

Jedna žena, ktorá „zomrela“, podala počas rozsiahleho interview túto správu:

„Spomenuli ste, že ste mali víziu poznania, ak to môžem tak nazvať. Môžete mi, o nej porozprávať?“

„Stalo sa to asi po tom, keď mi pred očami prebehol môj život. Zrazu sa mi zdalo, že všetko poznanie - čo začalo od samého počiatku a bude pokračovať bez konca - že v jednej sekunde som pochopila tajomstvá všetkých vekov, celý význam vesmíru, hviezd, mesiaca - všetkého. Ale keď som sa rozhodla pre návrat, toto poznanie sa stratilo a nepamätám si z neho nič. Predpokladám, že keď som urobila to rozhodnutie (návrat), bolo mi oznámené, že poznanie mi neostane. Volali ma naspäť moje deti . . .

Predo mnou sa otvorilo všemocné poznanie. Cítim, že mi oznámilo, že budem ešte dosť dlho chorá a ešte sa niekoľkokrát ocitnem blízko smrti. A naozaj som prežila krízové stavy. Povedali mi, že to bude preto, aby som z mysle vymazala poznanie . . . že mi boli prezradené univerzálne tajomstvá a budem potrebovať istý čas, kým na všetko zabudnem. Pamätám si však, že som raz vedela, že sa to naozaj stalo. Ale nebol to dar, ktorý si môžem ponechať, ak sa vrátim. Rozhodla som sa pre svoje deti . . . Spomienka ostala jasná, iba tá prchavá chvíľa poznania sa stratila, ten pocit zmizol, keď som sa vrátila do svojho tela.

Znie to hlúpo! Nuž, skutočne hlúpo, keď to poviete nahlas . . . alebo znie to tak iba mne, pretože nikdy som nebolo schopná sadnúť si a porozprávať sa o tom s niekým iným.

Neviem, ako to vysvetliť, ale vedela som . . . *Biblia* hovorí: Všetky veci vám budú odhalené. Na okamih neexistovala otázka, ktorá by nebola mala odpoveď. Ako dlho som to vedela, neviem určiť. Chýbal pozemský čas.“

„Akou formou vám bolo poznanie podané? V slovách alebo obrazoch?“

„Bolo to vo všetkých formách komunikácie - obrazy, zvuky, myšlienky. Hocičo a všetko. Zdalo sa, že neexistuje nič, čo by

nebolo známe. Sústreďovalo sa tam celé poznanie, nielen jedna oblasť."

„Nechápem jednu vec. Veľa času vo svojom živote som strávil pri hľadaní poznania, pri učení. Keď sa odohrá niečo 'také, nestáva sa všetko učenie nezmyselným?'"

„Omyl! Stále hľadáte poznanie, i keď sa vrátite späť. Ja ho tiež neprestávam hľadať . . . nie je to hlúposť, ak sa tu snažíte nájsť odpoveď. Cítila som, že je to súčasť nášho poslania . . . nielen pre jedného človeka, má to využiť celé ľudstvo. Vždy sa usilujeme pomôcť druhým tým, čo vieme a poznáme."

V tomto rozprávaní by som chcel upozorniť na jeden moment. Žena mala jasný pocit, že zmyslom jej dlhého zotavovania bolo, okrem iného, aby zabudla na poznanie, ktoré jej ostalo odhalené. Predpokladá to činnosť neznámeho mechanizmu, ktorého funkciou je zablokovať dosiahnutý stupeň poznania tak, aby sa nedalo preniesť do fyzického stavu bytia.

Pôsobivá je podobnosť medzi týmto poňatím a predstavou, ktorú metaforicky a poeticky vyjadril Platón vo svojom rozprávaní o Erovi, bojovníkovi, ktorý sa vrátil do života na pohrebnej hranici. Er uvidel veľa vecí z posmrtného života, ale povedali mu, že sa musí vrátiť do fyzickej reality, aby oznámil druhým, čo je to smrť. Tesne pred svojím návratom videl duše, ktoré sa pripravovali k zrodeniu do života:

„Všetky putovali do Údolia zabudnutia cez strašnú a dusivú horúčavu. Neboli tam žiadne stromy, ani iné rastliny. Večer sa utáborili pri Rieke zabudnutia, ktorej vody nikdy nenesú žiadne plavidlo. Tam ich požiadali, aby sa napili určitého množstva vody a tí, ktorí sa neovládli, napili sa nad mieru a každý pritom zabudol na všetko. A potom, keď zaspali a prišla polnoc, nastalo hrmenie a zemetrasenie a oni boli náhle unášaní vzduchom; jeden tým smerom, druhý iným, k miestu ich zrodenia, ako padajúce hviez-

dy. Sám Er sa nesmel napiť, ale hovorí, že nevie ako a kadiaľ sa vrátil do tela. Keď otvoril oči, videl, ako leží na úsvite na pohrebnej hranici.*'

V oboch prípadoch do popredia vystupuje téma o nevyhnutnosti zabudnutia poznania, ktoré človek mal v stave bezčasovosti. Pri inom interview mi jeden mladý muž povedal:

„Nuž, bol som v škole . . . a bola to skutočná škola, nešlo o nič imaginárne. Keby som si nebol absolútne istý, povedal by som: ‚No, možno, že som tam bol.‘ Teraz sa nemýlim. Nebol tam nikto, a predsa sa tam pohybovali ľudia. Pretože, keď ste sa pozreli okolo, neregistrovali ste nič . . . ale keď ste dávali pozor, cítili ste a vnímali okolo seba prítomnosť iných bytostí . . . Bolo to ako na vyučovaní, ktoré neprestáva . . .”

„Veľmi zaujímavé. Jeden človek mi povedal, že vstúpil do niečoho, čo by nazval ako „knížnice“ alebo „ústavy vyššieho vzdelávania“. Je to niečo podobné, čo máte na mysli vy?”

„Presne! Keď počujem, čo hovoril, viem s istotou, že prežil to, čo ja. A predsa . . . slová, ktoré používam, sú iné, pretože nie sú naozaj slová . . . neviem to opísať. Nedá sa to s ničím porovnať. Je to miesto, ktoré je vlastne poznaním . . . Sú to skúsenosti a vedomosti, ktoré máte okamžite k dispozícii. Áno! Prijímate do seba vedomosti . . . Zrazu poznáte odpovede . . . Akoby ste sa sústredili v tej škole na jedno miesto a automaticky sa vám z neho vynorilo poznanie. Akoby ste absolvovali desiatky kurzov rýchleho čítania.

A viem doslova, čo ten človek hovoril . . . Stále hľadám poznanie. Môžete sa k nemu dopracovať i sami. Ale ja sa modlím a prosím o múdrosť, o múdrosť viac ako o všetko . . .”

Žena v stredných rokoch to opísala takto:

„Bola v tom jedna chvíľa - nuž, neexistuje spôsob, ako to vyja-

dríť - ale, akoby som naraz vedela všetko . . . V istom okamihu to vyzeralo, akoby nebola potrebná žiadna komunikácia. Zdalo sa mi, že čokoľvek by som chcela vedieť, vedela by som to."

SVETELNÉ MESTÁ

V prvej knihe som konštatoval, že som nestretol ani jeden prípad, v ktorom by bolo opisované „nebo“, aspoň nie v rámci našich konvenčných predstáv. Tentoraz som však hovoril s mnohými ľuďmi, ktorí s pozoruhodnou podobnosťou rozprávali, že zahliadli aj iné oblasti bytia, ktoré by sa dali identifikovať ako „nebeské“. Je zaujímavé, že v niekoľkých prípadoch sa opakoval rovnaký výraz: „svetelné mesto“. V ďalších aspektoch nám tak pripomínajú obrazy zo scén, ktoré nachádzame v *Biblii*.

Jeden muž stredného veku, ktorému prestalo pracovať srdce, mi povedal:

„Zlyhalo mi srdce a klinicky som bol mŕtvy . . . Pamätám si všetko veľmi živo . . . Náhle som znečitlivel. Zvuky mi začali znieť akosi z diaľky . . . Celý ten čas som si dokonale uvedomoval, čo sa deje. Počul som, ako prestal pracovať srdcový monitor. Videl som sestru, ako vošla do izby a dvihla telefón. Pribehli lekári, sestry a ošetrovatelia.

Keď sa všetko začalo strácať, počul som zvuk, ktorý nedokážem opísať. Znelo to ako nejaký trecí bubon, akési šumenie - ako keď sa voda valí cez úžľabinu. Vystúpil som hore. Bol som asi meter nad svojím telom a pozeral sa naň. Videl som aj ľudí, ako na mne pracujú. Nemal som nijaký strach. Asi po sekunde alebo dvoch som sa otočil a začal sa dvíhať. Bola tam tma - môžete to nazvať diera alebo tunel - a tam som zbadal priesvitné svetlo. Bolo stále jasnejšie. Zdalo sa mi, že idem cez neho.

Zrazu som sa ocitol kdesi inde. Navôkol sa rozlievalo zlaté svetlo. Nikde som však nevidel jeho zdroj. Bolo proste všade, prichádzalo z každej strany. Znela tam hudba. Mal som pocit, že sa nachádzam niekde v prírode s potokmi, trávou, stromami a vrchmi. Ale keď som sa rozhladol - ak to chcete tak nazvať - neboli

tam nijaké stromy a veci, ako ich bežne poznáme. Najväčšou záhadou bolo, že tam existovali ľudia. Nie však vo forme alebo tele, ako ho poznáme, žili proste tam.

A ten dokonalý pokoj, istota a láska . . . Akoby som sa stal ich súčasťou . . . Tento zážitok mohol trvať celú noc alebo len sekundu . . . neviem."

Takto to opísala jedna žena:

„Začala som cítiť akési chvenie. Obkolesilo ma - triaslo sa mi celé telo. Odkiaľ prišlo, neviem. Vtedy som sa však oddelila. Potom som videla svoje telo . . . Chvíľu som tam ostala a pozorovala lekárov a sestry, ako na ňom pracujú. Horela som od zvedavosti, čo sa bude diať . . . Pozorujem ich . . . Jedna sestra siahla ponad posteľ po kyslíkovú masku a ruka jej prešla cez moje hrdlo . . .

A potom som sa vzniesla a šla cez ten tmavý tunel . . . Vstúpila som do čierneho otvoru a vyšla von - do žiarivého svetla . . . O chvíľu som sa stretla so svojimi starými rodičmi, s mojím otcom a bratom, ktorí už zomreli . . . Všade dookola sa trblietalo najkrajšie svetlo. Krásny kút! Boli tam farby - jasné farby - nie také ako na zemi, ale jednoducho neopísateľné. A žili tam aj ľudia, šťastní ľudia . . . Všade navôkol stáli, niektorí boli zhromaždení v skupinách. Mnohí z nich sa učili . . .

Kdesi v diaľke . . . som videla akési mesto. Rozkladali sa tam budovy, samostatné stavby. Boli jasné, svietivé . . . Vo fontánach sa trblietala voda a znela krásna hudba. Všetko sa jagalo a iskrilo čarovným svetlom . . . Keby som tam vošla, myslím, že sa už nevrátim . . . Povedali mi, že ak tam pôjdem, nemôžem sa viac vrátiť . . . musím sa rozhodnúť sama."

Jeden starší muž hovoril:

„Sedel som na stoličke. Chcel som vstať, ale čosi ma udrelo priamo do hrude . . . Oprel som sa o stenu. Opäť si sadám a zase úder! Akoby ma ktosi trafil kováčskym kladivom do pŕs. Bol som v nemocnici . . . a tam mi oznámili, že sa mi zastavilo srdce. Okamžite bol pri mne lekár."

„Pamätáte si niečo z tohto obdobia?"

„Nuž, je to miesto . . . Naozaj krásne, ale nedá sa opísať. Skutočne tam existuje. Nedokážete si ho jednoducho predstaviť. Keď sa dostanete na druhú stranu, tečie tam rieka. Presne ako v *Biblii* ... 'Je tam rieka ...' Má hladký povrch, je ako sklo ... A cez tú vodu kráčate. Ja som šiel ..."

„Aký ste mali vtedy pocit?"

„Šiel som. Jednoducho som kráčal. Bolo to ale krásne. Je to nádherné. Nijako sa to nedá opísať. Máme nepochybne krásu aj tu dole - so všetkými kvetmi a ostatným . . . Nedá sa to však porovnať. Tam je neuveriteľný pokoj a mier. Máte jednoducho pocit, že odpočívate. Neexistovala žiadna tma."

RÍŠA ZMÄTENÝCH DUCHOV

Niekoľko ľudí mi hovorilo, že v určitej chvíli zahliadli iné bytosti, ktoré akoby boli uväznené vo veľmi nešťastnom stave existencie. Tí, ktorí tieto zmätené bytosti opisujú, sa zhodli v určitých bodoch. Po prvé, zdalo sa im, že príznaky neboli v skutočnosti schopné vzdať sa svojho pripútania k fyzickému svetu. Jeden muž rozprával, že bytosti, ktoré videl, „zjavne neboli pripravené prejsť na druhý svet, pretože ich boh žil ešte tu." Znamená to, že stále boli pripútané k nejakému konkrétnemu predmetu, osobe alebo zvyku. Všetci ďalej poznamenali, že bytosti vyzerali „otupené" a ich vedomie bolo na rozdiel od ostatných akési obmedzené. A nakoniec hovorili, že títo „otupení duchovia" boli tam zrejme len dovtedy, kým nevyriešili problém alebo ťažkosť, ktorá ich v komplikovanom stave zdržiavala.

Všetky tieto spoločné aspekty môžeme pozorovať v nasledujúcom úryvku z interview so ženou, ktorá bola asi pätnásť minút považovaná za mŕtvu.

„Spomínali ste, že ste videli ľudí - duchov, ktorí pôsobili veľmi zmätene. Mohli by ste mi o nich povedať?"

„Zmätení ľudia? Nevieť presne, kde som ich videla . . . Ale keď som sa tam prechádzala, našla som tam akúsi matnú oblasť - na rozdiel od žiarivého svetla. Postavy sa viac podobali na ľudí, ale žiadne neboli celkom ľudské, ako sme my.

To, čo by sa dalo považovať za hlavu, mali zohnuté dole; vyzerali smutne a deprimované; nohy vláčili za sebou, akoby ich niekto pospájal reťazou. Nevieť, prečo to hovorím, keď si nepamätám, žeby som ich nohy videla. Nepoznala som tie bytosti, ale vyzerali unavené, otupené a stiesnené. Zdalo sa, že sa takto vláčia a krúčia celé veky a nevedia kam majú ísť, koho nasledovať, alebo čo hľadať.

Keď som prechádzala okolo, ani nezdvihli hlavy, aby sa pozreli, čo sa deje. Akoby uvažovali: „Už je koniec. Čo mám robiť? Načo je to všetko?“ Stále to isté beznádejné, zúfalé správanie - bez perspektív a schopnosti pochopiť seba alebo čokoľvek iné.

Zdalo sa, že sa nepretržite pohybujú a nesadnú si. Nemali však nijaký konkrétny smer. Pustili sa rovno dopredu, potom zabočili doľava, prešli niekoľko krokov a zabočili zasa doprava. A absolútne nič nerobili. Čosi stále hľadali, ale čo, to neviem."

„Myslíte, že si uvedomujú fyzický svet?"

„Nie, neuvedomujú si nič - ani fyzický svet, ani duchovný. Ako by boli uväznení kdesi uprostred. Možno, že majú nejaký kontakt s fyzickým svetom. Čosi ich pripútava dole, pretože stále akoby boli ohnutí a hľadeli tam . . . možno, že pozerali na niečo, čo neurobili, alebo mali spraviť. Nevedeli sa rozhodnúť, pretože všetci pôsobili tým najžalostnejším dojmom; nebolo v nich nijakej farby života."

„Vyzerali teda zmätene?"

„Veľmi zmätene. Akoby zabudli všetko o sebe - kto sú, čo sú - akoby stratili svoju identitu."

„Tvrдите, že boli kdesi medzi fyzickým svetom a tým, kde ste sa zdržiavali vy?"

„Všetko sa začalo opustením fyzickej nemocnice. Cítila som, že

stúpam nahor. Bolo to tam, než som naozaj vošla do tunela - ako som o ňom hovorila - a predtým, než som vstúpila do duchovného sveta, kde je toľko žiarivého svetla - ale nie slnečného. To svetlo obklopovalo všetko a bolo jasnejšie ako slnko, ale neboleli z neho oči a vôbec neoslepovalo. Na jednom mieste som spozorovala monotónny a šedivý priestor. Mám priateľa, ktorý je farboslepý. Tvrdí, že celý svet pozná len v odtieňoch a tónoch sivej farby. Pre mňa sú však farby veľmi dôležité - a toto bolo čosi ako čierno-biely film s nádychom vyblednutej šedivosti.

Neuvedomovali si ma. Vôbec nedali najavo, že som tam. Bolo to veľmi deprimujúce.

Zdalo sa, akoby sa chceli rozhodnúť; pozerali sa naspäť a nevedeli, či majú ísť ďalej, alebo sa vrátiť k telám. Stále sa dívali dole a nikdy smerom nahor. Nechceli kráčať ďalej, aby odhalili svoju budúcnosť. Kdesi som čítala o duchoch; aj oni boli priehľadní. Mala som dojem, že sú ich tam celé zástupy."

Niektorí ľudia, keď tento jav opisovali, si všimli, že tieto bytosti sa zrejme snažili neúspešne komunikovať s osobami, ktoré boli ešte fyzicky živé. Jeden muž mi rozprával veľa takýchto prípadov ešte z čias, keď bol pomerne dlhý čas „mŕtvy". Raz videl kráčať po ulici muža, ktorý si vôbec neuvedomoval, že sa nad ním vznáša jeden z takýchto otupených duchov. Cítil pritom, že duch bol za života matkou toho muža a nebol schopný vzdať sa svojej pozemskej úlohy. Neustále sa mu preto snažil radiť, čo má robiť.

O ďalšom prípade sa hovorí v nasledujúcom úryvku z interview s jednou ženou.

„Videli ste niekoho z nich, ako sa snaží komunikovať s inými (fyzickými) ľuďmi?"

„No, bolo vidieť, ako sa usilujú nadviazať kontakt, ale nikto si neuvedomoval, že sú tam. Ľudia ich jednoducho ignorovali . . . Usilovali sa komunikovať, ale neexistoval spôsob, ako sa k ľuďom dostať. Oni ich vôbec nevnímali."

„Dedukovali ste niečo z toho, čo chceli povedať?"

„Zdalo sa mi, že jeden z tých duchov je žena, ktorá sa chce dostať k deťom a jednej staršej žene v dome. Nevedela som, či je to matka tých detí alebo dcéra tej staršej ženy, ale snažila sa k nim preniknúť. Zmyslom jej snahy bol pokus o zblíženie. Ony sa však ďalej hrali a nevenovali jej žiadnu pozornosť. Tá staršia žena si robila v kuchyni svoju prácu a vôbec si neuvedomovala prítomnosť ducha.“

„Chcela im oznámiť niečo konkrétne?“

„Nuž, viac-menej im chcela radiť. Znie to teraz možno trochu nadnesené, ale snažila sa ich vyvarovať omylov a chýb: ‚Nerobte to ako ja, potom sa vám nič nestane! Pomáhajte druhým, aby ste nedopadli takto!‘

Nechcem moralizovať, ani robiť kázeň, ale myslím, že je to želanie, ktoré nám chcela oznámiť . . . Zdalo sa, že v tom dome chýba láska, ak to môžem tak povedať . . . Akoby si priala odčiniť niečo, čo spravila . . . Je to zážitok, na ktorý nikdy nezabudnem.“

PRÍPADY NADPRIRODZENEJ ZÁCHRANY

Často mi ľudia rozprávali o svojich zážitkoch na prahu smrti, pri ktorých boli zachránení pred fyzickou smrťou zásahom nejakého duchovného fenoménu či bytosti. Vo všetkých týchto prípadoch sa dotyčné osoby ocitli (vedome alebo nevedome) v kritickej životnej situácii, z ktorej už neboli schopní uniknúť vlastnými silami. Niektorí sa dokonca už vzdali a chystali zomrieť. V tej chvíli sa však zjavilo svetlo alebo zaznel hlas, ktorý ich pred touto, zdanlivo neodvratnou smrťou zachránil. Ľudia, čo to prežili, tvrdia, že ich život sa potom zmenil a cítili, že boli spasení úmyselne. U všetkých sa zároveň prehĺbila náboženská viera.

O zážitku tohto typu, ktorý sa stal široko-ďaleko známy, rozpráva vo svojej knihe Catherine Marshall. Opisuje v nej

príhodu z detstva, kde bol zachránený Peter Marshall od pádu do priepasti v hmle hlasom, ktorý naň odzadu zavolať. Tento zážitok ho hlboko ovplyvnil a neskôr sa rozhodol stať kňazom. Uvádzam časť interview, v ktorom sa opisuje takýto typ „záchrany“.

Jeden muž sa zúčastnil na záchranných prácach pri priemyselnej havárii a dostal sa do uzavretej nádrže, do ktorej sa pod vysokým tlakom vháňala para a žeravá kyselina. Spomína si:

„Bola tam strašná horúčava. Zreval som: ‚Berte ma stade! Som v pasci!‘ Utekal som čo najďalej do rohu a schoval si tam tvár. Všetko bolo také horúce, že ma začalo páliť cez odev. A vtedy som si uvedomil, že sa tu za pár minút asi rozvarím. Myslím, že vo chvíli vlastnej slabosti som sa vzdal. Povedal som si proste: ‚Je to tu. Som mužom smrti.‘ Horúčava bola taká veľká, že som nemohol otvoriť oči. Celý čas som ich mal privreté. Ale zdalo sa mi, že sa priestor osvietil neznámou žiarou. Vtedy sa ozval ten verš z Písma, ktorý som toľkokrát v živote počul a nikdy pre mňa nič zvláštne neznamenal: ‚Som stále s vami.‘ Počul som ho zo smeru, ktorý, ako sa neskôr ukázalo, bol jedinou cestou záchrany.

Nebol som schopný otvoriť oči, ale to svetlo som videl a šiel za ním. Opakujem, že oči som mal celý ten čas zatvorené. Lekár mi ich dokonca nemusel vôbec ošetrovať. Nedostala sa do nich žiadna kyselina . . . ”

„Zmenilo to nejakú vaš život?“

„Keď som sa vrátil do zamestnania, ľudia, ktorí tam pracovali, hovorili, aký som bol pokojný, keď sa to skončilo. Nie som nijaký hrdina a nemám nadbytok odvahy. Zdrojom môjho pokoja a rozhodnosti bola tá neviditeľná ruka, ktorá ma vyviedla z nebezpečnosti. Nebolo to vo mne. Ten hlas, ktorý ma zachránil, mi vliol aj odvalu.“

Viem, že to bola ruka Ježiša Krista, čo zasiahla pre moju záchranu. Myslím, že tu nejde o nejaký osobný názor, ja jednoducho verím, že to bola vôľa božia, ktorá ma vyviedla z miesta katastrofy. V tom čase som nežil v optimálnom kontakte s Bohom,

ako by som mal. Udalosť ma k nemu hodne priblížila. Mám ešte problémy, ale teraz som presvedčený, že Boh môže zakročiť a zachrániť človeka v momente hraničnej krízy. On dokáže všetko. Naučil som sa na neho spoliehať."

„Keď ste počuli ten hlas, bol to obyčajný, fyzický hlas?"

„Nie. Znel výraznejšie. Viac bol zosilnený. Nepochyboval som, že ho počujem. Nepochyboval som ani o tom, z akého smeru prichádza. Keby prišiel zľava alebo sprava a bol by som šiel tam, okamžite by ma zabilo. Práve preto som ostal živý, lebo som ho počul z jedného smeru a ten som rešpektoval . . . Z vlastnej iniciatívy by som nikdy nebol vykročil do tej horúčavy. Vedel som však, kam idem.

V tom hlase bolo cítiť rozkaz - nebola to nijaká otázka, či nechcem ísť tým smerom. Prvé, čo sa mi v mysli vynorilo, bolo: ‚Som tu dole celkom sám! Teraz zomriem.‘ A keď som počul ten hlas, nemal som už ani najmenšiu pochybnosť. Vedel som, že bez pomoci sa stade nedostanem."

„Ako dlho to trvalo?"

„Celú večnosť! Inými slovami: keď leziete takých pätnásť metrov cez kyselinu, každý pohyb robíte, čo najrýchlejšie. Povedal by som, že sa to všetko odohralo za dve-tri minúty, odkedy som zistil, že som v pasci. Pre mňa to bola celá večnosť!"

„To svetlo sa vám zdalo ako normálne, fyzické?"

„Nič podobné som predtým nevidel. Niečo také by ste mohli pozorovať pri pohľade na slnko. V uzavretej nádrži bola tma. Zrazu som videl veľké jasné svetlo a počul ten hlas. Neregistroval som nijakú postavu alebo niečo podobné. Celú cestu som šiel za tým svetlom."

„Neboleli vás z toho svetla oči? Nebolo nepríjemné doň pozeráť?"

„Nie. Ani trochu.“

„Malo nejakú konkrétnu farbu?“

„Nie. Nevidel som nič iné, len jasné biele svetlo. Bolo ako slnko - akoby ste hľadeli do slnka.“

Ďalší muž uviedol:

„Stalo sa to počas druhej svetovej vojny . . . slúžil som ako pešiak v Európe. Zažil som niečo, na čo nikdy nezabudnem . . . Videl som, ako nepriateľské lietadlo letí strmhľav priamo k budove, v ktorej sme sa zdržiavali. Spustilo paľbu . . . Prach z guliek sa víril a približoval rovno k nám. Veľmi som sa zľakol. Zdalo sa mi, že nás všetkých zabije.“

Nevidel som nič, ale pocítil som pri sebe niečo, čo na mňa zapôsobilo mimoriadne upokojujúco. Láskový, nežný hlas povedal: ‚Som tu s tebou, Reid. Tvoj čas ešte neprišiel.‘ Náhle som sa cítil tak príjemne a uvoľnene . . . Od toho dňa sa smrti nebojím ani trochu.“

Nakoniec je tu rozprávanie ženy, ktorá prekonala veľmi silnú infekciu. Prípád je pozoruhodný tým, že pacientka dostala inštrukcie, ako má sama vykonať resuscitáciu:

„Všetci lekári sa už vzdali. Povedali, že umieram . . . Dostala som sa do kritického bodu, v ktorom som cítila, ako život z môjho tela uniká . . . Vnímala som ešte, čo hovoria, ale nevidela som nič. Chcela som ostať vychovávať deti a hrať úlohu v ich živote . . .“

Vtedy som počula prehovoriť ku mne boží hlas. Bol to ten najmilujúcejší, najnežnejší hlas . . . Viem, že som vtedy nestratila rozum, ako by si mohli niektorí myslieť . . . Počula som aj ostatných v miestnosti, v pozadí . . . ale vnímala som iba Jeho hlas. Povedal mi, že ak chcem žiť, budem musieť dýchať . . . a tak som to skúsila. Keď som sa nadýchla, začala som sa vracáť späť. Potom mi prikázal, aby som sa nadýchla ešte raz. Vtedy sa do môjho tela vrátil život . . .“

Lekári sa čudovali. Všetci sa už vzdali a samozrejme, že nepočuli ten hlas. Nemohli pochopiť, čo sa stalo.“

Na záver tejto kapitoly chcem čitateľovi pripomenúť, že v nej určite nenašiel bežné štádiá zážitku na prahu smrti. Vyskytli sa však v dostatočnom množstve prípadov a každý z nich bol, v rámci svojho zážitku, spojený s prvkami, ktoré som uvádzal predtým. Napríklad, v prvom interview, týkajúcom sa vízie poznania, opisovala táto žena aj pobyt mimo tela, prechod cez tunel, prehľad života a mnoho ďalších spoločných prvkov. Podobne sa vyskytuje prechod cez tunel a stav mimo tela i v dvoch prípadoch, citovaných v časti o „svetelných mestách“. V ďalších situáciách mi všetky tieto prvky - podobne ako tie, ktoré som uvádzal skôr - opísali obyčajní ľudia, ktorí zážitky nehľadali, nezaujímali sa o ne a v podstate o nich nevedeli. Ale potom nemali ani najmenšie pochybnosti o reálnosti toho, čo videli.

2

Súd

Pri diskusii o knihe *Život po živote* jeden recenzent uviedol:

„Časť, ktorá popisuje modely posmrtného života, určite vyvolá ostrú kontroverziu medzi rôznymi náboženskými skupinami. Väčšina osôb vo svojich rozhovoroch vôbec nespomínala kritickú fázu rozhodovania medzi odmenou a trestom - čo by bolo v súlade s tradičnými predstavami o súde sv. Petrom pred povolením vstupu do posmrtného života.“

Keďže na túto okolnosť poukázalo veľa ľudí, pokúsme sa nájsť v týchto zážitkoch niečo, čo by bolo aktuálne porovnať k súdu v súlade s teologickými predstavami. Pri svojich rozhovoroch som sa neustále stretával s opisom panoramatickej, farebnej a trojrozmernej vízie o udalostiach dosiahnutého života skúmanej osoby. Niektorí ľudia zdôrazňovali, že počas vízie videli iba hlavné udalosti. Iní však tvrdili, že počas tejto panorámy pozorovali každú maličkosť, ktorú niekedy urobili; každú myšlienku, ktorá im napadla. Všetky veci - dobré i zlé - tam boli zobrazené naraz, súčasne. Pamätáme si tiež, že k osudovej panoráme dochádzalo pomerne často za prítomnosti „svetelnej bytosti“, ktorú mnohí kresťania identifikovali ako Krista. Táto bytosť im položila otázku, ktorá mala v podstate tento význam: „Čo si urobil so svojim životom?“

Keď som na ľudí naliehal, aby vysvetlili zmysel otázky, čo najpresnejšie, väčšina z nich dospela nakoniec k formulácii, ktorú najvýstižnejšie vyjadril jeden muž. Povedal, že otázka znela - či robil to všetko v živote preto, lebo miloval druhých, teda či bola pre neho motiváciou láska. Môžeme konštatovať, že v tej chvíli nastal akýsi súd, pretože

keď v tomto vyššom stave vedomia videli svoje sebecké skutky, pociťovali veľkú ľútosť, a naopak, keď sa pozerali na udalosti, v ktorých preukázali lásku a veľkorysosť, cítili uspokojenie.

Je zaujímavé poznamenať, že v skúmaných prípadoch to nebol súd zo strany svetelnej bytosti, ktorá zrejme milovala a akceptovala ľudí s bezvýhradnou oddanosťou, ale skôr z hĺbky duše samotného súdeného. V tomto smere je pre nás dôležitá časť z evanjelia podľa Matúša 7:1-2, kde sa hovorí:

„Nesúďte, aby ste neboli súdení. Lebo akým súdom vy súdite, takým aj vás budú súdiť. Akou mierou vy meriate, takou i vám namerajú.“

V dnešných anglických verziách Nového zákona (ktoré sa vydávajú tiež pod názvom *Dobrá správa pre moderného človeka*) sa zaužíval tento preklad:

„Nesúďte iných, aby vás nesúdil Boh - pretože Boh vás bude súdiť rovnako, ako vy súdite druhých a bude sa riadiť podľa tých istých pravidiel, akými sa riadite vy.“

Nie som odborník v štúdiu *Bible* a nemôžem určovať, ktorý z oboch prekladov je presnejší. Je však zaujímavé, že iba z pohľadu zážitkov na prahu smrti sa pôvodný preklad zdá aktuálnejší - súd sa konal v ich vnútri. V tomto stave si sami uvedomili, čo mali a čo nemali robiť a podľa toho sa aj odsúdili.

Keď som nad tým uvažoval, napadlo mi, že najbežnejšou témou zážitkov na prahu smrti je pocit akéhosi odhalenia. Z istého hľadiska je možné nás, ľudí, charakterizovať ako bytosti, ktoré veľa svojho času strávia skrytí za najrozličnejšími maskami. Hľadáme svoju vnútornú istotu v peniazoch a moci, snažíme sa vyvolať v sebe pocit, že sme lepší než tí druhí a sme pyšní na svoju spoločenskú triedu, stu-

peň vzdelania, farbu pokožky, peniaze, moc, krásu tela, na svoju úlohu muža alebo ženy atď. Skrášľujeme si telá odieváním, schovávame svoje najvnútornejšie myšlienky a určité činy pred zrakmi iných.

Vo chvíľach smrti však všetky tieto masky nevyhnutne padajú. Človek zrazu pozoruje každú svoju myšlienku, každý svoj čin zobrazený v trojrozmernej farebnej panoráme. Ak stretne iné bytosti, hovorí, že poznajú každý jeho nápad, plán, zámer a *vice versa*. Zisťuje, že v tomto stave sa nekomunikuje pomocou slov, ale vnímajú sa priamo samotné myšlienky. To sa stupňuje až do tej miery, že, ako to definoval jeden muž, „. . . cítite sa vo veľkých rozpakoch, ak sú okolo vás ľudia, ktorí nerozmýšľajú tak ako vy.“

Krása fyzického tela alebo farba pokožky už nemôže byť zdrojom hrdosti. Ľudia tu v skutočnosti fyzické telá už stratili. Krása, ktorá sa teraz objavuje, nemá nič spoločné s fyzickým organizmom - jediným jej zdrojom je duša. Mizne aj stotožnenie sa s určitým pohlavím; väčšina ľudí cíti, že v tomto stave nemá žiadne špecifické črty muža alebo ženy. Je preto celkom prirodzené, že v posledných chvíľach existencie vystupujú do popredia dve kvality, ktoré sú také charakteristické pre ducha - láska a poznanie.

Ďalšia pozoruhodná črta životného prehľadu tkvie v tom, že okrem svojich činov videli niektorí ľudia pred svojimi očami aj ich následky pre druhých. Najživšie to opísal jeden muž, keď povedal:

„Najprv som sa ocitol von z tela a videl ležať svoj fyzický organizmus. Potom som si uvedomil svetlo - nič, len svetlo - bolo všade okolo mňa. Potom sa všade dookola začali mihať obrazy z môjho života. Dalo by sa to charakterizovať ako zámer - aby som si to mohol pozrieť. Za mnohé veci som sa naozaj veľmi hanbil. To svetlo mi ukazovalo, čo bolo zlé, kde som spravil chybu. A s veľkou realitou . . .

Zdalo sa, že tento pohľad naspäť, či spomienky, alebo čo to bolo, malo hlavne zhodnotiť celý rozsah môjho života. Ako nejaký

súd . . . Potom zrazu svetlo stemnelo a začala konverzácia; nie však slovami, ale v myšlienkach. Keď som niečo videl, alebo prežíval nejakú dávnu minulosť, bolo to akoby som ju pozoroval cez oči (mohli by ste povedať) všemocného poznania, ktoré ma viedlo a pomáhalo mi zorientovať sa.

Na túto časť si veľmi dobre pamätám. Neukázalo mi iba výsledok, ale aj dosah vplyvu na druhých ľudí. Všetko som prežíval, boli s tým spojené pocity a väzba s poznaním . . . zistil som, že sa nestrácajú ani naše myšlienky . . . bola tam každá idea . . . naše myšlienky nezanikajú . . ."

Táto situácia sa môže pokladať za veľmi nepríjemnú, keď mnohí ľudia sa vracajú s pocitom, že musia zmeniť svoj život.

Pozrime sa na nasledujúce úryvky z rozhovoru s dvoma mužmi:

(1) „Nikomu som nepovedal o svojom zážitku, ale keď som sa vrátil, zmocnilo sa ma neodolateľné, naliehavé, páľčivé želanie robiť niečo pre druhých ľudí . . . Hanbil som sa za všetko, čo som spravil, alebo nevykonal vo svojom živote. Cítil som, že to potrebujem robiť a nemôžem čakať.“

(2) „Keď som sa z toho vrátil, rozhodol som sa, že bude lepšie, ak sa zmením. Všetko som oľutoval. Nebol som spokojný so životom, ktorý som dovtedy viedol. Chcem začať lepší život.“

Hoci sa ma veľa ľudí pýta, či som nehovoril s niekým, kto by opisoval peklo, pravdou ostáva, že v tom obrovskom materiáli, ktorý som nazhromaždil, ani jeden človek nevykresľuje obraz, podobajúci sa archetypnému peklu. Chcel by som však poznamenať, že nikdy som nerozprával s človekom, ktorý pred svojím zážitkom patrila medzi nejakých skutočných zločincov. Všetci boli normálni, príjemní ľudia. Ich priestupky boli menšie - rovnakých sa dopúšťame všetci. Ťažko by preto mohol niekto očakávať, že budú poslaní do ohnivej jamy. Na druhej strane, nič z toho, čo som uviedol, možnosť pekla nevyklučuje.

Niektorých ľudí zjavne trápi skutočnosť, že svetelná bytosť miluje bezvýhradne všetkých ľudí a odpúšťa im, napriek ich nedostatkom, ktoré sa tak názorne pred nimi odkrývajú. Ja môžem povedať len toľko, že milujem svoje deti napriek ich chybám a určite ich budem milovať aj v budúcnosti, bez ohľadu na to, čo by mohli spraviť.

Iní sú zasa nespokojní, že tieto zážitky sa nejavia v súlade s predstavou posledného súdu na konci sveta. Ja tu však nijakú disharmóniu nevidím. Každý, kto by sa vrátil zo svojej „smrti“ a hovoril by, že prešiel posledným súdom - klame. Keďže koniec sveta ešte nenastal, každá správa o ňom v rámci zážitku na prahu smrti, by vyvrátila platnosť samotnej udalosti. Posledný súd nie je vôbec vylúčený a ľudia, ktorí prežili svoju smrť, to v žiadnom prípade nevyvracajú. Naopak, mnohí, s ktorými som hovoril, vyjadrili presvedčenie o tom, že príde. Treba však dodať, že túto skutočnosť prijímajú na základe písomnej autority a neodvodzujú ju z ničoho, čo sa dozvedeli, alebo pozorovali počas svojho zážitku blízko smrti.

Pojmy neba a pekla, súdu a posledného súdu, konca sveta a božej milosti sú všetko eschatologické definície, na ktorých sa rozvíjajú diskusie medzi teológmi. Všetky sú veľmi závažné a také komplikované vo svojej dôležitosti, že je veľmi ťažké hovoriť o nich priamo naším obyčajným jazykom. Preto sa na ich vyjadrenie niekedy používajú obrazné, názorné termíny.

Keď prejdeme históriou maliarstva v Európe, stretneme sa v jednotlivých obdobiach s rôznymi symbolmi predstavujúcimi súd, ako napríklad kniha záznamov či účtov, súdny dvor alebo váhy (váženie duší). Platón v mýte o Erovi hovorí o „značkách“, ktoré majú na sebe duše pred súdom. V *Tibetskej knihe mŕtvych* je tento pojem zobrazený ako „zrkadlo karmy“.

Účastníci zážitkov stále zdôrazňovali, že slová, ktorými sa snažia opísať svoje dojmy, sú len analógie alebo metafory, ktoré nikdy nemôžu dokonale vystihnúť to, čo leží ďa-

leko za možnosťami ľudského jazyka. Nemusí nás preto prekvapovať, že slová, ktoré používame v dnešnej dobe techniky, sú odvodené z rôznych oblastí vedy. Stačí len spomenúť optiku, keď ľudia hovoria o obrazoch, diapozitívoch alebo o filme. Symbolika dnešných opisov nám pripomína rýchly nástup techniky v oblasti fotografie a televízie, alebo projektov s trojrozmerným hologramom či okamžitou odozvou.

Moja posledná poznámka sa týka otázky, čo by sa mohlo stať s takými osobami, ktoré majú na svedomí zverstvá fašizmu. Ak to, o čom mi hovorili moji respondenti, prežíva každý, predstavme si na chvíľu, čo by sa s nimi odohralo počas takéhoto životného prehľadu. A to zvlášť vtedy, ak by videli nielen svoje sebecké skutky, ale aj ich následky pre druhých. Tí, čo patrili k pôvodcom fašistických zverstiev, boli zrejme tak dokonale zbavení akejkoľvek lásky, že dokázali spôsobiť smrť miliónov nevinných obetí. Zapríčinili nespočetné individuálne tragédie odlúčenia rodičov od detí, manžela od manželky, priateľa od kamaráta. Obeť boli nepredstaviteľne ponižované a strávili celé roky v slzách, bolesti a o hlade. Ak pôvodcovia zla zažili to isté, čo skúsili ľudia na prahu smrti, potom všetko to umieranie videli živo a presvedčivo pred svojimi očami. Ani v najdivokejšej fantázii si nedokážem predstaviť hroznejšie a neznesiteľnejšie peklo.

3

Samovraždá

Termín „samovražda“ sa používa v súvislosti so širokou škálou spôsobu správania, zameraného - aspoň potenciálne - na vlastné zničenie. Svoj pôvod má v rôznych motívoch alebo psychických stavoch a pácha sa za veľmi rozmanitých okolností. Už veľa storočí zápasí ľudstvo s mnohými aspektmi samovražedného správania. Spočiatku sa skúmalo hlavne z hľadiska teologického, etického a filozofického. Neskôr sem pribudlo ešte hľadisko sociálne a psychologické. Napriek tomuto dlhému výskumu ostalo veľa otázok otvorených.

Na základe skutočnosti, že niektorí ľudia, navrátení do života po veľmi tesnom kontakte so smrťou, hovorili o duchovných zážitkoch, môže vzniknúť otázka, čím novým prispeli ich správy k riešeniu problematiky samovraždy. Musíme predovšetkým zdôrazniť, že úvahy o zážitku na prahu smrti nevysvetľujú s konečnou platnosťou všetky záhady spojené so samovraždou. V najlepšom prípade si môžeme položiť dve otázky: 1. Vracajú sa ľudia zo zážitku na prahu smrti s nejakým iným a zvláštnym postojom k samovražde, i keď sa o ňu sami nepokúsili? 2. Líšia sa zážitky na prahu smrti samovrahov od zážitkov ostatných?

Hoci ľudia, ktorí skúsili stretnutie so smrťou, často cítili, že sa už nechceli vrátiť, všetci odmietajú samovraždu ako prostriedok návratu do tohto stavu. Odchádzajú späť do života s pocitom, že práve v priebehu zážitku na prahu smrti pochopili, že musia v živote splniť nejakú úlohu. Prichádzajú naspäť s vážnym a horlivým postojom a prijímajú ho so všetkými podobami a prejavmi. Ani jeden z mojich respondentov sa nijako neusiloval o zopakovanie svojho zážitku na prahu smrti.

V čase, keď som dokončil rukopis prvej knihy, stretol som len veľmi málo prípadov zážitkov, ktoré nastali v dôsledku pokusu o samovraždu. Myslím, že je to pochopiteľné. Tieto osoby nie sú ochotné hovoriť o svojich skúsenostiach, pretože môže u nich pretrvávať pocit viny zo zúfaleho činu. Odvtedy som však objavil niekoľko ďalších prípadov. Všetci títo ľudia sa zhodli v jednom bode: vnímali, že ich pokus o samovraždu nič nevyriešil. Ocitli sa presne v tých istých problémoch, z ktorých plánovali samovraždou uniknúť. Ťažkosť, ktorej sa chceli zbaviť, nech už bola akákoľvek, ostávala s nimi aj tam, na druhej strane, a to - nevyriešená.

Jedna osoba spomínala, že bola akoby „uväznená“ v situácii, ktorá vyprovokovala jej pokus o samovraždu. Mala pocit, že celé dejstvo sa neustále a dookola opakuje:

„Ten problém, o ktorom som vám hovorila, nezdá sa mi taký dôležitý, keď sa naň pozerám ako dospelý človek. Ale vtedy, v tom veku, videl sa mi veľmi podstatný . . . Nuž a to všetko sa odohralo tam, i keď som bola „mŕtva“. Vyzeralo to, že sa udalosť opakuje, znova od začiatku. Prešlo to ešte raz do konca a ja som uvažovala: ‚Chvalabohu, že to skončilo.‘ A potom prišla repríza a ja som si pomyslela: ‚Ó, nie, nie zasa to isté!‘“

Všetci uviedli, že po prekonanom zážitku už nikdy nebudú rozmýšľať o samovražde. Uvedomili si, že spravili chybu a boli radi, že im tento pokus nevyšiel. Keď som sa jedného muža spýtal, či by sa vo svetle tohto zážitku rozhodol opäť k samovražde, odpovedal:

„Nie. Nikdy by som to už nespravil. Nabudúce zomriem prirodzene, pretože vtedy som si uvedomil, akým krátkym časovým obdobím je náš život, koľko toho treba urobiť, kým ste tu. A keď zomriete, začína večnosť.“

Je celkom zaujímavé, že spomínané názory a skúsenosti sa tak blízko zhodujú so stanoviskami vyjadrenými vo veľ-

mi starých teologických argumentoch proti samovražde. Mnohí teológovia a filozofi celé veky vystupovali proti samovražde, vychádzajúc z predpokladu, že náš život je v skutočnosti určitou úlohou alebo „darom“ od Boha a preto nemáme právo na svoj život siahauť. Platón v diele *Phaedo* naráža na doktrínu, podľa ktorej všetci sme zariadení na zemi na určité miesto a nesmieme z neho ujsť. Tvrdí, že v podstate patríme Bohu a on sa o nás stará. Nemôžeme sa preto týmto spôsobom svojej úlohy zbavovať. V stredoveku Tomáš Akvinský presadzoval názor, že život je určitý dar od Boha a že len Boh má právo posúdiť, kedy sa má skončiť. John Locke, anglický filozof sedemnásťstoročia, ktorému vďačíme za niektoré myšlienky vo Vyhlásení nezávislosti a v ústave, taktiež zdôrazňoval, že sme božím majetkom, Boh nás tu posielal s určitou úlohou a nie preto, aby sme svoje posty svojvoľne opúšťali.

Podobne, nemecký filozof Immanuel Kant, veľmi svojrázny mysliteľ medzi ostatnými, napísal:

„ . . . len čo začneme skúmať samovraždu z hľadiska náboženstva, okamžite ju vidíme v pravom svetle. Boli sme umiestnení do tohto sveta za určitých podmienok a za určitým účelom. Samovrah sa protiví vôli svojho stvoriteľa; prichádza na druhý svet ako ten, kto svoje miesto opustil; musí sa k nemu pristupovať ako k rebelovi voči Bohu . . . Boh je náš vlastník, my sme jeho majetkom, jeho prozreteľnosť pracuje pre naše dobro.“

Neuvádzam všetky argumenty preto, aby som podporil ich správnosť a logiku, alebo odsúdil samovraždu z hľadiska etiky či morálky. Chcem len poukázať, že veľmi podobné pocity, týkajúce sa zmyslu života a vzťahu k samovražde, sú vyjadrené v teologických postojoch, ako i v slovách a myšlienkach ľudí, ktorí prežili vlastnú smrť.

Uvedomujem si, že zážitky, ktoré som citoval v tejto kapitole, môžu vyvolať lavínu otázok. Niektorí tvrdili, že v určitých kultúrach samovražda nie je morálne odsudzovaná, ako je to všeobecne v našej kultúre. Môže byť dokonca

považovaná za čin hodný úcty, ako je to v prípade japonských samurajov. Mohli by sme sa spýtať: „Opisoval by rituálny samovrah z takejto spoločnosti po resuscitácii rovnaký druh zážitku?“

Mnohí ďalej uvádzali, že v skutočnosti sa všetci nejakým spôsobom dopúšťame samovraždy. Ide o názor, že pravdepodobne každý z nás vykonáva nejakú činnosť, o ktorej by sme mali vedieť, že v konečnom dôsledku poškodí naše zdravie alebo spôsobí smrť. Tri najvypuklejšie negatíva v našej spoločnosti sú: fajčenie, prijímanie potravy s vysokým obsahom cholesterolu a riadenie motorových vozidiel pod vplyvom alkoholu. Ľudia sa nevzdávajú spomínaných slabostí, napriek poznaniu, že táto ich činnosť môže nakoniec skončiť smrťou v dôsledku choroby alebo vo forme dopravnej nehody. Mohli by sme sa spýtať, aký je rozdiel medzi takýmto správaním a „skutočnou samovraždou“? V ktorom bode tohto spektra samovražedného správania by začali účinkovať „tresty“, o ktorých sa hovorí vo vyššie spomínaných úryvkoch?

Niektorí ľudia sa dopúšťajú samovraždy z altruistických dôvodov, napríklad aby zachránili druhých. Čo by prežívali tí, ktorí podstupujú takúto hrdinskú smrť? A čo sa deje s osobami, ktoré si siahajú na život v mukách psychotickej depresie alebo ich postihla nenahraditeľná strata?

Je známa skutočnosť, že mnohí potencionálni samovrahovia sa nechcú naozaj zabiť, ale plánujú len takýmto spôsobom upozorniť na svoje problémy a potreby. Mnohí psychiatri sa naopak nazdávajú, že jedinci, ktorí majú sklony k nehodám, sú ľudia, síce vedome neprechováajúci úmysly zabiť sa, ale tento cieľ ostáva i naďalej v ich podvedomí. Ž tohto pohľadu by potom boli ich zdanlivé nehody vlastne podvedomé pokusy o samovraždu.

Nikto nepozná konečné odpovede na takéto zložité otázky a tieto problémy ani ja nechcem zjednodušovať. Môžem len konštatovať-, že zážitky na prahu smrti, ktoré nastali pri

pokuse o samovraždu, sa líšili od ostatných v tých aspektoch, ktoré som tu uviedol.

Keď sa spýtali na tento problém jedného môjho priateľa - psychiatra, ktorý tiež absolvoval zážitok na „druhom svete“ počas klinickej smrti v dôsledku infekcie, dal na to zaujímavú odpoveď. Vyjadril vieru, že Boh je vo svojej podstate omnoho chápacejší a odpúšťa oveľa viac, než sme schopní pochopiť my, ľudia, a že Boh sa postará o všetky tieto veci v harmónii so svojou láskou a múdrosťou. Čo potrebujú samovrahovia od nás, svojich najbližších, nie je súd, ale láska a porozumenie.

4

Reakcie duchovenstva

Vo svojom predsluve ku knihe *Život po živote* Dr. Elisabeth Kübler-Ross predpovedala, že takýto typ štúdie vyvolá kritiku členov cirkvi. Do istej miery to bola pravda. Veľa kresťanských kňazov rôznych vierovyznaní mi však hovorilo o svojom nadšení a záujme o tento druh štúdia a pozývalo ma prednášať na túto tému do svojich cirkevných zhromaždení.

Mnohí kňazi sa mi zdôverili, že majú farníkov, ktorí im rozprávali o vlastných zážitkoch na prahu smrti. Zrejme boli potešení pochopením zo strany niekoho, kto svojím povolaním prekračuje rámec duchovenstva. Nemálo kňazov cíti, že tieto zážitky potvrdzujú to, čo sa hovorí o posmrtnom živote v *Biblii*. Kresťanský orientovaný časopis *Guidepost* uverejňuje podobné príbehy už celé roky.

Jeden metodistický kňaz mi porozprával príbeh, ktorý sa odohral ešte skôr, ako sme začali na výskume zážitkov na prahu smrti spolupracovať. Uvádzam úryvok z nášho dialógu, kde sme diskutovali o význame vlastnej práce.

KŇAZ: „Tá pani bola smrteľne chorá. Trpela na chorobu obličiek. Keď som s ňou hovoril o smrti ešte predtým, než zomrela, potvrdzoval som svoju vieru v život po smrti. Povedal som jej, že ju posilnil istý výskum lekárov, ktorí sa rozprávali s ľuďmi po úspešných resuscitáciách. Pacientku to vzrušilo. Sama sa k téme Vrátila počas niekoľkých ďalších mojich návštev.

Pri pohrebnej reči som potom spomenul tieto rozhovory a skutočnosť, ako to ovplyvnilo vieru nebohej. Ľudia v laviciach počúvali s nesmiernym záujmom. Tvrdil som im, že táto žena žije ďalej a verí tomu aj môj priateľ, lekár. Mala veľmi rada svojho manžela. Keď pred niekoľkými rokmi zomrel, zdalo sa, akoby zahynula aj časť z nej. A pri kázni som povedal, že odišla za ním a sú niekde

spolu s Kristom. Nemyslel som to obrazne alebo symbolicky, chápal som to doslova. To ich utešilo . . .

Po pohrebe sa stalo čosi neobvyklé. Ľudia sa pri mne zastavujú obyčajne po kázni v nedefu a vyjadrujú uznanie, ale nikdy nie po pohrebe. Bola to neslýchaná udalosť. Vtedy ku mne prišlo asi desať ľudí, aby vyslovili obdiv nad mojou rečou pri pohrebe . . .

Základná vec, o ktorú sa snažím pri kázni, je viesť ľudí k láske. Upozorňujem ich, že v okamihu smrti prichádza Kristus a pýta sa: „Ako si miloval?“ Láska je to, čo zdôrazňuje Kristus. Neplatilo to len kedysi dávno pred dvetisíc rokmi, ale i teraz, keď ľudia umierajú a prechádzajú duchovným súdom v pozitívnom zmysle slova. Niekoľkokrát som biblický úryvok použil pre posilnenie ducha a viedol ľudí k pochopeniu dôležitosti lásky a viery."

Dr. MOODY: „Už skôr ste rovnako ako ja spomenuli, že máte pochybnosť, či mohla by veda dokázať existenciu života po smrti."

KŇAZ: „Nuž, keby sme mohli dokázať život po smrti, čo by sa rovnalo v podstate dôkazu existencie Boha, otriaslo by to celým systémom našej viery. Nemôžeme potvrdiť ani jeden z podstatných úkazov v živote. Najvyšší život sa musí prijímať s vierou. Keby sme boli schopní vytvoriť nejakú skratku a dokázali by sme, že život existuje aj za hrobom, ľudia by nepotrebovali nijakú vieru. Život je ale tajomstvo. Život po smrti je tiež veľká záhada.

A keby sme vedeli rozlúštiť kód, potom by sme nemuseli narábať s vierou - to by rozrušilo celý systém. V konečnom dôsledku sa preto musia tieto pravdy prijímať cez vieru. To, čo hovoria niektorí ľudia po svojom návrate do života, potvrdzuje moje presvedčenie a posilňuje ho. Upevňuje moju vieru, pretože som veriaci. Keby som ním nebol, nepresvedčilo by ma to."

To bol názor jedného metodistického kňaza, ale nedúfam, že takto bude so mnou súhlasiť každý kňaz. Niekoľko z nich už vystúpilo s konkrétnymi námietkami. Jedna prišla zo strany teologicky liberálnych kňazov, ktorí vidia funkciu cirkvi v jej etickom zameraní a zapájaní sa do sociálnych reforiem, zabezpečujúcich spravodlivosť pre všetkých.

Z takejto teologickej perspektívy dospeli k záveru, že záujem o prežitie telesnej smrti je staromódny. Počul som niekoľkých kňazov poznamenať, že majú pocit, akoby sa záujem o život po smrti strácal, alebo aspoň by sa strácať mal.

V zhode s týmto stanoviskom sa ma nedávno jeden starší episkopálny kňaz spýtal: „Nemali by ste radšej myslieť na tento svet a nie na druhý? Nie je tu dosť problémov, ktoré treba vyriešiť?“ Pokračoval ďalej a vysvetľoval, že v minulosti sa často rôzni vodcovia snažili odpútať pozornosť ľudí, ktorí boli obeťami sociálnej nespravodlivosti - od ich pozemskej biedy - prísľubom lepšieho života v nebi. To iba za predpokladu, že nevybočia z línie alebo nenarazia čnom na skalu, čo sa im môže stať, ak porušia určité pravidlá.

Jeho odpor voči štúdiu zážitkov na prahu smrti bol inými slovami založený na predstave, že doktríny o posmrtnom živote kedysi predstavovali maskované pokusy o sociálny útlak.

Do určitej miery súhlasím s postojmi vyjadrenými týmito predstaviteľmi duchovenstva. Cítim, že existuje veľa skutočnej sociálnej nespravodlivosti na tomto svete a ja sám by som bol rád, keby som mohol pomôcť odstrániť nezrovnalosti a napraviť chyby. Chápem, že príkaz „miluj svojho blížneho, ako seba samého“ je dôležitý a znamená, že by sme mali spraviť všetko, čo je v našich silách, aby sa zlepšili osudy našich blížnych a pomohlo sa tým, ktorí sú menej šťastní ako my.

Predsa však je tu niekoľko aspektov, v ktorých sa moja perspektíva a moje skúsenosti líšia od názorov kňazov. Prekvapuje ma ich konštatovanie, že záujem o fenomén osobného prežitia telesnej smrti je na ústupe, alebo že dokonca zaniká. Moje vlastné pozorovania sa ostro rozchádzajú s týmto názorom. Cítim, že sa rovnakým otázkam venuje ešte stále veľa ľudí. Zisťujem tiež, že nie som schopný odhaliť, prečo by sa záujem o sociálne problémy vylučoval so záujmom o život po smrti. Človek sa môže starať o blaho druhých, i keď si je plne vedomý existencie života

po smrti a zaujíma sa o nové zistenia, potvrdzujúce túto možnosť. Veľa ľudí, s ktorými som hovoril, skutočne vyjadriло intenzívnu chuť starať sa o šťastie druhých. Vrátili sa do života povzbudení vo svojej snahe pomáhať iným, pokiaľ sú tu na zemi. Súhlasím s takými cieľmi. Viera v posmrtný život nás vôbec nemusí odpútať od sociálnych problémov, ale naopak, môže byť pre nás podnetom, aby sme sa zasadili o ich vyriešenie.

Nemôžem ďalej súhlasiť ani so stanoviskom, že jediným alebo hlavným zmyslom udržiavania doktrín o živote po smrti, je odpútať ľudí od problémov ich existencie. Veľa ľudí mi povedalo o svojom strachu zo smrti. Nevedia sa zmieriť s predstavou, žeby ich vedomie pri smrti zaniklo. Iným chýbajú priatelia alebo príbuzní, ktorých stratili a dúfajú, že tieto osoby niekde ešte žijú. Spomínané záujmy sú veľmi vzdialené od otázok sociálnej nespravodlivosti alebo triedneho útlaku.

Môj prístup k týmto zážitkom bol navyše formovaný vlastnými lekáorskými cieľmi. Ľudia mi rozprávali - ako lekárovi - o svojich zážitkoch, ktoré boli v ich živote veľmi významné a vyskytovali sa pri kontakte s lekáorskými resuscitačnými metódami. Myslím, že tu ide aj o problém z hľadiska medicíny. Čo najhlbšie by som chcel pochopiť ich zážitky na prahu smrti, keď sa nachádzajú v opatere lekárov.

Nechcem tvrdiť, že moja perspektíva je v niečom lepšia ako úvahy liberálnych kňazov, ktoré som už spomínal. Moja je len odlišná. Ich pocit, že záujem o život po smrti upadá, môže byť spôsobený vlastným obmedzeným kontaktom s podobne zmýšľajúcimi kňazmi alebo farníkmi, ktorí sú orientovaní na svoje sociálne záujmy. Môj dojem, že táto otázka je stále aktuálna, môže byť rovnako spôsobená vlastnými nedostatočnými skúsenosťami s ľuďmi, ktorí prejavujú o túto oblasť záujem. Nemôžem však nikdy tvrdiť, že som spoznal, aká je mienka väčšiny kresťanov na túto problematiku.

Druhá skupina kňazov, ktorá vyslovila kritiku voči zážitkom na prahu smrti, hodnotí otázku z konzervatívneho teologického hľadiska. Mám na mysli tých, ktorí sú presvedčení, že zážitky na prahu smrti riadia satanské a démonické sily.

Nemám žiadne oficiálne vzdelanie v oblasti teológie. Oboznámil som sa len s prácami niektorých veľkých teológov, akými boli sv. Augustín, Tomáš Akvinský a Ján Kalvín. Spytaval som sa však svojich priateľov - kňazov a teológov — čo si myslia o takýchto obvineniach. Zhrnutím všetkých ich názorov sa dospelo k stanovisku, podľa ktorého možno tieto zážitky akceptovať ako reálne a prospešné, ak sa medzi iným ukáže ich vplyv na dotyčných ľudí formou bližšieho kontaktu s Bohom alebo výraznejším záujmom o štúdium náboženstva. Moje praktické výsledky tento trend potvrdili.

Podľa iných kňazov musí byť kritériom vízií ich zhoda s učením *Bible*. Súhlasili so mnou, že v tomto prípade bola základná podmienka splnená.

Musím sa priznať, že som bol znepokojený, keď ma obvinili - hoci len nepriamo - zo spolupráce s diablom. Moja náboženská viera je pre mňa veľmi dôležitá a nevedel som, ako sa účinne brániť proti obvineniam zo satanizmu. Uľahčilo sa mi trochu po rozhovore s metodistickým kňazom - prísny konzervatívcom a fundamentalistom. Uistil ma, že i jeho obvinili členovia sekty - ešte ortodoxnejšej, že patrí k pomocníkom Satana. Musím sa preto uspokojiť konštatovaním, že v tomto obrovskom, rozmanitom svete sa vždy nájde niekto, kto bude vašu motiváciu napádať a spochybňovať. Smiem iba dúfať, že ak sa pomýlim, objaví sa tiež niekto, kto ma privedie späť na správnu cestu.

V súvislosti s touto diskusiou treba spomenúť tretiu skupinu kňazov, ktorá nebola ani taká kritická, ako skôr ustráchaná. Odmietali komentovať zážitky a nazdávali sa, že patria skôr do oblasti medicíny. Tento jav by mal podľa

nich ostať v kompetencii lekára. Často odopierali hodnotiť zážitky s tvrdením, že ide proste o halucinácie. Tento postoj zaujímajú napriek skutočnosti, že ľudia si dávajú svoje zážitky do súvislosti skôr s náboženským životom a vierou ako s vlastným zdravím.

Prejavuje sa tu ešte jedna stará dilema - konflikt medzi odborníkmi z pozície ich kompetencie. Každá profesia má určitých členov, ktorí žiarlivo strážia svoje územie pred vpádom zvonku. Títo ľudia sa bránia, keď nejaký informovaný laik alebo človek z iného odboru rozoberá špeciálne otázky, súvisiace s ich vlastnou profesionálnou doménou. Všetky profesie majú tiež členov, ktorí sú veľmi neochotní, ak majú prejavíť záujem o nejaké javy, ktoré sa nachádzajú mimo ich pôsobnosti alebo špecializácie.

Určite je potrebné brániť sa ľahkovážnemu zjednodušovaniu zložitých problémov. Profesionálny exkluzivizmus má však svoje nevýhody a ťažkosti. Tento postoj napríklad brzdí rozvoj intelektu. S vysokou pravdepodobnosťou tiež vylučuje možnosť, aby nestranný pozorovateľ pomohol odborníkovi pri pochopení jeho predmetu skúmania.

Také stanovisko zrejme navyše predpokladá, že súčasné rozdelenie práce medzi profesie a odbory štúdia vyčerpáva celú realitu. Myslím si, že z hľadiska nejakého nového javu alebo problému musí byť naozaj nepríjemným osudom, ak sa tento úkaz ocitne na rozhraní medzi pôsobnosťami dvoch ľudských odborností.

Stretol som kňazov, ktorí zrejme neradi hovorili o niečom, čo aspoň v náznaku patrilo do kompetencie medicíny. Bol som veľmi prekvapený ich obranným postojom, ktorý zaujali pri diskusii o klinických aspektoch týchto prípadov. To však bolo v príkrom rozpore s ich hlbokým pochopením a záujmom o zdravotný stav i prognózu pacienta. Našiel som teda kňazov, ktorí nechcú hovoriť o zážitkoch na prahu smrti, pretože sa im zdá, že ide o javy z odboru medicíny. Na druhej strane, viacerí lekári mi prezradili, že odmietajú hovoriť o týchto zážitkoch so svojimi pacientmi, lebo

si myslia, že to patrí do oblasti ich náboženského života. Stručne povedané, mám dojem, že niektorí ľudia chápu tento jav ako jeden z úkazov, ktoré ležia na rozhraní dvoch svetov a sú predurčené k tomu, aby boli nepopulárne.

Väčšina kňazov, ktorých som už poznal alebo stretol v priebehu výskumu, sa zaujímala o moju prácu a schvaľovala ju. Potešilo ma to. Títo ľudia si uvedomili, že sa nesnažím dospieť k nejakým záverom a ani nevnučujem svoje pocity iným. Naopak, plne si uvedomujem svoje obmedzené možnosti a vítam kritiku i radu aj z iného pohľadu.

5

Historické příklady

Keď sa ma pred niekoľkými rokmi spýtali, či poznám nejaké historické príklady zážitkov na prahu smrti, musel som odpovedať záporne. Odvtedy sa však ukázalo, že existuje množstvo takýchto udalostí, ktoré sú zaznamenané v najstarších písomných pamiatkach. Myslím, že bude vhodné, ak tu uvediem niektoré podrobnejšie citáty z rôznych zdrojov, kultúr i období. Citáty sú len zlomkom materiálu, ktorý som zatiaľ nazhromaždil. Všetko to, čo sa dostalo ku mne, je pravdepodobne len špička ľadovca.

Príbeh ukameňovania apoštola Štefana sa vyzdvihuje ako jeden z možných zážitkov na prahu smrti. V Skutkoch apoštolských 7:54-58 sa hovorí, že predtým než bol Štefan ubitý na smrť rozzúreným davom (a zrejme predtým, než došlo k zjavnému zraneniu), zažil určitú víziu:

„Tu keď ho počuli, pukali hnevom vo svojich srdciach a zubami naňho škrípali. On však plný Ducha Svätého, uprene pohliadol k nebu, uzrel slávu Božiu a na pravici Božej stáť Ježiša, riekol: ‚Hľa, vidím nebo otvorené a Syna človeka stáť na pravici Božej!‘ Tu skríkli veľkým hlasom, zapchali si uši a spoločne sa vrhli na neho. I vyviekli ho za mesto, kde ho začali kameňovať. Svedkovia si odložili plášte pri nohách mladíka, ktorý sa volal Šavol.“

Ctihodný Beda bol anglický mních, ktorý žil v rokoch 673 až 735 nášho letopočtu. V roku 731 napísal *Históriu anglickej cirkvi a ľudu*. Medzi inými zázrakmi opisuje „návrat zo smrti“, ktorý sa napriek niektorým odlišnostiam veľmi podobá dnešným príbehom:

V tom čase sa stal pozoruhodný zázrak v Británii, ako kedysi za starých dôb. Aby totiž prebudil živých z duchovnej smrti, vrátil

sa jeden „mŕtvy“ muž späť do telesného života a rozprával mnohé prekvapujúce veci, ktoré videl, a niektoré z nich považujem za hodné stručnej zmienky. Bol hlavou rodiny na jednom mieste v krajine Northumberland, známej ako Cunningham, a viedol oddaný život s celou svojou domácnosťou. Raz ochorel a jeho stav sa stále zhoršoval, až prišla kríza a jedného večera zomrel. Ale na úsvite sa znovu vrátil k životu a na veľké zdesenie prítomných sa posadil. Všetci ušli, iba jeho žena, ktorá ho veľmi milovala, ostala pri ňom, chvejúc sa od strachu. Muž ju upokojoval slovami: „Neboj sa, pretože naozaj som unikol zo zovretia smrti a budem zasa žiť medzi ľuďmi. Ale odteraz nesmiem žiť tak, ako som žil a musím prijať celkom nový spôsob bytia.“ . . . Onedlho sa vzdal všetkých pozemských povinností a vstúpil do kláštora v Melrose, ktorý je takmer celý obkolesený zátokou rieky Tweed . . .

O svojom zážitku zvykol hovoriť toto: „Mojím sprievodcom bol pekný muž v žiarivých šatách a ticho sme kráčali asi severovýchodným smerom. Keď sme takto postupovali, prišli sme k veľmi širokému a hlbokému údoliu, ktoré bolo nekonečne dlhé . . . Čoskoro ma vyviedol z tmy von, do atmosféry jasného svetla. Pred nami sa týčila obrovská, nekonečne dlhá a vysoká stena, a to na všetky strany, kam som pozeral. Keďže som nevidel žiadnu bránu, okno ani vchod, začal som sa čudovať, prečo sme tu šli. Keď sme však k nej pristúpili, zrazu - neviem akým spôsobom - sme sa ocitli na jej vrchole. Za ňou sa rozprestierala široká, krásna lúka . . . Svetlo, ktoré zaplavovalo priestor, bolo silnejšie a jasnejšie ako lúče slnka na poludnie . . .“

(Sprievodca mi povedal): „Musíš sa teraz vrátiť do svojho tela a žiť ešte raz medzi ľuďmi. Keď budeš vážiť svoje činy starostlivejšie a zachováš svoje slová a spôsoby čestné a jednoduché, potom, po smrti, dostaneš nový domov medzi šťastnými duchmi, ktoré vidíš. Viedol som ťa tu iba preto, aby si objavil, aká bude tvoja budúcnosť.“

Keď mi to povedal, nechcel som sa vôbec vrátiť do svojho tela. Bol som príliš uchvátený príjemnosťou a krásou miesta i spoločnosti . . . Neodvážil som sa však postaviť proti vôli môjho sprievodcu a medzitým, neviem ako, som sa zrazu našiel opäť medzi živými.

Ten Boží muž nerozprával o nadpozemských veciach otupeným a bezstarostným ľuďom, ale hovoril iba s tými, ktorých prenasledoval strach z trestu, alebo sa utešovali nádejou na večné radosti

a boli ochotní vziať si jeho slová k srdcu a zdokonaľovať sa vo svätosti.

Na tomto príbehu nás môže zaujať zvlášť jednoznačný spôsob, akým zážitok zmenil názory a život dotyčného človeka. Zaujímavá je aj prítomnosť ducha, ktorý ho sprevádza v prechodnom stave a tiež jeho nechuť hovoriť o tom s niekým, kto ho nepočúva s účasťou a nezaujato.

Dva zaujímavé príbehy neznámych írskych autorov z deviateho a desiateho storočia sa objavujú vo vynikajúcej zbierke keltskej literatúry *Keltská miscelanea* (A Celtic Miscellany), ktorú do angličtiny preložil Kenneth H. Jackson.

Malí chlapci, ktorí šli do neba

. . . Donnán, syn Liatha, jeden zo Senánových žiakov, šiel zbierať morské riasy na pobrežie s dvoma malými chlapcami. More mu odnieslo člň a na ostrove nebol nijaký iný, ktorým by vedel chlapcov zachrániť. Obaja sa utopili. Na ďalší deň sa ich telá vyplavili na pláž ostrova. Prišli rodičia chlapcov, stáli tam na pláži a žiadali, aby im synov vrátili živých. Senán riekol Donnánovi: „Povedz chlapcom, aby vstali a prehovorili so mnou.“ Donnán povedal chlapcom: „Môžete vstať a hovoriť s rodičmi, pretože vám to prikazuje Senán.“ Oni okamžite na Senánov príkaz vstali a povedali svojim rodičom: „Zle ste spravili, že ste nás zobrali z tej krajiny, do ktorej sme vkročili!“ Ich matka zažalila: „Ako môžete byť radšej v tej krajine, než sa nevrátiť k nám?“ „Matka,“ odpovedali, „keby si nám dala moc nad celým svetom a zároveň všetky jeho radosti a potešenia, museli by sme ho považovať za väzenie v porovnaní so životom a svetom, do ktorého sme vstúpili. Nezdržujte nás, pretože je čas návratu do krajiny, odkiaľ sme prišli; a Boh spraví pre nás to, že nebudete za nami žiaľiť.“ Tak im rodičia dali svoj súhlas. Chlapci šli spolu so Senánom do jeho oratória, kde prijali sviatosti a odišli do neba. Ich telá boli pochované pred oratóriom, kde žil Senán. A to boli prví mŕtvi, pochovaní na ostrove Scatterry.

Žili dvaja študenti, ktorí sa spolu učili a rástli od samého detstva. Takto sa rozprávali vo svojej malej chatrči: „Je to smutná cesta, keď naši drahí a priatelia idú od nás preč, lebo sa nikdy nevrátia, aby nám povedali o krajine, do ktorej vstúpili. Spravme takú dohodu, že kto zomrie prvý, prinesie správu druhému.“ „Nech je tak! Súhlasím.“ Dohodli sa, že ak niekto z nich zomrie prvý, tak prinesie správu druhému skôr, ako prejde mesiac.

Za krátky čas jeden z nich zomrel. Ten druhý ho pochoval a zaspieval mu rekviem. Čakal na neho až do konca mesiaca, ale nikto neprišiel. Začal preto na neho nadávať a prosil sv. Trojicu, aby mu dovolila s ním hovoriť. Ako sa tak hádzal tvárou k zemi, narazil hlavou na okenný rám a klesol bez života. Jeho duša videla telo ležiace pred ním, ale myslela si, že je ešte v tele. „To je zlé,“ povedala si, „že mám teraz mŕtve telo. To museli urobiť bratia v cirkvi.“ Pri tejto myšlienke opustila duša dom a prišla k jednému kňazovi, ktorý práve zvonil. „To nie je správne,“ hovorila mu, „že ste mi dali mŕtve telo.“ Kňaz neodpovedal. Odberala sa k ostatným, ale nepočuli ju. Bola veľmi nešťastná. Pobrala sa z kostola k žencom. „Tu som,“ hovorila. Nepočuli. Zachvátila ju zúrivosť. Išla zase do kostola. Medzitým vkročili do jeho domu vyberať desiatok. Videli tam jeho telo, a tak ho odniesli na cintorín.

Keď duša vošla do kostola, zbadala svojho priateľa pred sebou. „Tak teda,“ povedala, „dlho si meškal, tvoj sľub bol planým sľubom.“ „Nič mi nevyčítaj,“ odvetil druhý, „veľakrát som prišiel a stál blízko tvojho vankúša, prosil ťa a ty si nepočul. Husté, ťažké telo nevníma ľahkú, éterickú, jemnú dušu.“ „Počujem ťa teraz,“ povedala jeho duša. „Nie,“ riekol druhý. „Tu je len tvoja duša. Odišla z tvojho tela, z ktorého si chcel ujsť. Prosil si, aby si sa so mnou stretol, a tak sa aj stalo. Beda tomu, kto činí zlo! Šťastný je ten, kto koná správne! Choď a pohľadaj svoje telo, kým ho nepoložia do hrobu.“ „Nikdy sa doň nevrátim, lebo je hrozné a odporné!“ „Musíš ísť a budeš žiť ešte rok. Modli sa *Beati* za moju dušu každý deň, pretože *Beati* je najsilnejší rebrík, reťaz a stuha, ktorá môže vyvieť dušu človeka z pekla!“

Potom duša povedala tomu druhému zbohom a ufujazdila do svojho tela. Keď doň vchádzala, zavrešľala a vrátila sa späť do života; do neba sa pobrala na konci roka.

V príhodách sa vyskytujú prvky, ktoré sa nachádzajú v mnohých súčasných zážitkoch. V oboch udalostiach sme sa stretli s neochotou k návratu. V druhom prípade sa potvrdilo, že duch opustil telo. Študent vidí svoj organizmus a spočiatku nie je schopný rozpoznať, že je jeho vlastný (rovnaký názor zdieľali aj niektorí moji respondenti). Všimma si efekt „jednostranného zrkadla“; t. j. hoci vidí a počuje ostatných, je pre nich sám neviditeľný a nepočuteľný. Pozdravuje ho tiež zomrelý priateľ.

Zaujímavý prípad z inej kultúrnej oblasti uvádza sir Edward Burnett Tylor, anglický antropológ devätnásteho storočia. V knihe *Primitívna kultúra* (Primitive Culture) opisuje nasledujúci príbeh z Polynézie:

Tento príbeh rozprával pánu Shortlandovi jeden jeho sluha, nazývaný Te Wharewera. V opustenej chatrči blízko brehu jazera Rotorua zomrela jeho teta. Keďže to bola žena dosť vysokého spoločenského postavenia, nechali ju v chatrči, pevne uzavreli okná i dvere a jej obydlie sa opustilo, pretože smrť spravila z neho tabu. Asi o dva dni neskôr, včasráno, vesloval Te Wharewera s niekoľkými ďalšími v kanoe neďaleko tohto miesta, keď zbadali akúsi postavu, ktorá na nich mávala z brehu. Bola to jeho teta, ktorá sa vrátila späť do života. Bola slabá, premrznutá a vyhladená. Keď sa po včasnom zásahu domorodcov dostatočne zotavila, rozpovedala im svoj príbeh. Jej duch opustil telo, vzlietol k Severnému mysu a prišiel k vchodu Reigna. Tam, držiac sa kmeňa popínavej rastliny akeake, zostúpila do priepasti a dostala sa na piesočný breh rieky. Keď sa pozrela okolo seba, zbadala v diaľke obrovského vtáka, väčšieho ako človek, ktorý sa k nej blížil rýchlymi krokmi. Hrozný tvor ju tak prestrašil, že jej prvou myšlienkou bolo pokúsiť sa vyšplhať naspäť hore tou priepasťou. Vtedy zazrela akéhosi starca, ktorý vesloval k nej v malom kanoe - rozbehla sa mu naproti, a tak unikla vtákovi. Po bezpečnom prechode na druhú stranu, spýtala sa starého Charona, kde prebývajú duchovia jej príbuzných a povedala meno svojej rodiny. Keď šla potom po ceste, ktorú jej starec ukázal, bola prekvapená, ako sa tá cesta podobá na chodník, ktorý tak dobre poznala na zemi; charakter krajiny, stromy, kríky a ostatné rastliny - to všetko jej

bolo dôverne známe. Dostala sa do dediny a medzi zhromaždeným zástupom našla svojho otca a mnoho blízkych príbuzných. Pozdravovali ju a vítali typickým kvílivým spevom, ktorým Maorovia vždy oslovujú toho, s kým sa stretávajú po dlhom čase. Otec sa jej však spýtal na ostatných žijúcich, najmä na jej vlastné dieťa. Potom povedal, že sa musí vrátiť späť na zem, lebo tam neostal nikto, kto by sa postaral o jeho vnúča. Podľa otcovho príkazu sa odmietla čo i len dotknúť jedla, ktoré jej ponúkali mŕtvi, keď sa ju tam snažili zadržať. Otec ju dostal bezpečne do kanoe a preplavil na druhú stranu. Pri rozlúčke jej podal zo svojho plášťa dva veľké sladké zemiaky, ktoré mala doma zasadiť ako špeciálnu potravu pre jeho vnúča. Ale keď sa šplhala hore priepasťou, začali ju prenasledovať a ťahať dolu duchovia dvoch detí. Unikla im len tak, že odhodila sladké hľuzy a kým ich oni jedli, vystúpila hore skalou, držiac sa kmeňa akeake. Vtedy prišla na zem a odtiaľ odletela na miesto, kde zanechala svoje telo. Keď sa vrátila do života, zistila, že je v tme a všetko, čo zažila, sa jej zdalo ako sen, kým si nevšimla, že je opustená a dvere sú pevne zatvorené. Tak spoznala, že naozaj zomrela a vrátila sa späť do života. Keď svitlo ráno, do uzavretého domu prenikli cez štrbiny lúče slnka. Blízko seba na zemi zbadala kalabaš sčasti naplnený červeným okrom, zmiešaný s vodou. Keď vypila dychtivo obsah do poslednej kvapky, cítila sa posilnená a podarilo sa jej otvoriť dvere. Vyliezla von, na breh, kde ju čoskoro objavili priatelia. Tí, ktorí ju počúvali, pevne verili, že dobrodružstvo bolo skutočné, ale ľutovali, že neprinesla so sebou aspoň jeden sladký zemiak ako dôkaz jej návštevy v krajine duchov.

Nepodarilo sa mi zohnať knihu Edwarda Shortlanda *Tradície a poverý Novozéland'anov*, z ktorej Tylor čerpal.

Napriek kultúrnym variáciám vo vyjadrovaní a symbolike a navzdory očividnému skresleniu, ktoré pravdepodobne vzniklo pri ústnom podaní, môžeme v príbehu spoznať niekoľko spoločných prvkov zážitku na prahu smrti, o ktorých sme tu hovorili. „Mŕtva“ žena opustila svoje telo, prekročila rieku, stretla sa s nebohými príbuznými a bolo jej povedané, že sa musí vrátiť, aby sa starala o svojho syna.

Anglický spisovateľ Thomas De Quincey (1785-1859) dobre poznal zážitky na prahu smrti. V knihe *Spoved' anglického požívateľa ópia* (Confessions of an English Opium Eater) opisuje vlastné problémy s užívaním ópia. V jeho dobe bol tento zvyk dosť rozšírený, pretože droga bola voľne dostupná a legálne sa predávala. Rozpráva, ako sa mu niekedy vracali v pamäti scény z jeho života a to mu pripomínalo príbeh jednej príbuznej, ktorá bola podľa mienky odborníkov jeho matkou. V prvom vydaní knihy z roku 1821 píše:

„Rozprávala mi raz jedna veľmi blízka príbuzná, že raz v detstve spadla do rieky. Bola už na samom pokraji smrti, keď ju v kritickej chvíli zachránili. V jednom momente videla vtedy celý svoj život, všetky jeho najpodrobnejšie udalosti, ktoré sa zoradili pred ňou ako v zrkadle. Súčasne v tej chvíli sa v nej vyvinula aj schopnosť chápať všetko naraz, i každú jednu časť.“

V pokračovaní tejto knihy pod názvom *Suspiria De Profundis* De Quincey rozvíja ďalej túto nehodu a opisuje tiež skeptické poznámky, ktorých sa mu zrejme dostalo od niekoľkých čitateľov:

„Tá žena ešte žije, hoci je už v neobyčajne vysokom veku. Môžem konštatovať, že medzi jej chybami sa nikdy nevyskytla ľahkovážnosť alebo porušenie pravdovravnosti. Skôr sa dopustila chýb z nesmierneho odriekania a tým, že bola možno až príliš prísna a neústupčivá voči sebe i druhým. Starenina nábožnosť sa zmenila na askézu.“

Dovŕšila práve svoj deviaty rok, keď sa hrala na brehu potoka a spadla do jednej z jeho hľbočín. Po určitom čase, ktorého trvanie nikto nepozná, ju zachránil pred smrťou jeden farmár. Videl ju, ako sa vynorila na povrch. Predtým však stihla zostúpiť hlboko do priepasti smrti a nazrela do jej tajomstiev tak ďaleko, ako snáď nedokázalo ani jedno ľudské oko, ktoré by sa vedelo ešte vrátiť. V určitom štádiu jej zostupu akoby ju, zasiahol úder, jej oči oslepla fosforová žiara a v mozgu sa okamžite rozohralo veľkolepé

divadlo. V jednom momente, v mihnutí oka, každý skutok, každý obraz jej minulého života znovu ožil, všetko sa zoradilo nie za sebou, ale vedľa seba, ako zložky jednej koexistencie. Na celú dráhu jej života, až do vzdialených tieňov detstva padlo také svetlo, akým snáď bola iba žiara, ktorá osvietila vyvoleného apoštola (Pavla) na jeho ceste do Damasku. Jeho to svetlo na určitý čas oslepilo, do dievčenského mozgu však vlievalo nebeskú múdrosť, takže jej vedomie sa v krátkom okamihu stalo všepričinným pri každej jednej črte nekonečného prehľadu."

Niektorí kritici sa v tom čase pozerali na príhodu skeptic-ky. Odvtedy bola potvrdená inými zážitkami, ktoré boli v podstate zhodné a opisovali ich za rovnakých okolností iní ľudia, ktorí o sebe nikdy nepočuli. Skutočným dôvodom k údivu však nie je simultánnosť zobrazenia minulých udalostí života, ktoré v skutočnosti nasledovali po sebe a sformovali sa do desivého, odhaľujúceho radu obrazov. To bol len druhoradý jav, ten hlbší spočíval v samotnom vzkriesení a v možnosti oživenia toho, čo tak dlho spalo v prachu. Život hodil svoj príkrov, temný ako samo zabudnutie, na všetky stopy zážitkov, a tu zrazu, pri tichom povelu, pri signáli žiariacej prskavky, vyslanom z mozgu, sa táto opona dvíha a odhaľuje sa celá hĺbka divadla.

Pokiaľ ide o novšie obdobie, za zmienku stojí skutočnosť, že členovia Kristovej cirkvi svätých posledných dní (Mormoni) vedeli o zážitkoch na prahu smrti a príbehy o nich kolovali medzi nimi mnoho rokov. Zaujímavé je, že slávny psychiater Carl Gustáv Jung mal takisto tento zážitok a opisuje ho v knihe *Spomienky, sny a úvahy* v časti nazvanej „Vízie“.

Oscar Lewis, súčasný antropológ, napísal fascinujúcu prácu *Sánchezove deti* (The Children of Sánchez) o štúdiách života mexickej rodiny. Jeden z členov tohto rodu mu rozprával o zážitku na prahu smrti.

V literatúre existuje viac podobných opisov. Aby som spomenul aspoň dva príklady, môžem uviesť knihu Ernesta Hemingwaya *Zbohom zbraniam*, v ktorej sa opisuje pocit

stavu mimo tela pri bezprostrednom ohrození života. Lev Tolstoj v knihe *Smrť Ivana Iljiča* načrtol scénu smrti hlavného hrdinu, pri ktorej sa spomína tmavý priestor, podobný jaskyni, obrazy z minulého života a nakoniec vstup do žiarivého svetla.

Všetky uvedené príklady sú len malým zlomkom dostupných prípadov. Zážitky na prahu smrti nie sú, ako vidíme, ani zďaleka novým javom, ale sprevádzajú nás celými dejinami.

6

Ďalšie otázky

Po publikovaní knihy *Život po živote* som dostal veľa otázok od čitateľov, lekárov, univerzitných kolegov a iných zainteresovaných jednotlivcov. Cítim, že o mnohé otázky je všeobecný záujem, a preto sa pokúsim na ne odpovedať v tejto druhej knihe.

Neovplyvní široká verejná diskusia o detailoch tohto javu hodnovernosť a presnosť budúceho výskumu v tejto oblasti?

Je to samozrejme zložitý problém. Nielenže tu vzniká nebezpečenstvo, že ďalšie zážitky budú ovplyvnené čítaním o zážitkoch iných osôb, ale niektorí ľudia, bez zábran, môžu takéto príhody predstierať, aby upútali na seba pozornosť, alebo získali pochybné výhody. I keď teda môžu moje výskumy, ako aj práce Dr. Kubler-Rossovej a iných bádateľov skomplikovať oddelenie zrna od pliev, predsa si myslím, že ak sa má tento jav vedecky študovať, musí sa najprv nejako vyzdvihnúť do popredia.

Druhou možnosťou je zachovávať o tom profesionálnu mlčanlivosť. Skrýva to však v sebe aj veľa nejasností a námietok. Celé roky som počúval otázku: „Ak sa tie veci tak často prežívajú, prečo sa o nich viac nepíše?“ Ukazuje sa však príhodná doba, kedy otázka bude znieť: „Môžeme sa čudovať, že sú tieto zážitky také hromadné, keď sa o nich toľko publikuje?“

Prečo neuvádzate mená ľudí, s ktorými ste robili interview? Nebola by potom vaša práca dôveryhodnejšia?

Mojou zásadou bude i naďalej neuvádzať mená. Existuje

pre to niekoľko dôvodov. Ľudia prichádzali ku mne za predpokladu, že ich mená nezverejním. Chcem pokračovať vo svojej praxi, aby som tak mohol naďalej zhromažďovať výpovede, ktoré by ľudia asi neboli ochotní poskytnúť, keby vedeli, že ich mená prezradím. Možno by sa stalo čítanie naozaj napínavejším, keby som ho doplnil fotografiou a adresou dotyčnej osoby, ako sa to deje napríklad v novinách. Z vedeckého hľadiska by moja práca nebola o nič vierohodnejšia.

Reálnejšou ju spraví v konečnom dôsledku iba to, ak aj iní objavia podobné fakty, ktoré som v rozličných prípadoch zistil ja. Vo svojej knihe nerobím žiadne závery. Predpokladám len, že tí, ktorí sa budú usilovne a bez predsudkov o túto oblasť zaujímať, nájdu dostatok zážitkov na prahu smrti, so všetkými ich rôznymi prvkami a štádiami, o akých som napísal.

Nie je celá predstava o živote po smrti predsa len zbožným želaním, ktoré je aj otcom myšlienky?

Viacerí môžu argumentovať tým, že všetci, alebo aspoň väčšina z nás, chce žiť po smrti. Preto na každý dôkaz v tomto smere sa musíme pozeráť s podozrením. Podobných argumentov je veľmi veľa, ale chcem poukázať na to, že ich účinok môže byť aj opačný. Skutočnosť, že si väčšina z nás niečo želá, neznamená ešte, že to jednoducho existuje.

William James to sformuloval veľmi dobre, keď povedal, že vo vzťahu k náboženským názorom, ktoré nepodliehajú empirickému dôkazu alebo vyvráteniu, sa nezdá rozumnejšie neveriť im zo strachu, že sú nesprávne, ako veriť im v nádeji, že sú správne.

Nie je záujem o zážitky na prahu smrti len prechodnou „módou“?

Pochybujem o tom. Záujem o podstatu a význam smrti sprevádzal celú históriu myslenia na Západe. Takmer všetci veľkí filozofi sa zaoberali touto otázkou a smrť je často ústrednou témou ich mnohých spisov a filozofických systémov.

Po druhé, rýchly vývoj v technike resuscitácie nám takmer zaručuje, že sa v budúcnosti s týmto javom budeme stretávať ešte častejšie.

A nakoniec, mnoho lekárov určite počulo otázku smrteľne chorého pacienta: „Nikto mi nepovie, čo sa stane, keď zomriem?“ Nech už chápeme zážitky na prahu smrti ako potvrdenia nesmrteľnosti alebo len ako dôsledok fyziologických zmien pred smrťou, myslím, že pokrokom je už fakt, že začíname vrhať na túto otázku trochu viac svetla.

Ludia, s ktorými ste hovorili, sa zaujímali o okultizmus? Bolo to pred zážitkom, alebo po ňom?

Rozprával som s viac ako tristo ľuďmi, ktorí mali zážitky na prahu smrti. Nie je nijakým prekvapením, ak v takejto veľkej skupine nájdeme niekoľkých, ktorí majú istý záujem o také záležitosti, ako je reinkarnácia, komunikácia s duchmi cez médiá, astrológia a iné okultné javy. Pre mňa je však celkom zaujímavé, že spomedzi všetkých mojich respondentov len šesť alebo sedem prejavilo pozornosť o túto oblasť, a to pred alebo po svojom zážitku. Takmer nikto z ľudí nespomínal viac záhadných či neobyčajných zážitkov vo svojom živote. Osoby, s ktorými som diskutoval, sa nezaujímajú nijako nadpriemerne o okultné záležitosti a iba zriedkavo majú neobvyklé skúsenosti.

Hovorili ste niekedy s nejakým ateistom, ktorý mal taký zážitok?

Všetci, s ktorými som rozprával, vyšli zo židovsko-kresťanskej tradície. V tomto kontexte je slovo „ateista“ pri-

najmenšom akýmsi výrazom „hodnotenia“, ktoré sa vzťahuje na osobnosť, city a vieru. „Ateizmus“ môže v určitých prípadoch verbálne maskovať osobné cítenie. Vtedy sa mi zdá takmer nemožné určiť stupeň náboženského presvedčenia pred zážitkom, lebo každý v našej spoločnosti je náboženskými predstavami nejako ovplyvnený. Z tohto hľadiska sa skôr vynára aktuálny problém, do akej miery (možno aj nevedome) dotýčny človek náboženské predstavy prijíma.

Ludia, ktorí sa nevyznačovali nejakým vyhraneným náboženským presvedčením pred svojím zážitkom, konštatovali, že po udalosti rešpektujú náboženské doktríny o živote po smrti ako pravdivé.

V akom veku boli ľudia, s ktorými ste hovorili?

Rozprával som s niekoľkými dospelými, ktorí mi opisovali svoje zážitky z detstva. Najnižší vekový údaj z tohto obdobia bol tri roky. Stretol som iba jedno dieťa, ktoré mi rozprávalo o svojom zážitku. Stalo sa to celkom náhodne. Prосто a neúmyselne sa o ňom zmienilo, keď bolo na pediatrickej klinike a ja som pomáhal pri jeho ošetrovaní.

Najstaršia osoba mala v čase interview asi sedemdesiatpäť rokov. Mám dojem, že vek človeka veľmi nesúvisí s obsahom samotného zážitku. Myšlienky dieťaťa sú samozrejme v čase krízy odlišné od myšlienok dospelého a môže ich vyjadrovať rôznym spôsobom.

Nie je výsledkom toho všetkého, že sa glorifikuje smrť?

Nie, rozhodne nie. Myslím, že všetci si uvedomujeme nepríjemné aspekty smrti. Pri smrti sme oddeľovaní od svojich milovaných, trpíme pred ňou vo forme choroby alebo zranenia. Zlé je tiež, keď ľudia zomierajú predčasne a strácajú šancu skončiť prácu, ktorú začali.

„Zomrel“ som a oživilí ma. Nepamätám si však vôbec na nič. Nie je so mnou niečo v poriadku?

Niekoľko ľudí mi vyslovilo rovnaké obavy a chcem na to odpovedať niekoľkými poznámkami. Ako som zdôraznil v knihe *Život po živote*, nie každý, kto prežije klinickú smrť, si na niečo ešte spomína. Rozprával som sa s mnohými ľuďmi, ktorí si nepamätajú na nič.

Určité percento osôb, ktoré si nič nepamätajú, asi tento materiál potláča. Znamená to, že v čase krízy mohli sa objaviť nejaké zážitky, ktoré podvedomie z určitého dôvodu do vedomia nepripustilo a prinútilo tak človeka, aby na ne „zabudol“.

Veľmi naliehavo žiadam ostatných, aby nepovažovali môj zoznam spoločných prvkov za stabilný a vyčerpávajúci model zážitku na prahu smrti. Existuje veľmi široké spektrum zážitkov, pričom niektorí ľudia skúsia len jeden alebo dva prvky, zatiaľ čo iní prežijú z nich nepomerne viac. Počítam s tým, že sa tento zoznam, ktorý som vytvoril, rozšíri, doplní a prebuduje. Ten môj slúži len ako predbežný teoretický vzor a človek by mal odolať pokušeniu spraviť si z neho nejaký nezmeniteľný ideál.

Hovoríte, že nie každý, kto prežije klinickú smrť, má nejaký zážitok. Koľko percent ľudí má zážitky?

Doterajší výskum mi nedáva dostatočný základ, aby som mohol zvažovať túto skutočnosť. Predovšetkým je prirodzené, že medzi mojimi prípadmi budú prevažovať tí, ktorí zážitok mali. Z toho vyplýva, že mi zážitok vždy skôr oznámia ľudia, ktorí si ho pamätajú, než by sa mali ohlásiť tie osoby, ktoré síce tiež „zomreli“, ale nič si nezapamätali.

Podobná otázka sa často týkala jednotlivých prvkov zážitku. Mnohí sa pýtajú, koľko percent ľudí prechádza cez tunel, alebo vidí svetelnú bytosť atď. Nepokúšal som sa vypočítať, koľko percent osôb spomína jednotlivé prvky.

Ak totiž človek niektorý prvok neuvedie, neznamená to ešte, že ho nemohol zažiť. Mohol naň zabudnúť, alebo ho z nejakých dôvodov vynechal. Netrápil som sa preto s počítaním, lebo takéto matematické cvičenie by ponúklo iba pseudovedeckú hru čísel.

Nebolo by problémom ilustrovať knihu grafmi a tabuľkami, ktoré by obsahovali čísla a percentá. Vzorka mojich prípadov však nie je náhodná. Nezohľadňovali sa pri nej rôzne okolnosti, takže všetky grafy a tabuľky by boli len sebaklamom a nemali by žiadnu vedeckú platnosť.

Na podobné otázky by mohla z vedeckého hľadiska uspokojivo odpovedať taká štúdia, akú sa pokúsím podrobnejšie opísať v prílohe. Mohlo by sa napríklad skúmať 250 prípadov úspešnej kardiopulmonárnej resuscitácie v jednej nemocnici, za určitých sledovaných podmienok, čím by sa mohli overiť dané experimentálne hypotézy.

Napriek nedostatku štatistických dôkazov sa nazdávam, že zážitky na prahu smrti, ako som ich opísal, sú bežné u ľudí, ktorí boli resuscitovaní. Predpokladám, že každý bádateľ, ktorý sa zapojí do tohto druhu štúdia bez predsudkov a s dostatočnou usilovnosťou, nájde primerané množstvo rovnakých prípadov.

Použili ste niekedy pri interview o zážitku na prahu smrti hypnózu?

Myslel som kedysi na to, že ak by sa našli ochotní ľudia, mohla by to byť plodná cesta pre náš ďalší výskum. Začal som dokonca už aj plánovať takéto spôsoby výskumu v spolupráci so skúseným hypnotizérom - odborníkom. Napadlo nám však, že pokúšať sa vrátiť človeka späť do obdobia klinickej smrti by mohlo byť nebezpečné. Podvedomie človeka môže totiž prijímať hypnotické sugescie veľmi doslovne. Tieto sugescie môžu navyše vyvolať prekvapujúce a mimoriadne účinky na telo a jeho funkcie. Vraj na pokožke hypnotizovaného človeka sa vytvára pľuzgier, ak sa mu vsu-

geruje, že sa jeho pokožky dotýka veľmi horúci predmet.

Keď sme to zväžili, napadlo nám, že pri plnení príkazov mentálneho návratu do obdobia klinickej smrti, môžu u dotyčného človeka skutočne opäť nastať fyziologické zmeny v zhode so sugesciou. Preto sme pokus nikdy nevykonali. Nedávno som počul o podobnom experimente, počas ktorého sa pacientovi naozaj zastavilo srdce a museli ho z tohto stavu ešte raz zachraňovať! Netreba zdôrazňovať, že sme proti takým pokusom.

Malo by sa o podobných zážitkoch povedať nevyliciteľne chorým pacientom?

Túto otázku mi položilo niekoľko lekárov. Nedokázal som ju zatiaľ zodpovedať s konečnou platnosťou, pretože obsahuje v sebe mnohé aspekty. Na jednej strane by to mohlo zbytočne rozrušiť pacientov, ktorí majú svoje pevné náboženské zameranie a možno celkom odlišné predstavy o udalostiach po smrti, prípadne neočakávajú vôbec nič. Ak sa takto sami a svojrázne vyrovnali so svojím položením, naozaj by ich mohli záhadné rozprávania okradnúť o ťažko vybojovaný a vzácny pokoj.

Na druhej strane som počul aj argumenty, podľa ktorých sa má o tom určitým osobám povedať. Ak tieto správy sú klamstvo a neexistuje žiaden život po smrti, nikomu sa tým neublíži. Ak sú však tieto informácie pravdivé, ľudia sa môžu lepšie pripraviť na situáciu, ktorá ich čaká. *Tibetská kniha mŕtvych* bola zrejme napísaná v tomto duchu. Mohla sa okrem iného čítať aj tým, ktorí zomierajú (a určitý čas aj po ich smrti), aby neboli natoľko zmätení z položenia, do ktorého sa dostali.

Myslím, že konečná odpoveď na túto otázku závisí od dotyčnej osoby. Lekári by sa mali opierať o svoj klinický úsudok, o poznanie charakteru daného pacienta a mali by zväžiť aj konkrétny vzťah, ktorý vládne medzi nimi a pacientom.

Tato otázka sa môže čoskoro stať akademickou, lebo sa ukazuje, že o zážitkoch vie stále viac ľudí. Tu by som chcel spomenúť návrh jednej pediatričky, ktorá liečila veľa smrteľne chorých pacientov. Lekárka odporúča, aby sa ľudia, ktorí mali zážitok na prahu smrti, podelili s ním s nevyliciteľne chorými, keď prejavia primeraný záujem.

Ako má človek zareagovať, keď mu začne o takomto zážitku rozprávať známy (alebo pacient) bez vyzvania?

Spomínaný problém som zažil na vlastnej koži. Je zaujímavé, že som nikdy nerobil interview s pacientom, ktorého som sám pomáhal resuscitovať. Avšak počas štúdia medicíny ma oslovili dvaja nemocní ľudia, ktorí mi spontánne porozprávali o svojich zážitkoch na prahu smrti. V oboch prípadoch sa to stalo pred niekoľkými mesiacmi a ani raz som nedal k tomu najmenší podnet. Rozpovedali mi o svojich zážitkoch v priebehu obvyklého rozhovoru, k akému bežne dochádza medzi lekárom a pacientom.

Obidva prípady ma prekvapili a potvrdili moje presvedčenie, že jeden z dôvodov, prečo si lekári doteraz tento jav veľmi nevšímali, spočíva v tom, že jednoducho nepočúvajú, keď im nemocní o zážitkoch hovoria.

Jeden z pacientov bol starší muž s kožným onemocnením a druhý zase retardovaný dvanásťročný chlapec s vrodenu poruchou endokrinného systému. Ani jeden z nich nevedel, že sa zaoberám výskumom zážitkov. Ostal som zmätentý ich neočakávaným odhalením. V oboch prípadoch som utrúsil len neškodnú poznámku v zmysle „je to zaujímavé“ a tým to skončilo. Vtedy som pochopil, že títo pacienti sú tu preto, lebo potrebujú odbornú lekársku pomoc a klinika nie je vhodným miestom, kde by sa mohli viesť podobné rozhovory. O svojich výskumoch som im nenaznačil nič.

Keď sa teraz pozerám späť, mám výčitky, že som sa s nimi nepodelil o získané poznatky. Keby boli počuli, že

tieto zážitky majú aj iní, mohla to byť pre nich tá najdôležitejšia podpora, akú som im vedel dať.

V súčasnosti sa nazdávam, že pri zvážení konkrétnych osobných vzťahov, by odpoveď mohla znieť asi v takomto duchu: „Takéto zážitky sa vyskytujú a mnoho ľudí o nich hovorí. Hoci z vedeckého a lekárskeho hľadiska nemôžeme robiť nejaké konkrétne závery, pre vás osobne môže byť tento zážitok veľmi dôležitý. Závisí len od vás, aby ste ho pochopili a začlenili do svojho života. Pri jeho zvládnutí vám môže pomôcť štúdium významných náboženských spisov alebo rozhovory s ľuďmi, ktorí ho tiež mali, alebo ich skúmajú a nad nimi rozmýšľajú.“

Ak o týchto zážitkoch vieme, malo by to nejako ovplyvniť náš prístup k umierajúcemu pacientovi?

Je to veľmi zložitý problém. Človek by mal byť veľmi opatrný, čo hovorí pri pokusoch o resuscitáciu, i keď sa zdá, že pacient je už stratený. Veľa lekárov bolo prevrpených, keď počuli citovať svoje poznámky z úst samotného pacienta po úspešnej resuscitácii. Poznám jedného lekára, ktorý o zážitkoch vedel už predtým, než čítal o mojom výskume. Počas svojej praxe zvykol ostať ešte chvíľu pri mŕtvom pacientovi a prihovárať sa mu, aby tak prejavil svoju účasť. Postupuje tak i napriek tomu, že podľa jeho mienky nepredstavujú zážitky na prahu smrti nič iné ako fyziologické procesy, ktoré pokračujú v mozgu určitý čas po tom, čo prestane biť srdce.

Čo nové priniesol výskum zážitkov na prahu smrti vo veci umelého udržiavania života v prípadoch, keď je už nenapraviteľné poškodená funkcia mozgu?

Výsledky tohto bádania môžu byť veľmi dôležité pre stavy, v ktorých sa život udržiava umelo. Keďže výskum

v tejto oblasti je ešte len v počiatočnom štádiu, nedajú sa zatiaľ vyvodzovať nijaké závery. I keby sa zážitky na prahu smrti ukázali ako vedecky potvrdená skutočnosť a prestali by sa považovať len za nejaké historky a špekulácie, etické problémy by to nevyriešilo.

Čo sa však týka špeciálnej otázky o tzv. „smrti z milosti“, v tomto smere je môj názor dosť dogmatický. Z etických dôvodov som proti nej a neodporúčal by som ju za žiadnych okolností.

Som členom lekárskeho záchranného tímu a často spolupracujem pri oživovaní pacientov, ktorí neprejavujú známky života. Je trápne, ak sa občas od nich potom dozvieme, že sa bránili našej snahe priviesť ich späť, pretože mali jeden z týchto zážitkov. Ako sa máme s tým citovo vyrovnat'?

Počul som o podobných prípadoch od pacientov i lekárov. Podľa mojej skúsenosti ide len o dočasnú reakciu. Vo chvíľach resuscitácie to mohli lekárom zazlievať, ale z perspektívy viacerých hodín, dní alebo týždňov sa ich postoj mení. Nakoniec sú vždy veľmi vďační za to, že dostali „druhú šancu“.

Niektorí vaši respondenti dospeli, ako sami priznali, k presvedčeniu, že schopnosť milovať druhých a získavať vedomosti sú dva najdôležitejšie ciele v ich živote. Mohli by ste sa zmieniť o tom podrobnejšie? Akú lásku a aké vedomosti mali na mysli?

Význam slov „láska“ (love) a „poznanie“ (knowledge) je v angličtine veľmi nejasný. Grécke slová *philos*, *eros*, *agapé* sa prekladajú jedným anglickým slovom „love“ napriek tomu, že vyjadrujú tri odlišné pojmy! Z celkového tónu odpovede respondentov usudzujem, že láska, ktorú mali na mysli, je najbližšie k pojmu *agapé*. Tento výraz

možno všeobecne charakterizovať ako prekypujúcu, spontánnu, bezpodmienečnú lásku, ktorá smeruje k iným bez ohľadu na ich nedostatky.

Podobne sa prekladajú grécke slová *epistémé* a *techné* s veľmi rozdielnym významom, jedným anglickým slovom „knowledge“. Slovo *techné*, z ktorého je odvodená i naša technológia a technika, súvisí čiastočne s praktickým využitím poznania. *Epistémé* má skôr charakter vecného a teoretického druhu poznávania. Môj dojem z počúvania týchto príbehov je taký, že ľuďom ide skôr o tento druh poznania. Nikto sa napríklad nevrátil späť s vášnivým želaním naučiť sa bicyklovať, napriek tomu, že v našom jazyku môžeme povedať, že niekto sa „vie“ bicyklovať.

Nedávno som osobám po zážitku na prahu smrti položil otázku, aby mi vysvetlili, čo najpresnejšie, aký druh lásky a poznania považujú za najdôležitejší. Medzi nimi bol aj muž v štyridsiatke, ktorý utrpel ťažkú automobilovú nehodu. Po prevoze do nemocnice sa zdalo, že jeho stav je beznádejný, avšak podarilo sa ho resuscitovať. Počas interview, ktorý nasledoval asi po mesiaci, rozprával:

(O láske) Nuž, spýtal sa ma na lásku. Do akej miery si sa naučil milovať? Vtedy to bolo také jasné, čo si želané, ale teraz sa to vysvetľuje veľmi ťažko. Chcel, aby som pochopil, že pri takejto láske nemožno ľudí ponížovať. Spýtoval sa ma, či dokážem ľudí milovať i vtedy, keď ich naozaj dobre poznám, keď viem aj o ich chybách.

(O poznaní) Poznanie, ktoré som získal: aj to sa spomínalo . . . Aké poznanie? Nuž viete, ťažko je to teraz definovať. Ale bola to múdrosť elementárnych vecí, príčin, základných a univerzálnych princípov . . . o veciach, ktoré držia pohromade celý vesmír . . . Povedali mi, že toto bude dôležité aj tam . . .

Nasledujúce úryvky pochádzajú z interview s tridsaťročnou ženou v domácnosti, u ktorej nastali pooperačné komplikácie a zlyhanie srdca:

(O láske) Ukázal mi všetko, čo som spravila a potom sa ma spýtal, či som so svojím životom spokojná . . . Zaujímal sa o lásku. Mal na mysli takú lásku, ktorá ma prinúti zistiť, či môj sused je sýty a oblečený, a ešte spôsobí, že mu rada pomôžem, ak to bude treba.

(O poznaní) To poznanie znamenalo akési hlbšie pochopenie, bolo to vo vzťahu k duši . . . múdrosť, povedala by som.

Je očividné, že pri životných prehľadoch, ktoré obe tieto osoby sledovali, najviac zdôrazňovaným cieľom bola láska. Keď svetelná bytosť spomínala poznanie, konala tak len akoby mimochodom, takmer nedbalo a naznačovala, že učenie nekončí v okamihu smrti, ale pokračuje, i keď človek navždy opustil tento svet.

Nezabúdajme, že diskusiu komplikuje nemožnosť nášho jazyka a k vyjadreniu celého dopadu zážitku by títo ľudia potrebovali, ako sami tvrdili, oveľa dokonalejšie výrazové prostriedky. Slová, ktoré používajú, sú neprimerané a všetky skutočnosti sa v konečnom dôsledku javia ako neopísateľné.

Ďalšie grécke slovo, ktoré úzko súvisí s poznaním je *sophia*. Dá sa preložiť ako múdrosť a je príznačné, že práve tento termín sa objavuje v spomínaných úryvkoch. Múdrosť aj *sophia* obsahujú - ak to môžeme tak charakterizovať - okrem vecného rozmeru aj rozmer etický. Múdry človek preto nielen poznanie vlastní, ale dokáže ho aj aplikovať v súlade s morálnymi zásadami. Citovaný úryvok chce tak naznačiť potrebu morálneho aspektu získaných poznatkov.

Nemôžu mať ľudia podobné alebo také isté zážitky, aké ste opísali, bez toho, aby „zomreli“, alebo aby sa vôbec ocitli v blízkosti smrti?

Zrejme áno. Veľa ľudí mi hovorilo o zážitkoch mimo tela, ktoré sa objavili celkom spontánne. Vo väčšine prípadov ich vôbec nevyhľadávali a sami boli dokonale prekva-

pení. Títo ľudia neboli „mŕtvi“, nemocní, ani v nebezpečnosti smrti.

Zážitky na prahu smrti sa v mnohom podobajú aj na mystické a náboženské vízie, ktoré v minulosti opisovali veľkí proroci. Nepochybne by bolo možné uviesť kopy ďalších prípadov analógie. Tieto skutočnosti som však nevyhľadával, ani nesledoval. Nebolo to však z dôvodov nezájmu. Mal som dostatok materiálu, ktorý ma zamestnával prípadmi skutočného ohrozenia života.

Keby sa ma niekto spýtal, ako vysvetlím tieto podobnosti a dal by mi voľný priestor na uvažovanie, dospel by som asi k viacerým vysvetleniam. Zoberme si napríklad hypotézu, podľa ktorej existuje priame pokračovanie života po fyzickej smrti. V tom prípade musí jestvovať nejaký mechanizmus - telesný, duševný alebo obidva - ktorým sa vo chvíli fyzickej smrti uvoľňuje z tela psyché, duša (nech už to nazveme akokoľvek). Vieme, že telesný mechanizmus nepracuje vždy bezchybne. Orgány tela sú niekedy choré a rozum, vnímanie i myslenie nás môžu pomýliť. Rovnako nemáme dôvod predpokladať, že tento hypotetický princíp uvoľňovania duše z tela bude vždy pracovať dokonale. Nemôže sa potom stať, že pri rôznych situáciách (v strese) začne tento mechanizmus niekedy pracovať v predstihu? Ak by to všetko bola pravda, mohlo by to vysvetliť podobnosť medzi zážitkami na prahu smrti a inými zážitkami, ako sú napríklad „výlety“ mimo tela. Vysvetlilo by to aj prípady osôb, ktoré sa dostali do nebezpečných situácií; vyviazli z nich bez zranenia a napriek tomu mali rovnaký zážitok ako ľudia, ktorí boli resuscitovaní z ozajstnej klinickej smrti.

Práve ste spomínali, že mystické vízie sú v mnohých črtách podobné zážitkom na prahu smrti. V čom sa zhodujú?

Veľa ľudí dnes chápe pod pojmom „mystika“ len mysti-

ku orientálnu. Západná tradícia má však tiež bohatú a dlhú históriu mystických vízií. Svätý Augustín, svätý František z Assisi, Tereza z Avily, majster Eckhardt a Johana z Arku - všetci by sa mohli nazvať mystikmi.

Vo svojej slávnej štúdii *Druhy náboženského zážitku* (The Varieties of Religious Experience) uvádza William James nasledujúci zoznam vlastností mystických vízií:

1. *Neopísateľnosť* - najvýstižnejší z príznakov, ktorým klasifikujem stav mysle ako mystický, je negatívny. Osoba, ktorá ho prežije, okamžite hovorí, že sa vymyká akémukoľvek vyjadreniu a že neexistujú slová, ktorými by sa dala podať správa o jeho obsahu . . .

2. *Noetická kvalita* - mystické stavy sa zdajú tým, ktorí ich prežívajú; sú aj stavmi poznania. Sú to situácie pochopenia hlbokých právd, ktoré nemôže preskúmať diskurzívny intelekt . . .

Tieto dve vlastnosti oprávňujú nazvať hocikajáký stav mystickým v tom zmysle, v ktorom ho tu používam. Ďalšie dve kvality nie sú až také vyhranené, ale tiež sa obyčajne vyskytujú. Sú to:

3. *Prechodnosť* - mystické stavy sa nedajú udržiavať dlho. Okrem vzácných prípadov, pol hodiny, alebo najviac hodina až dve, sa ukazujú hranicou, za ktorou sa rozplývajú do svetla dňa . . .

4. *Pasívnosť* - príchod mystických stavov sa môže uľahčiť úvodnou zámernou činnosťou, ako fixovaním pozornosti, vykonávaním určitých telesných úkonov, alebo inými metódami, ktoré predpisujú príručky mystiky. Keď však mystik dospel k typickému druhu vedomia, má pocit, že jeho vlastná vôľa sa podrobuje a zmocňuje sa ho najvyššia moc. Táto zvláštnosť spája mystické stavy s určitými javmi, ako je prorokovanie, automatické písanie alebo mediálny tranz. Keď tieto úkony skončia, mystik si nemusí na ne vôbec spomenúť a nemusí to mať nijaký podstatný význam pre jeho vnútorný život, ktorý bol takpovediac len prerušený. Mystické stavy nikdy nie sú iba prechodné. Vždy ostáva určitá spomienka na obsah, ako aj hlboký pocit ich dôležitosti. Tieto situácie modifikujú život človeka v čase medzi ich výskytom. V tejto oblasti sa však ťažko dá presne rozdeľovať a môžeme tu nájsť všetky druhy prechodov a pomerov.

Iní poukázali na ďalšie charakteristiky. Dvoma príklad-

mi sú: zmenené vnímanie času a integrujúci účinok vízie na osobnosť a ďalší život jednotlivca.

Všetky uvedené kritériá platia zrejme nejakým spôsobom aj na prípady zážitku na prahu smrti. Niektoré veľmi časté prvky zážitkov však nefigurujú ako významné aspekty zážitkov veľkých mystikov. Jedným z nich je panoramatický prehľad života.

Hovoria ľudia, že ich vnímanie času je v priebehu týchto udalostí odlišné?

Áno. Neraz sa spomína, že pri zážitkoch na prahu smrti je čas zmenený. Tento fakt vystupuje v rozhovoroch veľmi do popredia. Jedna žena, ktorá sa vo chvíli klinickej smrti ocitla v rajskom prostredí, mi odpovedala: „Ako dlho to trvalo? Mohli by ste povedať minútu, ale môžete tvrdiť, že aj desaťtisíc rokov. Nie je v tom nijaký rozdiel!“

Jedného muža zasiahla explózia a nad jeho telom vyšľahli plamene. Ešte spozoroval, ako mu ostatní bežia na pomoc. V tej chvíli mal pocit, že fyzické okolie sa úplne stratilo. Objavil sa mu prehľad celého života, o ktorom „diskutoval“ s Kristom. Keď som sa ho spýtal, ako dlho to trvalo, poznamenal, že ak to má vyjadriť v pojmoch nášho času, povedal by, že najmenej hodinu. Keď sa však dozvedel, že sa musí vrátiť a prehľad zmizol, opäť zbadal svoje fyzické okolie. Osoby, ktoré mu bežali na pomoc, akoby znehybneli v pozíciách pri začiatku prehľadu. Keď cítil, že sa vracia do tela, celá záchranná akcia sa znovu rozbehla.

Tieto príklady a mnohé ďalšie ilustrujú skutočnosť, že počas zážitku na prahu smrti, aby sme použili slová ďalšej osoby, „čas tam - nie je taký ako tu“. Mohli by sme to charakterizovať ako ďalšiu črtu, ktorou zážitky na prahu smrti pripomínajú mystické vízie.

Cítia ľudia bolesť, keď sú počas zážitku na prahu smrti mimo svojho tela?

Viacerí mi prezradili, že dokiaľ boli mimo tela, nevnímali žiadnu bolesť, i keď krátko predtým stonali v kŕčoch choroby. Niektorí s prekvapením rozprávali, ako pozorovali lekárov a zdravotníkov a videli ich masírovať hrudník a pichať vnútrožilové ihly do rúk atď. Na druhej strane však uviedli, že len čo sa vrátili do tela, okamžite sa ich zmocnila bolesť.

Spomínali ste zážitky na prahu smrti, ktoré trvali neobyčajne dlho. Ako je možné, že sa vrátili do života bez vážneho poškodenia mozgu?

Tu treba objasniť niekoľko okolností. Po prvé, mozog je počas resuscitácie zásobovaný krvou a kyslíkom, spolu s výživou, nachádzajúcou sa v krvi. To je práve zmyslom masáže srdca: udržiavať krv v pohybe, i keď samotné srdce nepracuje.

Po druhé, rýchlosť poškodzovania mozgu môžu ovplyvniť napríklad zmeny teploty. Mozog človeka, ktorý mal pred klinickou smrťou normálnu telesnú teplotu sa poškodí skôr ako u človeka, ktorého telesná teplota bola znížená. Pri otvorenej operácii srdca sa srdce vyraduje z činnosti na dlhý čas, mozog sa neprekrvuje a napriek tomu nevzniká sprievodné poškodenie mozgovej hmoty. Dosahuje sa to hypotermickou technikou, keď sa teplota mozgu umelo zníži.

Hoci teda mnohí počuli, že po piatich minútach bez kyslíka nie je možná resuscitácia bez následného poškodenia mozgu, platí to len ako zjednodušené pravidlo. Pri zvažovaní pokusu o resuscitáciu sa musia brať do úvahy i všetky ostatné okolnosti. Ťažké mozgové poškodenie nie je však každodennou udalosťou u pacientov, ktorí boli resuscitovaní po zlyhaní srdcovej činnosti.

Povedali ste, že zážitky na prahu smrti sa stali v priebehu posledných desaťročí bežnejšími a to vďaka vývinu resusci-

tačnej techniky. Neexistoval nijaký druh resuscitácie pred príchodom modernej medicíny?

Samotná resuscitácia je v jednej či druhej forme veľmi stará technika. Lekárske tabuľky z Fenície, ktoré majú už niekoľko tisíc rokov, obsahujú technický opis resuscitácie dýchaním z úst do úst. V *Biblii*, v druhej Knihe kráľov 4:18-37 nájdeme tento pozoruhodný príbeh (originál):

Keď chlapec vyrástol, vybral sa jedného dňa k otcovi k žencom. Tu sa začal žalovať svojmu otcovi: „Hlava moja, hlava moja!“ Ten rozkázal sluhovi: „Odnes ho matke.“ Keď ho vzal a priviedol k matke, sedel jej až do poludnia na kolenách, potom zomrel. Vtedy vyšla hore, položila ho na lôžko Božieho muža, zavrela ho a odišla . . . Keď osedlala svoju oslicu, prikázala sluhovi: „Žeň a vykroč . . .“ A tak šla, až prišla k Božiemu mužovi . . . A on vstal a nasledoval ju . . . Potom vošiel do domu Elizeus. A hľa, dieťa ležalo mŕtve na jeho posteli. Keď vošiel, zavrel za sebou a za ním dvere a modlil sa k Hospodinovi. Potom vystúpil hore, ľahol si na dieťa, priložil si ústa na jeho ústa, oči na jeho oči a dlane na jeho dlane. Keď sa tak k nemu skláňal, zohrialo sa telo dieťaťa. Potom znovu vstal, chodil sem-tam po dome, vystúpil hore a sklonil sa k nemu. Zrazu chlapec sedemkrát kýchol. Potom chlapec otvoril oči . . . A keď prišla k nemu, povedal jej: „Vezmi si syna.“ Keď vstúpila, padla mu k nohám a poklonila sa až po zem. Potom si vzala syna a vyšla.

Podobný príbeh, s malými rozdielmi, sa nachádza aj v 17. kapitole prvej Knihy kráľov. V uvedenom úryvku je zaujímavý poznatok, ktorý hovorí o tom, že chlapec v momente ožitia kýchol. Medzi ľuďom je rozšírený názor, že kýchnutie je prejavom návratu duše do tela. Tento, ináč záhadný detail, je pravdepodobne výsledkom spomínanej povery.

K novým metódam resuscitácie, ktoré boli známe a používané v dávnych dobách, patrilo zohrievanie žalúdočnej oblasti tela obete. Ďalšou technikou bolo bičovanie. Osobe

v bezvedomí sa spôsobovala bolesť žihľavou v nádeji, že ju to oživí. Nepochybne sa používali aj iné metódy, ale významný pokrok, ktorý sa môže zdať dnešným ľuďom už vedeckejši, zaznamenal renesančný nemecký lekár Paracelsus, ktorý žil v rokoch 1493 až 1541. Zaviedol totiž procedúru oživovania zdanlivo mŕtveho človeka vháňaním vzduchu do jeho pľúc obyčajnými mechmi. Aj Vesalius (1514-1564), ďalší významný lekár tohto obdobia, používal pri resuscitácii mechy a robil pokusy s umelým dýchaním. V Európe sa takto liečilo ešte niekoľko ďalších storočí. Celé storočia sa v rôznych spoločnostiach praktizovali mnohé iné techniky - napríklad utopenci sa kotúľali priviazaní v sude, alebo telo človeka sa pripevnilo na chrbát koňa a ten s ním klusal dookola. Metódu oživenia srdca injekciami adrenalínu (epinefrínu) zaviedol už v roku 1905 Winter.

Techniky resuscitácie majú dlhú históriu nielen v západných a židovsko-kresťanských spoločnostiach, ale aj v kultúrach, ktoré nazývame „primitívne“. Niektorí Indiáni Severnej Ameriky používali napríklad metódu vtlačania dymu z prístroja podobného striekačke do konečníka obete. Napriek skutočnosti, že táto metóda nezníže dôveryhodne, tvrdí sa, že bola s úspechom používaná istý čas v amerických kolóniách a na sklonku osemnásteho storočia sa dostala aj do Anglicka.

Keďže k bezprostredným kontaktom so smrťou dochádza bežne v každej spoločnosti, od tých najprimitívnejších až po tie najmodernejšie, napadlo mi, či nemohli zážitky na prahu smrti ovplyvniť niektoré veľmi staré a rozšírené predstavy o podstate choroby. Už dávno v minulosti, po celom svete, ľudia verili, že v určitých prípadoch začína choroba vtedy, keď duša opustí telo. Tam, kde túto vieru prijímajú, liečba sa orientuje na prehováranie alebo nútenie pacienta, aby sa vrátil do svojho tela. Obyvatelia ostrova Celebes vo východnej Indonézii zase veria, že duša opúšťa telo vtedy, keď človeka niečo náhle a nečakane vystraší - a môžeme si len položiť otázku, či tieto predstavy

neboli aspoň sčasti vyvolané rovnakými zážitkami na prahu smrti, akými sa tu zaoberáme.

Aký postoj k týmto zážitkom ste zistili u lekárov?

Tak kňazi, ako i lekári predstavujú veľmi pestrú skupinu ľudí s rozdielnymi záujmami, charaktermi a výchovou. Ich reakcie boli preto tiež rozmanité. Dajú sa však vcelku jednoznačne rozdeliť do štyroch skupín, čím sa odpoveď na túto otázku zjednoduší.

Prvú skupinu tvoria lekári, ktorí zážitkom prešli sami. Nezdá sa, aby ich postoj sa nejako odlišoval od ostatných ľudí s podobnými zážitkami. Dvaja lekári sa po novej skúsenosti vyjadrili v tom zmysle, že napriek ohromujúcej realnosti zážitku nenašli vo svojom odbornom vzdelaní v podstate nič, čo by pomohlo pri jeho pochopení alebo pri pokuse hovoriť o ňom druhým. Keď som sa opýtal jedného lekára na jeho stanovisko k zážitku mimo tela, odpovedal: „Ako vedec, nikdy som si nemyslel, žeby sa to mohlo stať. Ale naozaj sa to stalo!“

Druhú skupinu tvoria lekári, ktorí sa so mnou spojili, aby mi porozprávali o zážitkoch svojich pacientov. Niekoľkí poznamenali, že tiež zaregistrovali tieto príbehy, ktoré ich dosť prekvapili a boli radi, že aj iní robia výskum v tejto sfére.

Ďalšia skupina pristupovala k tajomným javom z hľadiska náboženstva. Títo lekári sú toho názoru, že zážitky na prahu smrti potvrdzujú ich vlastnú vieru v pokračovanie života po fyzickej smrti.

Štvrtá skupina pozostáva z lekárov, podľa ktorých sú zážitky na prahu smrti redukovateľné na fyziologické procesy, aké už poznáme. Nazdávajú sa, že ich dokážu vysvetliť na báze poznatkov fyziológie a psychológie.

Môžete uviesť niektoré známe fyziologické procesy, ktorými sa vedci pokúšali vysvetliť zážitky na prahu smrti?

V medicíne existuje nekonečné množstvo stavov, v ktorých sa môže dospieť k javom, viac-menej pripomínajúce zážitky na prahu smrti. V prvej knihe som rozobral niektoré farmakologické, neurologické a psychologické interpretácie týchto zážitkov. Nemalo by význam skúmať oddelene všetky existujúce vysvetlenia, ale môžem tu spomenúť dve, snáď najvýznamnejšie oblasti medicíny z hľadiska udalostí podobných zážitkom na prahu smrti. Sú to: anesteziológia a neurológia. Uvedomujem si samozrejme, že pocity pohybu cez tmavý tunel často spomínajú pacienti, ktorí boli pod vplyvom anestetika - zvlášť éteru. Nemyslím si však, aby účinky anestetika mohli spoľahlivo a úplne vysvetliť zážitky na prahu smrti, pretože iba nepatrný počet osôb bol pod vplyvom chemického preparátu v čase svojho zážitku.

Mnoho neurológov ma v minulých rokoch upozorňovalo, že zážitky na prahu smrti sa do istej miery podobajú na záchvatové stavy, zvlášť v prípade temporálneho laloku. Niektoré podobné javy sú: (1) ľudia počujú „hluk“, ktorý im oznamuje začiatok záchvatu, (2) temporálny lalok má svoje poslanie v pamäti, a preto ľudia v blízkosti smrti môžu hovoriť o panoramatickej pamäti.

Vedeli by sme pokračovať v týchto paralelách ešte dlho. Vnem intenzívneho svetla, o ktorom účastníci hovoria, by sa dal jednoducho interpretovať ako výsledok procesov, spôsobených prerušením prívodu kyslíka do okcipitálneho laloku, ktorý je sídlom zraku. K zoznamu javov, uvedených v prvej knihe (ako napr. autoskopia), by som chcel pridať zážitky, ktoré rozprávali slávnemu neurochirurgovi Dr. Wilderovi Penfieldovi jeho pacienti. V klasickej sérii pokusov Dr. Penfield stimuloval určité oblasti mozgu počas mozgovej operácie. Zistil, že vo vedomí pacientov sa objavili veľmi intenzívne spomienky, pričom osoby mali pocit, akoby ich znovu prežili. Naskytla sa tak možnosť znovu odhaliť presné a úplné detaily udalostí, ktoré sa odohrali pred rokmi.

Aj tak stále nie som presvedčený, žeby tieto známe neurologické javy mohli objasniť zážitky na prahu smrti. Zamyšľáme sa napríklad nad vysvetlením pomocou záchvatov. Pokusy o ich zdôvodnenie takmer vždy vychádzajú z domienok, že špecifickou príčinou vzniku záchvatu je „cerebrálna anoxia“ (nedostatok kyslíka v mozgu). Táto interpretácia neberie ohľad na prípady zážitkov na prahu smrti, pri ktorých vôbec nenastalo prerušenie prívodu krvi do mozgu a napriek tomu ľudia vnímali hluk, svetlo a panoramatický prehľad života. Od začiatku zdôrazňujem, že som sa stretol s viacerými zážitkami na prahu smrti, pri ktorých nenastala klinická smrť. Napriek tomu tieto zážitky obsahujú mnoho zhodných čŕt ako v situáciách so skutočnou „smrťou“. Stručný prehľad prípadov z mojej praxe by mal túto skutočnosť dostatočne objasniť.

Niektorí budú chcieť možno pokračovať ďalej a snažiť sa vysvetľovať zážitok na prahu smrti (pri ktorom sa objavuje svetlo, dochádza k životnému prehľadu a iným javom) bez ohľadu na teóriu o deficite kyslíka. Asi chcú tvrdiť, že vo všetkých týchto situáciách to bol „stres“ z nebezpečenstva smrti, ktorý vyvolal konkrétne mozgové procesy. Mám však pocit, že pojem „stres“ tu nadobúda taký široký význam, že nič vlastne nevysvetľuje. (Mohla by tu vzniknúť otázka: Aký druh stresu to je?)

Pri formulovaní analogických vysvetlení by sme mohli bezstarostne pokračovať donekonečna. Rovnako ľahké je i prijať ponúkané hypotézy ako samozrejme a nevenovať pozornosť tým prvkom zážitku na prahu smrti, ktoré sa z daného vysvetlenia vymykajú. Lekári sa napríklad divili a nevedeli jednoducho pochopiť, ako mohli pacienti opísať ich činnosť počas resuscitácie, ak sa naozaj nevznášali pod stropom. Mnohí ľudia mi povedali, že kým boli mimo tela v čase zdanlivej „smrti“, sledovali udalosti do určitej vzdialenosti - niekedy dokonca i mimo nemocnice - čo neskôr potvrdili nezávislí svedkovia. Mali by sme teda aspoň pripustiť možnosť, že sa takéto nezvyčajné dôkazy budú raz

môcť dosiahnuť v presne stanovených laboratórnych podmienkach.

Nakoniec musím poznamenať, že podobné vysvetlenia neimponujú ľuďom, ktorí prežili stretnutie so smrťou, takpovediac na vlastnej koži. Jeden mladý muž, oživený po zdanlivej „smrti“, uvažoval takto:

„Je to niečo, čo by nemalo vlastne vôbec existovať, a predsa bez nejakých pochybností viete, že to existuje. Zvláštny pocit! Uvedomujem si, že veľa ľudí tomu nebude veriť . . . Ľudia proste odídu a povedia, že vedecky to jestvovať nemôže . . . Ale viete čo? Keby som dnes opäť zomrel, stalo by sa naozaj to isté, len s výnimkou, že by som udalosti lepšie sledoval. A môžu mi hovoriť, že také niečo neexistuje, môžu na to prisahať a môžu mi ukázať vedecké dôkazy, že ide o omyl . . . všetko, čo môžem povedať je, že - jednoducho viem, kde som bol.“

Aký je váš osobný postoj k výskumu? Zmenilo to nejako váš život?

Pozorujem, že napriek môjmu tvrdeniu, že sa nesnažím dokázať existenciu života po smrti, niektorých ľudí to stále ešte neuspokojuje. Chcú vedieť, čo ja, Raymond Moody, cítim. Myslím, že je to logická otázka, pokiaľ sa týka psychologických záležitostí a nie nejakého presného záveru, ktorý by som sa usiloval vnucovať druhým. Všetkým záujemcom o môj autobiografický detail adresujem túto poznámku: Vieru v život po smrti som prijal ako súčasť svojho náboženského presvedčenia. Verím, že tento jav, ktorý skúmame, je odzrkadlením nášho života.

Nie som však ani zďaleka posadnutý smrťou a chcem žiť. Ľudia, s ktorými som sa rozprával, by s tým súhlasili. Ich pozornosť je, práve v dôsledku toho, čo prežili, zameraná na život. Teraz sme všetci v tomto svete! Zároveň dúfam, že dokážem aplikovať na svoj život všetko, čo som sa naučil počas tejto štúdie. Chcem sa ďalej vyvíjať, pokiaľ len bu-

dem schopný, v láske k druhým a v získavaní poznania a múdrosti.

Veľmi mi *záleží* na tom, aby sa význam zážitkov na prahu smrti neprekrútil a aby neposlúžil ako motív na vytvorenie nového kultu. Tento jav by sa nemal spájať so mnou alebo s hocikým iným, kto ho študoval. Zážitok na prahu smrti je veľmi rozšírený a k vysvetleniu všetkých jeho záhad sú potrebné rozličné hľadiská.

Nakoniec chcem spomenúť, ako som si nedávno uvedomil, že môj dlhodobý kontakt s týmto výskumom ma dosť svojrázne poznačil: veľká časť mojich priateľov bola „mŕtva“. Po rozhovoroch s týmito ľuďmi som si začal uvedomovať, ako blízko smrti sme v našom každodennom živote. Viac než kedykoľvek predtým sa teraz snažím, aby každý človek, ktorého milujem, o tomto mojom pociťovaní vedel.

Epilóg

V siedmej knihe o *Republike* vytvoril filozof Platón (428-348 p. n. l.) veľmi pôsobivú a krásnu alegóriu, ktorá sa stala známa ako mýtus o jaskyni. Má formu dialógu medzi starým učiteľom Platóna, Sokratom a ďalším mužom Glaukonom. Uvádzam toto pozoruhodné podobenstvo bez ďalšieho komentára. Jeho význam je pre nás zrejmý.

Predstav si ľudí bývajúcich v nejakej podzemnej jaskyni, s dlhým vchodom, ktorý celou svojou šírkou smeruje nahor, do svetla. Predstav si, že títo ľudia majú nohy a hrdlá sputnané od svojho detstva, takže musia ostať stále na rovnakom mieste a pozerať sa môžu len dopredu, pretože putá im znemožňujú otočiť hlavu. Predstav si ďalej svetlo z ohňa, horiaceho trochu vyššie a v určitej vzdialenosti za nimi, a svetlo medzi ohňom a väzňami, a nad nimi cestu, pozdĺž ktorej bola postavená nízka stena, podobne ako majú bábkári priečky pred ľuďmi, näd ktorými ukazujú svoje bábkky.

Všetko to vidím, odpovedal.

Predstav si tiež ľudí, ktorí prenášajú pozdĺž tejto steny nástroje všetkého druhu a dvíhajú ich nad stenu. A tiež obrazy a tvary zvierat vytesané do kameňa a dreva; niektorí z nich pritom hovoria a iní sú ticho.

Zvláštny je to obraz, o ktorom hovoríš, povedal, a čudní sú to väzni.

Sú podobní nám. Povedz mi najprv, myslíš si, žeby títo ľudia zarezali niečo zo seba alebo svojich susedov? Videli by niečo iné, okrem tieňov, ktoré vrhá oheň na stenu jaskyne pred nimi?

Ako by mohli, povedal, keď musia celý život držať svoje hlavy bez pohnutia?

A neplatila by tá istá pravda o predmetoch, ktoré sa okolo nich prenášajú?

Zaiste.

A keby sa mohli rozprávať, nebudú sa nazdávať, že pri pomenovaní vecí, ktoré vidia, identifikujú prechádzajúce predmety?

Určite.

A keby sa v tomto väzení odrážal od steny zvuk vyslovený tými, čo tu prechádzajú, myslíš, že im napadne niečo iné ako to, že rečníkom je prechádzajúci tieň?

Pri Zeusovi nie, povedal.

Potom by sa väzni jednoznačne nazdávali, že realita sú iba tiene umelých predmetov.

Celkom nevyhnutne, odpovedal.

Uvažuj teraz, aké by bolo oslobodenie a uvoľnenie z týchto pút a šialenstva, keby sa niečo podobné s nimi v kolobehu prírody náhodou stalo. Keby jeden z nich bol oslobodený zo svojich okovov a musel by náhle vstať, otočiť hlavu, kráčať a zodvihnúť oči k svetlu. Pri tom všetkom by cítil bolesť a nemohol by pre oslnenie a jagavé svetlo rozoznať predmety, ktorých tiene predtým videl; aká by bola podľa teba jeho odpoveď, keby mu niekto povedal, že to, čo videl predtým, bolo všetko klam a ilúzia, ale teraz, keďže je bližšie k skutočnosti a reálnym veciam, pozerá správnejšie? A keby mu nakrátko ukázal každý predchádzajúci predmet a trápil ho otázkou o tom, čo pozoruje, nemyslíš si, že bude v rozpakoch a začne považovať to, čo videl predtým, za reálnejšie ako to, čo sa mu ukazuje teraz?

Oveľa reálnejšie, odpovedal.

A keby bol prinútený pozrieť do samotného svetla, neboleli by ho oči a neotočil by sa, nebežal späť k tým veciam, ktoré dokáže rozlišovať a považuje ich za vskutku jasnejšie a presnejšie ako veci, ktoré mu boli ukázané?

Je to tak, odpovedal.

A keby, pokračoval som, ho niekto vliekol násilím hore, k východu, ktorý je nerovný a strmý a nepustil by ho, kým ho nevytiahne von na slnečné svetlo, nemyslíš, že bude trpieť a hnevať sa? A keby vyšiel von, na svetlo, a oči by sa mu naplnili jeho lúčmi, myslíš, že nebude schopný vidieť ani jednu vec z tých, ktoré my nazývame reálne?

Nuž nie, nie okamžite, povedal.

Potreboval by čas, aby si zvykol a mohol pozorovať veci, ktoré sú vyššie. Najprv by najľahšie rozoznával tiene. Potom obrazy alebo kópie ľudí alebo iných predmetov vo vode, a neskôr aj

konkrétne veci. Potom by začal pozorovať priestor oblohy a nebo samotné, nie však vo dne, ale v noci, hľadiac na svetlo hviezd a mesiaca.

Samozrejme.

A nakoniec predpokladám, že bude schopný pozrieť na samotné slnko a vidieť jeho pravú podstatu. Nielen jeho napodobeniny na vode alebo ako príznak v cudzom prostredí. Objaví ho na jeho pravom mieste.

Nevyhnutne, povedal.

A vtedy by došiel k záveru, že ono tvorí rôzne ročné obdobia a vládne nad všetkými vecami vo viditeľnej oblasti a je určitým spôsobom príčinou tých dejov, ktoré videli.

Zrejme, povedal, to by bol jeho ďalší krok.

Keby si teraz spomenul na svoje minulé bydlisko, na spoluväzňov i na to, čo sa tam pokladalo za múdrosť, nemyslíš, že sa bude považovať po tejto zmene za šťastného a nefutoval by ich?

Určite by ich futoval.

A keby boli pocty a vyznamenania medzi nimi, ktoré by si rozdávali a tiež ceny pre toho, kto najrýchlejšie rozoznáva prechádzajúce tiene a najlepšie si pamätá ich obvyklé poradie, koexistenciu a najúspešnejšie háda to, čo má nasledovať, myslíš si, že mu bude záležať na odmenách a bude závidieť tým, ktorých títo väzni odmeňujú a robia si z nich pánov, alebo by súhlasil s Homérom a vďačne by žil na zemi ako sluha druhých, ako človek bez domova a vytrpel by všetko, než aby myslel tak, ako oni a žil podobným životom?

Áno, povedal, myslím, že radšej by si vybral všetko utrpenie, ako žiť taký život.

A uvažuj teraz aj nad tým, povedal som. Keby musel tento človek zasa prísť dole a zaujať svoje staré miesto, nemal by oči plné tmy, keby tak náhle odišiel zo slnečného svetla?

Určite mal.

A keby ho teraz požiadali, aby súťažil s večnými väzňami v „hodnotení“ týchto tieňov, kým by bol jeho zrak ešte zatemnený a čas potrebný k navyknutiu by nebol veľmi krátky - nepovedalo by sa o ňom, že sa vrátil zo svojej cesty so zničenými očami a že tento jeho pokus o výstup nestál vôbec zato? A keby bolo možné zdvihnúť na neho ruky a zabiť toho muža, ktorý by sa ich snažil oslobodiť a vyvieť hore, nezabili by ho?

Určite áno, povedal.

Metodologické úvahy

Veľa otázok k problému metodológie som dostal od ľudí, ktorí sa zaujímajú o budúci výskum vo sfére zážitkov na prahu smrti. Aj ja som hodne premýšľal nad metodologickými otázkami, pretože mám záujem o logickú a vedeckú prácu. Zistil som, že tieto otázky sa týkajú štyroch oblastí: klasifikácie, techniky interview, vedeckosti metódy a námetov pre ďalšie štúdium v tejto sfére. Chcel by som teraz uviesť niektoré vlastné myšlienky, ktoré môžu byť užitočné pre toho, kto by sa chcel pokúsiť o nejakú štúdiu zážitkov. Čitateľa, orientujúceho sa na vedu a logiku, môžu pri hodnotení nasledujúcich riadkov napadnúť rôzne nové otázky.

I. KLASIFIKÁCIA

Ako som už uviedol, nie každý, kto unikne smrti v poslednej chvíli, má na kritické obdobie nejaké spomienky. Viacerí hovoria, že si zo stretnutia so smrťou nepamätajú nič. Niektorí ľudia dokonca prežijú zjavnú klinickú smrť a vrátia sa bez akejkoľvek spomienky na vedomú skúsenosť z celého tohto obdobia. Na druhej strane som však spomínal, že ľudia rozprávajú o týchto zážitkoch aj vtedy, keď neboli vôbec blízko smrti a dokonca ani chorí. Ich zážitky nastali za veľmi širokého spektra okolností, ktoré sú značne rozdielne s dôrazom na to, čo by sa dalo zhruba nazvať „blízkosť kontaktu“ so smrťou.

Tieto faktory by mohli spôsobiť určité komplikácie v použitej terminológii pri diskusii o jednotlivých prípadoch. Preto by som chcel navrhnúť určité definície a klasifikačnú schému, ktorá by mohla pomôcť odstrániť nejasnosti.

Po prvé, zážitok na prahu smrti by sa mohol definovať ako hocijaký vedomý, zmyslový zážitok, ktorý vzniká počas stretnutia so smrťou. Toto stretnutie sa ďalej môže charakterizovať ako udalosť, pri ktorej mohol byť človek veľmi ľahko zabitý alebo mohol zomrieť (pripúšťa sa i alternatíva jeho klinickej smrti), ale nakoniec ju prežije a pokračuje vo svojom fyzickom živote.

Presné zadelenie zážitkov na prahu smrti by mohlo vychádzať zo zoznamu spoločných prvkov, ako som ich uviedol v prvej knihe. Stretnutie so smrťou sa dá klasifikovať najmenej do šiestich nasledujúcich situácií:

A. Človek sa ocitá v stave, v ktorom môže ľahko dôjsť k jeho zabitiu alebo smrti, hoci z neho o chvíľu bez zranenia uniká. Neskôr spomína, že mal subjektívny pocit nevyhnutnosti blížiacej sa smrti. Napriek tejto istote prechádza cez túto skúšku bez ujmy na zdraví.

B. Človek je smrteľne chorý alebo zranený a lekári mu už nedávajú nijakú šancu na prežitie. Nenastane však u neho ani stav klinickej smrti a začne sa nakoniec zotavovať.

C. Človek je smrteľne chorý alebo ťažko zranený a v určitom momente sa splnia niektoré kritériá klinickej smrti. Prestane mu napríklad pracovať srdce a zlyhá dýchanie. Lekári si môžu myslieť, že je mŕtvy, avšak okamžite začnú s resuscitáciou a nepristúpi sa k skutočnému vyhláseniu za mŕtveho. Resuscitačné opatrenia sú efektívne a človek žije ďalej.

D. Človek je smrteľne chorý alebo ťažko zranený (ako v bode C) a v určitom okamihu sú splnené kritériá klinickej smrti. Začne sa s resuscitáciou, ktorá však neúčinkuje, a tak sa s ňou prestáva. Lekári dospejú k názoru, že pacient zomrel a v istej chvíli je naozaj vyhlásený za mŕtveho. Mô-

že sa dokonca vypísať aj úmrtný list. Neskôr sa však z neznámeho dôvodu začne opäť s pokusmi o oživenie, ktoré sa končia úspechom.

E. Človek je smrteľne chorý alebo ťažko zranený a v určitom momente sú splnené kritériá klinickej smrti. Nekonajú sa ani pokusy o resuscitáciu, pretože prípad sa zdá beznádejný. Lekári sú presvedčení, že pacient je mŕtvy a v istej chvíli ho naozaj vyhlásia za mŕtveho. Vypíše sa prípadne aj úmrtný list. Neskôr sa však aj po týchto úkonoch začne s pokusom o oživenie a pacient sa vracia do života.

F. Človek je smrteľne chorý alebo ťažko zranený a v kritickej chvíli spĺňa podmienky klinickej smrti. Buď sa nezačne ani s resuscitáciou, alebo sa rýchle skončí. Lekári veria, že nastala smrť a vyhlasujú ho za mŕtveho. Neskôr však prekvapuje lekárov tým, že sa dostáva z tohto stavu spontánne, bez použitia prostriedkov resuscitácie.

Zaznamenal som príklady zážitkov na prahu smrti, ktoré sa stali v súvislosti so všetkými uvedenými typmi stretnutia so smrťou, okrem posledného typu F. To znamená, že ani jeden z mojich respondentov, ktorý mi rozprával o zážitku, nemal ho počas „smrti“, z ktorej by sa bol mimovoľne vrátil. Takéto spontánne „prebudenia“ sa však občas vyskytujú. Rozprával som sa s jedným človekom, ktorý sa spontánne „prebudil“ po tom, čo bol považovaný za mŕtveho, hoci si z obdobia „smrti“ na nič nepamätá.

Niekoľko by sa mohol spýtať, či absencia prípadov „spontánneho“ zotavenia v mojom materiáli neznamená, že zážitky na prahu smrti sú len umelé produkty resuscitačnej techniky, t. j. či nevznikajú pod vplyvom resuscitačných procedúr a ich účinkov na mozog alebo celé telo. Nezdá sa mi to pravdepodobné z jednoduchého dôvodu: k zážitkom

na prahu smrti došlo i pri stretnutiach so smrťou typu A a B, keď sa resuscitačné prostriedky vôbec nepoužili.

D a E typy stretnutia so smrťou vyvolávajú otázku, prečo sa resuscitácia začala alebo opakovala, keď človek bol vyhlásený za mŕtveho. Dôvody boli rôzne. V jednom prípade si napríklad prítomní všimli, že pacientovi sa začal mykať prst niekoľko minút po tom, čo bol vyhlásený za mŕtveho. Skúsilo sa s resuscitáciou a pacient ožil. V ďalšom prípade sa lekár vzdal a povedal sestre: „Vypíšte úmrtný list a ja ho podpíšem.“ Krátko nato si uvedomil, že sa nemôže len tak postaviť pred malého syna a manželku pacienta, pretože poznal rodinu osobne. Cítil, že sa musí pokúsiť ešte raz. Vtedy to zabralo.

S prihliadnutím na druhy stretnutia so smrťou od typu A po typ E môžem uviesť nasledujúcu poznámku: Zdá sa mi, že existuje určitý vývoj hĺbky alebo „úplnosti“ zážitku na prahu smrti, ak postupujeme od typu A po typ E. Ak má napríklad človek zážitok pri type A, hovorí obyčajne len o bleskovom životnom prehľade alebo sa nakrátko ocitne mimo tela, zatiaľ čo tí, ktorí sa dostávajú k smrti bližšie, rozprávajú o viacerých prvkoch. Najživšie a najúplnejšie zážitky, o ktorých som počul, sa vyskytli v súvislosti so stretnutím typu D a E. Na opačnej strane:

(1) Pokiaľ môžem povedať, určite tu nejde o nejakú nevyhnutnú koreláciu, dokonca ani v mojom vlastnom materiáli. Stretol som sa totiž s ľuďmi, ktorí boli naozaj vyhlásení za mŕtvych a boli oživovaní. Nepamätajú si však na žiadne alebo len veľmi málo prvkov zo svojho zážitku, zatiaľ čo iní ľudia mali dosť hlboké zážitky i pri stretnutiach typu A alebo B.

(2) Určenie všeobecných korelácií medzi typom stretnutia a „hĺbkou“ zážitku je možné len na základe vedeckej štúdie, ktorú som ja nerobil, ale pokúsím sa ju charakterizovať neskôr v tejto prílohe.

II. TECHNICA INTERVIEW

Právom možno hovoriť, že technika interview sa všeobecne považuje za nespoľahlivý spôsob získavania vedeckých informácií. Neprekvapuje ma preto, ak sa ma kompetentní odborníci z oblasti medicíny často spytujú: „Ako postupujete pri rozhovoroch s týmito ľuďmi?“

Ak teraz uvažujem nad touto otázkou, vidím, že má pri najmenšom dva rozdielne významy, o ktorých sa tu chcem zmieniť. Prvý z nich je tento: „Nie je možné, že kladením vhodných otázok ste mohli tieto príbehy ľuďom vsugerovať?“

V tejto podobe otázka poukazuje na veľmi reálny a zaujímavý moment. Otázky totiž naozaj často v sebe ukrývajú aj odpovede. Považujem preto za nutné venovať sa tomu podrobnejšie a vyjadriť sa všeobecne k problému ich tvorenia. Otázky sú v skutočnosti zložité jazykové funkcie. S najväčšou pravdepodobnosťou by sme nenašli otázku, v ktorej by vôbec nebol obsiahnutý aj prvok informácie (v zmysle „doručenia informácie“) a to buď explicitne v rámci samotnej verbálnej formulácie alebo implicitne v kontexte, v ktorom je táto otázka položená.

Povedal by som preto, že z istého hľadiska je technika interview vedecky chybná: keďže obsahuje otázky a otázky prinášajú informácie, môže vzniknúť teoretický problém či informácia, ktorá zdanlivo pochádza od opytovanej osoby, nemá svoj pôvod v otázkach alebo inom pôsobení toho, kto ich dáva.

Keďže sa veľmi zaujímam o logiku a metodológiu všeobecne, dlhý čas bolo mojou prvou reakciou odpovedať na túto, pôvodne dvoj zmyselnú otázku, v prvom význame, o ktorom som práve hovoril. Niekedy sa však zdalo, že poslucháčov medicíny a lekárov, ktorí mi túto otázku položili, moja odpoveď neuspokojila. Keď rozmýšľam nad tým teraz, uvedomujem si, že mnohí ľudia z oblasti medicíny sami pociťujú veľkú úzkosť, ak majú hovoriť o smrti. Pred-

pokladám, že niektorí mali na mysli pravdepodobne celkom inú otázku: „Ako, preboha, začínate rozhovor s človekom o takej hroznej téme, ako je jeho vlastná klinická smrť?“ .

Takto z pôvodnej otázky vznikajú prinajmenšom dve odlišné, pričom prvá sleduje skôr čisto logický a druhá vyhranený citový aspekt.

Chcem povedať, že keď som začal so svojim výskumom, bolo to niečo, čo dovtedy podniklo zrejme len veľmi málo iných ľudí. Neexistovala nijaká príručka, ako viesť interview s človekom, ktorý sa vrátil zo svojej „smrti“. Musel som sa učiť na vlastnej skúsenosti (a v skutočnosti sa takto učím aj teraz), ale sformuloval som určité veľmi všeobecné pravidlá a návody. Očakávam a dúfam, že ich pozmenia a doplnia ďalší bádatelia.

Prvé „pravidlo“ je toto: Prejavte porozumenie a kladný postoj. Ľudia neradi hovoria o týchto veciach, lebo sa obávajú výsmechu a nepochopenia. Som si istý, že by som prehral, keby som bol pristupoval k ľuďom ako nejaký nevládny vyšetrovateľ, ktorý sa im snaží dokázať ich vlastné protirečenia atď.

Po druhé, ak sa zdráhate rozprávať s ľuďmi o ich zážitkoch, môže to prameniť z vášho vlastného strachu pred smrťou. Zistil som, že ľudia, ktorí mali zážitok na prahu smrti, zriedkakedy pociťujú ten hrozny des z úmrtia, aký má väčšina z nás.

Po tretie, v súvislosti s problematikou tvorenia otázok, si myslím, že najlepšie je formulovať otázky, ktoré zdôrazňujú imperatívnu funkciu a zároveň minimalizujú činnosť „doručenia informácie“. Interview by sa malo otvárať všeobecnými otázkami a konkrétnejšie, užšie zamerané otázky, by sa mali ponechať na neskoršiu fázu rozhovoru.

Ja začínam vždy s neutrálnejšou otázkou, ako napríklad: „Môžete mi povedať, čo sa vám stalo?“ V iných prípadoch som kládol veľmi jednoznačné a konkrétne otázky. Dotyčné osoby boli totiž ešte v nemocnici a zotavovali sa z cho-

roby, ktorá ich priviedla do blízkosti smrti. Trpeli bolesťami, ale napriek tomu bolo zrejmé, ako veľmi chcú rozprávať. Priznávam, že som ich vtedy trochu navádzal, pretože som chcel skončiť interview čím skôr, aby som ich dlho netrápil. V týchto prípadoch ma zaujímalo, či boli v ich príhode prítomné určité prvky z kompletného modelového zážitku. Niekedy odpovedali, že si na ne nepamätajú a to ma určitým spôsobom povzbudzuje.

III. VEDECKOSŤ METÓDY

Jedným z dôvodov, prečo sa zážitky na prahu smrti nedajú akceptovať ako dôkaz o živote po smrti je ten, že ide vždy len o rozhovory o istých príbehoch. Vedecká metóda veľmi obmedzuje použitie ľudského svedectva ako dôkazu. Existujú pre to aspoň tri príčiny:

- (1) Ľudia niekedy klamú.
- (2) Ľudia si občas nepamätajú presne, alebo interpretujú svoj zážitok nesprávne.
- (3) Ľudia niekedy majú halucinácie alebo vidiny. Najmä ak sú vystavení nejakému stresu.

Ak takto priznávame všeobecnú nehodnovernosť ľudských výpovedí, mohlo by sa dokonca tvrdiť, že správy, ktoré som zaznamenal, nemajú vlastne žiadnu cenu.

Treba tu však uviesť niekoľko opačných argumentov. Predovšetkým sa neraz stalo, že sa veda zmýlila, keď nerešpektovala svedectvo človeka.

Začiatkom devätnásteho storočia napríklad veda rozhodne vylučovala možnosť meteoritov. Medzi ľuďmi však stále kolovali legendy o skalách, padajúcich z neba, a to i napriek presvedčeniu vedcov, že to nie je možné. (Tvrдили, že skaly nemôžu padať z neba, pretože tam žiadne nie sú.) Nakoniec dvaja profesori z Princetonu boli svedkami pádu

meteoritu, pozbierali jeho kúsky a priniesli ich k štúdiu na svojej univerzite.

Všeobecne sa dá povedať, že vylúčenie ľudského svedectva ako dôkazu, je dvojsečnou zbraňou. Ak je fakt, že ľudia často klamú, zle interpretujú atď., môžeme sa vyhnúť omylom, keď vylúčime ľudské svedectvo ako dôkaz. Skutočnosťou je však aj to, že ľudia tiež hovoria pravdu a interpretujú správne. Preto nám uniká pravda, lebo odmietame počúvať názory druhých.

Niekedy sa stáva, že ľudské svedectvo je jediný spôsob, akým môžeme postupovať v určitom období a s prihliadnutím na určité javy. Prežitie telesnej smrti je rozhodne jedným z nich. Správy ľudí, ktorí unikli o vlások smrti, nepredstavujú samozrejme svedectvo alebo dokonca dôkaz tohto javu. Keď sa však chceme niečo dozvedieť, neostáva nám nič iné, ako rozprávať s ľuďmi, ktorí udalosť prežili. Ak sa ich nezávislé výpovede v podstate zhodujú (ako to bolo v našom prípade), právom môže na nás táto skutočnosť zapôsobiť, i keď nepredstavuje ešte dôkaz.

Ak nejaký rozšírený jav nepatrí do nášho tradičného systému predstáv a nezaoberajú sa ním naše súčasné vedecké metodológie, neznamená to, že ho musíme jednoducho zavrhnúť. Mal by nás naopak provokovať k hľadaniu nových koncepcií a spôsobov objavy - a to takých, ktoré neprotirečia doterajším, ale vychádzajú z nich a zároveň aj prekračujú.

Bol som prvý, kto pripustil, že moja štúdia nie je, prísne povedané, „vedecká“ a to z mnohých dôvodov. Jedným z nich je skutočnosť, že vzorka ľudí, ktorú som študoval, nebola naozaj náhodná, ale sa vyberala podľa rôznych kritérií. Moja štúdia tiež pozostáva, ako sme videli, z opisov príbehov, ktoré sa nemôžu považovať za vedecký dôkaz.

Všetko to bolo dané mojimi obmedzenými možnosťami a nedostatkom času. Zo samotnej podstaty skúmaného javu však vyplývajú iné problémy, pre ktoré bude mimoriadne ťažké, ak nie nemožné, vykonať skutočnú vedeckú ex-

pertízu, za presne určených experimentálnych podmienok. Tieto problémy sú morálne i technické. Predsa nie je možné priviesť do stavu klinickej smrti štatisticky významný počet ľudí a potom dúfať, že sa podarí ich resuscitácia, po ktorej by sa dali zaznamenať ich pocity!

V klinickej praxi sa nevyskytujú umelo vytvorené, laboratórne podmienky, ale skôr stavy ohrozenia ľudského života. Prvou povinnosťou lekára a ďalšieho ošetrojúceho personálu je a má byť pomôcť pacientovi vhodnou terapiou a usilovať sa ho oživiť. Ich úlohou nie je vykonávať pokusy pri zisťovaní povahy a platnosti zážitkov na prahu smrti.

Zdá sa, že jediným argumentom, ktorý ostáva bez námietok morálne prijateľný, je zhromaždiť údaje po skončení celej udalosti. Dosť často sa v priebehu resuscitácie získavajú určité poznatky. Nie však s úmyslom pre neskorší vedecký rozbor, ale skôr v rámci príslušných terapeutických alebo diagnostických opatrení. Klinické záznamy môžu napríklad často prezradiť, prečo pacient „zomrel“, alebo prečo sa dostal tak blízko k tomuto stavu, ako dlho v ňom bol, ako sa z neho dostal späť, aké boli jeho prvé reakcie po návrate, aké dostal lieky atď. Veľmi presné údaje môžu existovať vo forme zápisu EEG alebo EKG, záznamov o telesnej teplote, krvnom tlaku a tiež výsledkoch laboratórných testov z obdobia pred krízovým stavom. Vývin metód a techník resuscitácie v blízkej budúcnosti zrejme ešte viac uľahčí a prístupní tieto poznatky.

IV. PREDBEŽNÉ NÁVRHY K ĎALŠIEMU VÝSKUMU

Ako by sa teda mohli študovať zážitky na prahu smrti za predpokladu dostupnosti uvedených údajov a prípadne aj niektorých ďalších? Jednou z možností je vytvorenie interdisciplinárnej skupiny, v ktorej by spolupracovali ľudia z viacerých oblastí. Medzi týmito záujmovými sférami bude

zastúpená medicína, fyziológia, farmakológia, filozofia psychológia, psychiatria, antropológia, komparatívne náboženstvo, teológia a duchovenstvo. Vedecký tím by sa potom pustil do realizácie veľkého množstva úloh:

A. Príklady zážitkov na prahu smrti by sa mohli zhromažďovať systematickejšie a organizovanejšie. Do výskumu by sa zapojili lekári a ostatní pracovníci nemocníc, ktorí by zisťovali u pacientov po úspešnej resuscitách, či mali nejaké zážitky a informovali by o tom skupinu bádateľov. V prípade potreby sa môže tento tím spojiť so samotným pacientom. Poznámka: za účelom komparatívnej štúdie sa zaznamenajú aj prípady bez zážitkov.

B. Obstaralo by sa čo najviac klinických záznamov o študovaných prípadoch. Tie poslúžia ako cenný dôkaz o tom, že dotýčaný človek naozaj „zomrel“ alebo bol blízko smrti. Zistené údaje vedia navyše vytvoriť spoľahlivejší štatistický prehľad zdravotného stavu osôb, ktoré mali zážitky. Pomôžu tak odhaliť, či existuje nejaká zákonitosť medzi ich výskytom a ostatnými okolnosťami, ako sú: príčina smrti, vek v čase zážitku, metódy resuscitácie atď. Dalo by sa tak dospieť k štatisticky lepším koreláciám, než som dosiahol ja, ktoré sa týkajú dĺžky trvania fyziologickej krízy a hĺbky zážitku.

C. Môžu sa odhaliť prípady, v ktorých existuje veľmi presvedčivé a nezávislé potvrdenie výpovede umierajúceho. Ideálny prípad by vyzeral napríklad takto:

(1) V miestnosti intenzívnej opatery lekári a zdravotný personál ošetrujú určitú osobu, pána A., nachádzajúceho sa vo vážnej kríze. Keďže jeho liečba trvá už dlhý čas, všetci sa pripravili a nastavili potrebné prístroje, takže lekársky tím môže monitorovať jeho stav. Personál je informovaný o pacientovom krvnom tlaku a dýchaní, EKG registruje aktivitu srdca a EEG oboznamuje prítomných o mozgovej funkcii. V určitom čase, ktorý zaznamená-

vajú ošetrovatelia, nastáva u pána A. zlyhanie srdcovej činnosti a dýchania. Tento stav je viditeľný klinicky i na ukazovateľoch prístrojov. Lekár skontroluje a zaznamená rozšírenie zreníc a klebanie telesnej teploty. Okamžite sa začne s pokusmi o resuscitáciu a po určitom časovom intervale sa pán A. vracia do života.

Krátko nato rozpráva pacient svojim lekárom, aké mal fantastické zážitky. Hovorí o tom, ako vystúpil zo svojho tela a sledoval resuscitačné pokusy z iného priestoru. Opisuje odchod z miestnosti a príchod na neznáme miesto. Tu je svedkom nezvyčajnej udalosti, ktorú vyrozpráva do najmenších detailov.

Správnosť jeho opisu pokusov o resuscitáciu potvrdia ošetrojúci lekári a navyše blesková kontrola potvrdí aj hodnovernosť výpovede o dejoch mimo miestnosti. Dokáže sa i časová zhoda udalosti s obdobím, keď bol pán A. v stave klinickej smrti, čo dokumentujú aj záznamy EEG a EKG.

(2) Predpokladajme, že dve alebo viac osôb sa dostane do stavu klinickej smrti a v tom istom čase sú resuscitovaní. Mohlo by sa to stať napríklad pri nejakej hromadnej nehode, alebo keď dve či viac osôb náhodou „zomrie“ v tej istej nemocnici a v rovnakom čase. Predstavme si ďalej, že po svojom návrate - ešte kým sú od seba izolovaní - budú hovoriť o vzájomnej komunikácii v stave mimo tela. Obsah rozhovoru sa porovná nezávislou výpoveďou každého z nich, ešte pred vzájomnou konfrontáciou. Ak by obsah súhlasil, bolo by to určite veľmi zaujímavé a signifikantné.

Ani jeden z opísaných typov zážitkov ešte neznamená však dôkaz o živote po smrti. Oba prípady vieme vysvetliť aj na základe mimozmyslového vnímania. Vtedy by dotyčné osoby nemuseli opustiť svoje telá, ale telepaticky prijímajú myšlienky pozorovateľov, ktorí sú pri danej udalosti fyzicky prítomní.

Nepovažujem za pravdepodobné, aby sa bádatelia stretli v praxi s takými dokonalými prípadmi, ako som ich načrtol. Môžu si však vytvoriť sériu teoretických modelov, ktoré budú pre nich určitým štandardom. Vedeli by tak porovnávať skutočné prípady s týmito modelmi, ako i navzájom medzi sebou, a zároveň by zhotovili akýsi „kontrolný meter“ pre klasifikáciu skutočných stretnutí so smrťou.

D. Výskumníci z odboru psychológie môžu robiť hĺbkové interview s ľuďmi po ich stretnutí so smrťou. Skúsia tak odhaliť významné informácie o tom, ako zážitok pacientov zmenil, do akej miery jeho interpretáciu ovplyvnilo ich vzdelanie a výchova, ako aj ich citová sféra a pod. Porovnaním výsledkov sa môže preskúmať, ako sa líšia títo ľudia medzi sebou a či sa diferencujú od ostatnej populácie.

E. Mohli by sa študovať a interpretovať jednotlivé prvky zážitku na prahu smrti. Hluk, ktorý počujú umierajúci ľudia, sa dá napríklad objasniť z hľadiska fyziológie, čo by však neznamenal, že rovnaký typ vysvetlenia platí i na ostatné prvky, napr. stretnutia s príbuznými a priateľmi, ktorí zomreli skôr.

F. Mohlo by sa vykonať rozsiahle pátranie po prípadoch zážitkov na prahu smrti mimo kontextu modernej západnej spoločnosti. Antropológovia skúsia zhromažďovať tieto zážitky od príslušníkov veľmi odlišných kultúr. Pozorný prieskum historickej literatúry môže priniesť prípady z našej, vlastne, západnej tradície. Odborník v oblasti komparatívneho náboženstva určite vie poukázať na paralely medzi rozličnými náboženstvami sveta. Šance sú v tomto smere nevyčerpatelné.

G. Ľudia, ktorí mali zážitok na prahu smrti, by sa mohli stretávať v skupinách a sami diskutovať o tom, čo zažili. Zorganizoval som to viackrát a zisťujem, že stretnutie má veľa výhod. Až donedávna si títo ľudia mysleli, že ich prípady sú zriedkavé a nikdy nenájdu niekoho iného, kto by mal podobný zážitok.

Skupinová schôdzka tento dojem určite rozptýli, a to v zmysle intelektuálnom i citovom. Čiastočne sa podarí aj eliminovať nedostatky vyjadrovacích schopností. Ľudia hovoria, že po prvýkrát majú pocit, že stretli niekoho, kto im naozaj rozumie a cíti s nimi, napriek obmedzeným možnos-

ti am spisovného jazyka. Na záver jedného takého stretnutia akýsi muž nadšene poznamenal: „Bol to najfantastickejšia večer môjho života. Diskutoval som o veciach, o ktorých sa obyčajne neviem ani vyjadriť.“ Ja sám som zistil, že ako pozorovateľ v týchto skupinách som dokázal lepšie ako predtým pochopiť, aký je asi zážitok na prahu smrti.

Chcem tu ešte upozorniť na dve okolnosti. Po prvé, za optimálnu považujem skupinu troch ľudí a po druhé, užitočná môže byť prítomnosť manželiek, resp. manželov týchto osôb. Často im totiž partneri nerozumejú pri rozprávaní o zážitku, a tak správa z úst iných môže tieto konflikty odstrániť.

H. Nazdávam sa, že veľkú pozornosť treba nakoniec venovať aj argumentom ľudí, ktorí sa snažia celý jav vysvetliť fyziologickými procesmi, v rámci vedeckých predstáv a poznatkov, napr. zvyškovou elektrickou činnosťou mozgu. Je totiž neodškriepiteľné, že prírodné vedy nás posunuli v chápaní vesmíru o hodný kus cesty dopredu.

Mali by sme však odolať pokušeniu akceptovať prostoduché, fyzikálne vysvetlenia bez akéhokoľvek overenia ich správnosti. Veľa osôb som už počul poznamenať, aké je to „samozrejmé“; že zážitok na prahu smrti sa dá vysvetliť cerebrálnou anoxiou (zastavením prívodu kyslíka do mozgu). Nie je ťažké vyprodukovať množstvo podobných hypotéz. Chýba im však experimentálna demonštrácia, ktorá by potvrdila ich správnosť. Ako som už poznamenal v prvej knihe, tieto zjednodušujúce vysvetlenia ma neuspokojujú. Vždy sa vyskytujú zážitky na prahu smrti, ktorých fakty alebo rôzne sprievodné okolnosti podobným názorom nezodpovedajú.

Napokon, je rozdiel medzi vysvetlením a „pseudovysvetlením“. V tomto druhom prípade sa nový jav zredukuje na niektorý starý, alebo sa bude tvrdiť, že ten nový je len špeciálnou eventualitou javu, ktorý už poznáme (alebo to aspoň dúfame). Ostaňme preto veľkorysí pre možnosť, že

to, čo sa nám ukazuje novým javom, je reálnou anomáliou, problémom alebo skutočnosťou, ktorá nezapadá do našej predstavy o štruktúre sveta. Pretože práve táto prístupnosť a otvorenosť k výskytu anomálií v našich skúsenostiach bola v celej histórii ľudstva najväčším impulzom pre pokrok a poznanie.

V. NIEKOLKO ZÁVEREČNÝCH POZNÁMOK

Dovoľte mi skončiť túto časť o metodológii niekoľkými poznámkami, ktoré by mohli byť cenné pre budúcich výskumníkov tohto javu. Potenciálni bádatelia by nemali podľahnúť pokušeniu zavrhnúť zážitky na prahu smrti ako vec nehodnú výskumu len preto, že určité ich prvky odporujú našim ťažko vybojovaným a chráneným predstavám o podstate .sveta..

Pripúšťam, že zážitky na prahu smrti obsahujú aspekty, ktoré sú zo súčasného hľadiska nepochopiteľné. Očividné nezrovnalosti vznikajú napríklad v súvislosti s názorom na čas. Dnešná predstava západného človeka je taká, že čas je najvlastnejšou črtou fyzického vesmíru a pohybuje sa stále lineárne dopredu. Ľudia, ktorí sa vrátili zo „smrti“ do života však tvrdia, že „čas stál“.

Nemám žiadne odpovede pre tých, ktorí sa pýtajú na tieto anomálie. Som však presvedčený, že nemálo fyzikov a filozofov by súhlasilo s mienkou, že aj bežná predstava o čase vyvoláva mnoho paradoxov, bez ohľadu na vízie počas zážitkov na prahu smrti. Ďalšie rozpory, ktoré vznikli pri úvahách o zážitkoch, sú iba kvapkou v mori.

Vystríham tiež záujemcov o tento výskum pred tendenciou predpokladať, že ak niekto bol „mŕtvy“ a pamätá si na svoj zážitok, určite pozná, čo sa odohráva na druhom svete. Nikto sa nevrátil späť s pocitom, že je neomylný alebo

vševedúci. Väčšina iba prejavila nefalšovaný údiv nad tým, čo prežila. Inými slovami, ak niekto robí chyby tu, pred svojím zážitkom, nie je dôvod predpokladať, že sa stane neomylným po návrate zo „smrti“.

Naše chápanie tohto javu bude postupovať lepšie, ak záujemci o výskum sa budú zameriavať vždy len na jeden jeho aspekt. Predpokladám, že bude ťažké vytvoriť nejaký mohutný výskumný projekt, zameraný na dôkaz života po smrti. Pri našej súčasnej úrovni poznatkov by bol zrejme až príliš ambiciózny. Mám pocit, že v kontexte samotnej vedy sa nikdy nemusí dospieť k dôkazu o posmrtnom živote.

Na druhej strane verím, že veľké množstvo individuálnych výskumných projektov, z ktorých každý by skúmal platnosť konkrétnej experimentálnej hypotézy, by mohlo poskytnúť vedecky realizovateľné údaje o zážitkoch na prahu smrti. Verím, že v konečnom dôsledku nahromadenie poznatkov, získaných jednotlivými pokusmi, odsunie do pozadia otázku, či existuje život po smrti a to bez toho, aby sa musel dosiahnuť nejaký presvedčivý vedecký dôkaz.

Na záver chcem siahnuť ešte po jednej analógii. Hoci väčšina z nás verí v existenciu atómov, nikdy sa to - pokiaľ viem - jednoznačne a presvedčivo nedokázalo. Dopracovalo sa skôr k akémusi dlhému historickému vývoju myslenia vo vzťahu k týmto hypotetickým predmetom. Už niekoľko storočí pred Kristom vytvorili grécki filozofi, ako bol Demokritos, atómovú teóriu hmoty. Postulovali existenciu drobných, „nedeliteľných“ častíc hmoty. K výsledkom dospeli na princípe abstraktného, deduktívneho a metafyzického uvažovania, ale aj na základe vlastného empirického pozorovania rôznych prírodných javov, ako je napríklad difúzia alebo odieranie veľkých predmetov. V priebehu dlhého vývoja sa predstava o atóme menila a menili sa aj techniky, ktoré mali jeho existenciu potvrdiť. Nakoniec sa atómová teória pomaly stala všeobecne uznávanou.

Myslím, že je reálne, aby analogickým spôsobom, i bez

nesporného vedeckého dôkazu, takmer každý pripustil možnosť iného rozmeru existencie, do ktorého prechádza duša v okamihu smrti. Je to naša vlastná obava (či smrťou všetko nekončí), ktorá sa prejavuje vtedy, keď chceme od účastníka zážitku, aby nám potvrdil existenciu života po smrti. Ľudia, ktorí tento zážitok skúsili, neprejavujú mimoriadny záujem, aby ho dokazovali druhým. Jedna psychiatrička mi povedala: „Ľudia, ktorí tieto zážitky mali *vidia*. Ostatní budú musieť *počkať*.”